

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ШТОТЫДНЁВІК

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 13 красавіка 1990 г. № 15 (3529) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

Самейнае трыо. Валянціна ПАРХОМЕНКА, Аляксандр КАЗАК і іх дачка Вольга.

Фота Я. ПЯСЕЦКАГА.

У НУМАРЫ:

Указ Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР

Аб Дні чарнобыльскай трагедыі

Праяўляючы заклапочанасць аб паскарэнні правядзення работ, звязаных з ліквідацыяй вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС, стварэнні ўмоў для бяспечнага пражывання людзей, папярэджанні вялікіх і малых аварый, аздараўленні навакольнага асяроддзя, Прэзідыум Вярхоўнага Савета Беларускай ССР пастанаўляе:

1. Аб'явіць 26 красавіка Днём чарнобыльскай трагедыі. Ён павінен стаць днём напамінання аб неабходнасці пастаянных клопатаў і падтрымкі пацярпеўшых у выніку аварыі, уважлівых адносін чалавека да навакольнага асяроддзя, яго адказнасці за граматнае і прафесіянальнае выкарыстанне дасягненняў навукі і тэхнікі, забеспячэнне экалагічнай бяспекі.

2. Савету Міністраў Беларускай ССР распрацаваць мерапрыемствы, звязаныя з правядзеннем Дня чарнобыльскай трагедыі, накіраваныя на неадкладнае выкананне Дзяржаўнай праграмы па ліквідацыі ў Беларускай ССР вынікаў аварыі* на Чарнобыльскай АЭС.

Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР
М. ДЗЕМЯНЦЕЙ.
Сакратар Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР
Л. СЫРАЕГІНА.

5 красавіка 1990 года.
г. Мінск.

У ЗША створана арганізацыя «Саюз Чарнобыль ЗША»

Сан-Францыска, 12 красавіка. Кар. ТАСС Андрэй Сідорын перадае: многія савецкія людзі, якія падвергліся ўздзеянню радыяцыі пасля аварыі на Чарнобыльскай АЭС, да гэтага часу маюць вострую патрэбу ў медыцынскай і гуманітарнай дапамозе. Прыняць пасільны ўдзел у іх лёсе і аказаць канкрэтную падтрымку — такую высакародную задачу ставіць перад сабой новая грамадская арганізацыя «Саюз Чарнобыль ЗША».

Яна створана на Алясцы ў горадзе Анкарыдж па ініцыятыве прафесійнага відэографа Тома Макдоуэла, які пабываў у Чарнобылі, сустракаўся з многімі відавочцамі трагедыі і афіцыйнымі асобамі. «Усвядоміўшы маштабы былой катастрофы і ўбачыўшы, колькі многа яшчэ людзей пакутуюць ад сур'ёзных захворванняў у выніку радыеактыўнага апрамянення, я не мог заставацца раўнадушным. Сустракаючыся з савецкімі ўрачамі, якія з усіх сіл імкнуцца дапамагчы пацярпеўшым, але часта звеДваюць недахват у неабходных медыкаментах, абсталяванні і тэхналогіях, я падумаў, што мае суайчыннікі — амерыканцы маглі б аказаць істотную гуманітарную дапамогу. Так узнік «Саюз Чарнобыль ЗША», — расказаў па тэлефоне карэспандэнту ТАСС Том Макдоуэл.

Створаны ўсе неабходныя арганізацыйныя структуры, прыведзеныя ў дзеянне больш чым 20 энтузіястамі, якія падтрымалі пачынанне Тома і цяпер аддаюць кампаніі па збору сродкаў у фонд Чарнобыля ўвесь свой вольны час. «Мы распаўсюджваем фота- і відэаматэрыялы аб Чарнобылі, рассылаем пісьмы ва ўсялякія грамадскія і дабрачынныя арганізацыі, падключаем да гэтай справы прэсу і тэлебачанне, вядзём перагаворы з афіцыйнымі ўладамі і прыватнымі фірмамі, якія сталі на шлях эканамічнага і гандлёвага супрацоўніцтва з СССР, медыцынскімі ўстановамі і інстытутамі. Кампанія ўжо выклікала шырокі пазітыўны водгук не толькі на Алясцы, але і цэлым радзе іншых штатаў. Рэпартажы аб гэтым паказалі такія буйныя тэлекампаніі, як Сі-Бі-Эс і Сі-Эн-Эн», — гаворыць Макдоуэл. Паводле яго слоў, многія амерыканцы ўспрымаюць тое, што здарылася ў Чарнобылі, як агульначалавечую трагедыю.

У хуткім часе Том вылятае ў Нью-Йорк, Вашынгтон і Лос-Анжэлес, дзе будзе абмяркоўваць планы аб накіраванні гуманітарнай дапамогі пацярпеўшым ад чарнобыльскай аварыі з прыбыўшымі ў ААН прадстаўнікамі савецкай грамадскасці, з вядучымі работнікамі вашынгтонскай прэсы, жонкай прэзідэнта ЗША Барбарай Буш і вядомым амерыканскім бізнесменам Армандам Хамерам. Вядуцца таксама перагаворы з амерыканскімі транспартнымі кампаніямі, якія праяўляюць гатоўнасць ажыццявіць пастаўку грузаў дапамогі ў СССР.

БЕЛТА.

У ФОНД МІЛАСЭРНАСЦІ

Дабрачынны канцэрт, які адбыўся ў Беларускай дзяржаўнай філармоніі 5 красавіка, прайшоў з аншлагам. У зале сабраліся прыхільнікі Марыі Гулегінай — знакамітай опернай «зоркі», якая выступала ў гэты вечар з Сімфанічным аркестрам Дзяржтэлерадыё БССР пад кіраўніцтвам дырыжора Валерыя Ляволова.

Гэтую дабрачынную акцыю наладзіў Фонд міласэрнасці і здароўя БССР; спонсар канцэрта—Мінскае вытворчае аб'яднанне вылічальнай тэхнікі. Старшы рэферэнт фонду Людміла Старкова і заслужаная артыстка БССР Марыя Гулегіна звярнуліся да слухачоў з уступнымі словамі. Спявачка, прызнаюся, сказала, што паводле рашэння ўдзельнікаў канцэрта заробленыя сродкі пойдуць на рэалізацыю праграмы па ахове здароўя дзяцей, якія жывуць у пацярпелых ад чарнобыльскай аварыі мясцінах. Чарнобыль—наш агульны боль, падкрэсліла яна, Чарнобыль вымушае апамятацца, задумацца ўсіх, каб у кожнага на ягоным рабочым месцы не было гэткіх катастроф, якія з'яўляюцца вынікамі татальнай некампетэнтнасці.

Удзельнікамі канцэрта былі таксама маладыя спявак Марк Гулегін ды студэнты Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі Аксана Ганевіч і Ірына Гардзей—навучэнкі М. Гулегінай.

Слухачы ўзрушана, удзячна прынялі натхнёна выкананую праграму канцэрта, складзеную з яркіх старонак опернай музыкі.

НАШ КАР.

На помнік Скарыне

Дом літаратара, Беларускі фонд культуры і тэатр-студыя гістарычнай драмы і камедыі далі дабрачынны спектакль «З нагоды мокрага снегу» паводле Ф. Дастаеўскага. Збор ад спектакля, прысвечанага Дням славянскага пісьменства, будзе пералічаны на стварэнне помніка Ф. Скарыне.

Г. ПЕТРУСЕЎ.

«Наша слова», нумар першы

У добры час! Словы гэтыя апошнім часам даводзілася вымаўляць неаднойчы, страчаючы новыя перыядычныя выданні, якія з'яўляюцца ў рэспубліцы дзякуючы перабудове. Але, бадай, з асаблівай прыемнасцю жадаеш гэтага бюлетэню Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны «Роднае слова», першы нумар якога прыйшоў да чытача.

Новае выданне заклікана, як і само таварыства, «працаваць на ўздым аўтарытэту і прэстыжу беларускай мовы, на выхаванне павагі і любові да яе, на тое, каб яна паўнапраўна, свабодна і смела гучала на зямлі яе вялікага стваральніка — беларускага народа». У гэтых словах з рэдакцыйнага звароту да чытача — своеасаблівая праграма выдання. Яна пачала паспяхова выконвацца з першага ж нумара, які атрымаўся цэласны і разам з тым багаты на самыя розныя матэрыялы.

Змешчаны Зварот да грамадзян Беларускай ССР, да беларусаў, якія жывуць за межамі рэспублікі, да ўсіх прыхільнікаў беларускага слова, прынятым 27 чэрвеня 1989 года на ўстаноўчым з'ездзе таварыства. Пра асноўныя практычныя накірункі сённяшняй дзейнасці ТБМ — артыкул Я. Цумарава «На шляху да сталасці». Пра родную мову, пра тое, як працаваць сябрам таварыства, каб мага садзейнічаць нацыянальнаму Адраджэнню, — развагі Р. Гарэцкага, А. Белакоза, А. Вярцінскага... Мілагучнасці, характару, непаўторнасці беларускай мовы прысвечаны вершы Я. Купалы, В. Гамуліцкага (пераклад з польскай М. Танка), П. Панчанкі, Л. Геніюш (публікацыя Б. Сачанкі). Тут жа — выказванні Ф. Дастаеўскага, А. Міцкевіча, Я. Брыля.

Не пакінуць чытача абыякавым нататкі А. Клышкі «Як справы?» — «Як злева, так і справа», прапанаваныя ў раздзеле «Культура мовы». Вядомы пісьменнік і добры знаўца роднага слова разважае аб адметнасці пэўных выразаў, прыводзячы паралелі на рускай мове, тым самым далучае да пазначаных праблем і тых, хто пакуль што не мае практыкі чытаць па-беларуску.

Амаль дваццаць пяць гадоў назад у лістападзе 1965 года, у Мінску праходзіла Усесаюзная канферэнцыя па мастацкім перакладзе, на ёй па пытаннях мовы востра выступіў Н. Гілевіч. Бюлетэнь прапануе выступленне Н. Гілевіча пад назвай «Пакуль маё дзіця прыбягае ў слязах...».

У першым нумары чытач знойдзе рубрыкі «Рупліўцы». Пра тых, каму мы ўдзячныя» (артыкул І. Германовіча «Сцяпан Некрашэвіч»), «З нататніка мовазнаўцы» («Узбагачаць літаратурную мову» М. Крыўко) і іншыя. Змястоўная падборка «Пераготраваючы даўнія выданні».

Пачатак зроблены. Далейшае залежыць ужо не толькі ад рэдакцыйнай калегіі (узначальвае яе Н. Гілевіч), а і ад нас, чытачоў.

Бюлетэнь будзе выходзіць раз на месяц, ён — выданне безганарарнае. Значыць, неабходны энтузіясты. Рэдакцыйная калегія ў звароце да чытачоў спадзяецца на падтрымку: «Як наша выданне будзе спраўляцца з гэтым — перш за ўсё залежыць, дарагі чытач, ад цябе. Ад таго, як ты будзеш падтрымліваць і прапагандаваць «Наша слова», як будзеш забяспечваць яго цікавымі, змястоўнымі, мэтанакіраванымі допісамі і артыкуламі. На вялікую творчую дружбу з табою і разлічваем мы, верачы ў доўгае жыццё «Нашага слова». Верачы ў вечнае жыццё Нашага Слова!».

Падтрымаем жа гэту веру!

ЛІМАВЕЦ.

ВЫБАРЧЫ КЛУБ «ЛіМа»

КАМІСІЯ ЭКЗАМЕНУЕ...

Мо хвілін праз дзесяць пасля пачатку пасяджэння акруговай выбарчай камісіі пачуўся незадаволены воклік аднаго з яе членаў: «Таварышы, мы хіба сабраліся тут экзаменаваць Аляксандра Галькевіча?»

Сапраўды, нельга было не здзівіцца пытанням, якія абрынуў на А. Галькевіча, вылучанага кандыдатам у народныя дэпутаты БССР Першамайскай раённай радай Беларускага экалагічнага саюза, старшыня камісіі І. Марцінчык. Прычым, некаторыя пытанні былі сфармуляваны так, што цяжка было зразумець — пытанне гэта, ці прэтэнзія, папрок прэтэндэнту. Напрыклад: «Вось вас вылучыў БЭС, чаму ж не выконваецца пастанова Саўміна БССР аб паляпшэнні экалагічнай абстаноўкі ў Мінску?» Або: «Чаму вы, рабочы вытворчага аб'яднання, дапусціце, што на вашым прадпрыемстве выкарыстоўваюць у тэхнічных мэтах артэзіянскую ваду?» Ці: «Як вы растлумачыце, што на пасяджэнні рады, якая вас вылучала, адсутнічала тры чалавекі?»; «Чаму вам захацелася балаціравацца менавіта па нашай выбарчай акрузе?» і г. д.

Як кажуць, няўзброеным вокам было відаць, што на пасяджэнні камісіі шукаюць зачэпку, каб адмовіць А. Галькевічу ў рэгістрацыі кандыдатам у народныя дэпутаты БССР. Зачэпка такая была, нарэшце, быццам бы і знойдзена. Намеснік старшыні камісіі У. Цітарэнка працытаваў радкі з артыкула 34 Закона аб выбарах народных дэпутатаў БССР, дзе гаворыцца, што «Кандыдатам ў народныя дэпутаты БССР, як правіла, вылучаюцца грамадзяне, якія працуюць або жывуць на тэрыторыі адпаведнай выбарчай акругі», чым выклікаў неадназначную рэакцыю некаторых членаў камісіі. Яму справядліва запярэчылі, што словы «як правіла» прадугледжваюць і выключэнне з гэтага палажэння. Тым больш, што закон дазваляе грамадзянам, вылучаным кандыдатамі ў народныя дэпутаты БССР, скажам, раённым аддзяленнем рэспубліканскай грамадскай арганізацыі (як у дадзеным выпадку), балаціравацца ў любой выбарчай акрузе гэтага раёна.

На жаль, аргумент не быў прыняты ўсімі членамі камісіі. Стваралася ўражанне, што сёнятой прыйшоў на пасяджэнне з гатовым рашэннем—А. Галькевічу ў рэгістрацыі кандыдатам у дэпутаты БССР адмовіць.

Думкі членаў камісіі наконт рэгістрацыі А. Галькевіча разышліся. Пасля трохразовага галасавання вынікі былі такія: пяць членаў камісіі прагаласавалі за тое, каб А. Галькевіча зарэгістраваць кандыдатам у народныя дэпутаты БССР па Калінінскай выбарчай акрузе № 29 г. Мінска, чатыры—супраць. Згодна з існуючым палажэннем, рашэнне прымаецца толькі большасцю спісачнага складу камісіі (адзін чалавек адсутнічаў). Такім чынам, Аляксандру Паўлавічу Галькевічу ў рэгістрацыі было адмоўлена.

М. З.

ЗАКЛІК ДА ДЫЯЛОГА, ДА ПАРАЗУМЕННЯ

Падзеі ў суседняй Літве і грамадскі рэзананс вакол іх не праходзяць міма ўвагі чытачоў «ЛіМа», знаходзяць адлюстраванне ў рэдакцыйнай пошце. «Літва стала на шлях палітычнай і эканамічнай незалежнасці, дзяржаўнага суверэнітэту, і я цалкам на яе баку, я лічу законным права літоўскага народа вырашаць свой лёс», — піша адзін са старэйшых беларускіх пісьменнікаў Эдуард **Валасевіч.** «Мы, беларусы, з даўніх гістарычных часоў звязаны са сваімі літоўскімі братамі, — працягвае ён далей. — І таму я не магу пагадзіцца з Заявай Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР аб тэрытарыяльных прэтэнзіях да Літвы, з пагрозай аднаць у яе некаторыя раёны ў выпадку выхаду з СССР. Гэтая Заява забівае клін паміж нашымі двума народамі — суседзямі». Подпіс: «Э. С. Валасевіч, член КПСС з 1946 г., ветэран працы, інвалід Айчыннай вайны, член СП СССР, беларус».

А вось думка пісьменніка Кастуся Тарасава. Ацэньваючы Заяву, ён, у прыватнасці, зазначае: «Распаляючы міжнацыянальны недавер, падазронасць, непрыязь, выстаўляючы беларускі народ у ролі ідэалагічнага спекулянта, Заява не стасуецца з абвешчанымі перабудовай стварэннем гуманнага грамадства і прававой дзяржавы, прыматам агульначалавечых каштоўнасцяў і маючых адрадзіцца сацыялістычных ідэалаў, якія, як вядома, патрабуюць праўды замест хлусні, сяброўскай павагі замест гвалту, дыялога замест права кулака».

У такім жа духу пішуць пра сітуацыю ў Літве і вакол яе, пра свае адносіны да Заявы Прэзідыума Вярхоўнага Савета рэспублікі ветэран вайны і працы, гамяльчанін **Р. С. Клімовіч,** вучоны-фізік, мінчанін **В. В. Сіўчык,** студэнт 4-га курса Наваполацкага політэхнічнага інстытута, кандыдат у дэпутаты гарсавета **А. Л. Драньком,** наш чытач з Магілёва **І. Ф. Вайцяховіч,** супрацоўнікі Інстытута механікі металапалімерных сістэм АН БССР (калектыўная заява, усяго 46 подпісаў).

З адпаведнай заявай выступіла Управа сойму БНФ «Адраджэнне». У ёй падтрымліваецца «імкненне народу Літвы да незалежнага дзяржаўнага існавання», выказваецца спадзяванне, што «Літоўскі ўрад практычна забяспечыць выкананне заканадаўства Літоўскай рэспублікі аб правах нацыянальнасцяў Літвы і аб мясцовым самакіраванні таксама і ў дачыненні да беларускамоўнага насельніцтва Віленскага краю».

Рэдакцыя атрымала таксама зварот групы нядаўна выбраных народных дэпутатаў Беларускай ССР да прэзідэнта СССР М. С. Гарбачова. «Лічым, — гаворыцца ў звароце,— што адзіна верны і дастойны шлях выхаду са становішча — гэта шлях дыялога і ўзаемаразумення, шлях палітычнага ўрэгулявання, шлях перагавораў з удзелам непасрэдна зацікаўленых бакоў».

Дарогі вядуць у Полацк

14 красавіка пачынаецца III Усесаюзны фестываль старадаўняй і сучаснай камернай музыкі

Маршруты музычных «зорак» зноў сыходзяцца ў Полацку, у старажытным Сафійскім саборы. Па традыцыі адкрые фестываль Дзяржаўны камерны хор Міністэрства культуры СССР пад кіраўніцтвам В. Палянскага; прагучаць харавыя канцэрты Д. Бартнянскага. У далейшых праграмах — выступленні фартэпіяннага дуэта А. Бахчыеў—А. Сарокіна, оперная «зоркі» М. Гулегіна у ансамблі з арганісткай канцэртнай залы Сафійскага сабора К. Пагарэлай, вакальнага ансамбля з Мінска «Камерата» пад кіраўніцтвам А. Шыкунова.

Дзяржаўны камерны аркестр БССР прадставіць дзве праграмы, з удзелам хору МК СССР і салістаў Л. Голуб (арган) і В. Папова (фагот). За дырыжорскім пультам будзе В. Палянскі. Тыя шчаслiўцы, што пад час мінулай «Беларускай музычнай восені» сустрэліся з маладым «Вівальдзі-аркестрам», атрымаюць магчымасць зноў паслухаць гэты чароўны жаночы ансамбль пад кіраўніцтвам С. Бязроднай. На фестывальную сцэну выйдуць таксама маскоўскі калектыў «Благовест» (рэгент Г. Кальцова), які спявае духоўную музыку, і дзіцячы хор «Вясна» (кіраўнік А. Панамароў), у рэпертуары якога творы В. Моцарта, Г. Пёрсела, Д. Качыні.

А 22 красавіка — закрыццё фестывалю. Прэм'еру помніка славянскай культуры «Куранты», ананімнага зборніка 1733 г. у канцэртнай транскрыпцыі В. Капыцько, прадставяць слухачам заслужаны артыст БССР В. Скорабагатаў, Дзяржаўны мінскі камерны хор, музыканты-інструменталісты і дырыжор І. Мацюхоў.

Да сустрэчы на канцэртах!

Г. НІКУЛІН,
музычны рэдактар канцэртнай залы Полацкага Сафійскага сабора.

На сцэне — «Неруш». Фота Ул. КРУКА.

Працягваючы цыкл вечароў аўтэнтычнага фальклору ў Доме літаратара, з творчай справаздачай выступілі калектывы Мінска. Аказваецца, і ў горадзе можа захоўвацца самабытнае народнае мастацтва. У фае былі выстаўлены ўзоры беларускага нацыянальнага адзення, тут жа вырабы народных умельцаў, арыгінальныя гліняныя цацкі, упрыгожанні і саламяныя вырабы. На сцэне выступіў ансамбль «Неруш», у якім танцуюць студэнты БДУ імя У. І. Леніна і інстытута культуры, медінстытута і кансерваторыі. Ансамбль гарманістаў Палаца культуры чыгуначнікаў выканаў мелодыі Міншчыны, а фальклорна-этнаграфічны калектыў «Дзіва» рэспубліканскага Палаца культуры прафсаюзаў паказаў рэдкія народныя абрады, якія суправаджаліся песнямі. Узрадавала выступленне фальклорнага дзіцячага калектыву Дзяржтэлерадыё БССР.

ПАМЯЦІ ПАЭТА-ФРАНТАВІКА

...Я гляджу на даўняе курганне,
На траву, на рыжых мурашоў.
Ведайце: калі мяне не стане —
Я ў сваю дывізію пайшоў.

«У сваю дывізію» Аляксей Пысін пайшоў некальні гадоў назад. Але ён назаўсёды застаўся ў беларускай паэзіі як адзін з самых яркіх яе творцаў.

Пра здзейсненае ім, пра яго значэнне і месца ў нашай паэзіі гаварылася на вечары ў Доме літаратара, які адбыўся ў сераду. Вядучы вечара першы сакратар праўлення СП БССР В. Зуёнак, празаік В. Карамазаў, паэт В. Ракаў адзначалі плённасць мастакоўскіх пошукаў А. Пысіна, гаварылі пра яго як пра чалавека і грамадзяніна, у якога слова ніколі не разыходзілася са справай.

Вершы паэта, якому ў гэтыя дні было б семдзесят гадоў, прачыталі заслужаная артыстка рэспублікі Р. Маленчанка, акцёры Л. Горцава, К. Сафроненка, А. Курловіч і А. Жук.

НАШ КАР.

АХВЯРАМ ГЕНАЦЫДУ

У Палацы культуры Белсаўпрофа экспануюцца конкурсныя праекты помніка генацыду ў Курапатах

На першым туры ставіцца задача выяўлення канцэпцыі помніка, на другім — яго архітэктурна - пластычная распрацоўка. Калі меркаваць па тым, што прадстаўлена ў экспазіцыі, задачу першага тура лічыць вырашанай нельга. Канцэпцыі няма, пакуль што ёсць толькі спантанны, бессістэмны пошук пластыкі цэнтральнага, «галоўнага» манумента мемарыяла. Мне здаецца, аўтары ідуць нялпёным шляхам мемарыяла «Брэсцкая крэпасць», дзе ўвесь гістарычны ландшафт стаў дадаткам да бетоннага монстра — «галоўнага» манумента. Можа, не трэба ў Курапатах «галоўнага» манумента? Гэтая зямля, палітая крывёю пакутнікаў, і сосны, што растуць над іх безыменнымі магіламі, самі па сабе — помнік надзвычайнай эмацыянальнай сілы.

Чамусьці ўсе аўтары праектаў ігнаруюць адну вельмі важную акалічнасць. У Курапатах ужо ёсць помнік: крыж пакут, пастаўлены ў мінулым годзе на Дзяды. Крыж неслі на руках праз увесь горад на чале шматтысячнага шэсця. Крыж быў асвечаны святарамі хрысціянскіх канфесій Беларусі. Гэта святыня. Праекты ж яго не заўважаюць. Складваецца ўражанне, што яго збіраюцца знішчыць, «каб не перашкаджаў». Праўда, у адной праектнай прапанове ёсць высокі драўляны крыж, але незразумела, ці існуючы, ці нейкі новы.

«Галоўны» манумент мемарыяла ў Курапатах большасць аўтараў уяўляе як спалучэнне крыжа і пяцікутнай зоркі. Ці спалучаюцца гэтыя сімвалы — рэлігійны і палітычны?

Думаю, што конкурс наўрад ці дасць праект, варты рэалізацыі. На тое ёсць суб'ектыўныя і аб'ектыўныя прычыны. Суб'ектыўная: зараз скульптары і архітэктары Беларусі занятыя ў конкурсе на помнік Скарыне. І пакуль там справа не будзе давездзена да ладу, пакуль не народзіцца варты праект, не трэба распыляць сілы. Проста немагчыма весці адначасова дзве такія важныя работы — два мемарыялы агульнанацыянальнага значэння. Аб'ектыўная: у беларускіх мастакоў няма вопыту творчага асэнсавання тэмы сталінскага тэрору. Прыгадаем, што першым з'явілася «Хатынь», у нашай рэспубліцы ўжо 25 гадоў распрацоўвалася майстрамі ўсіх відаў мастацтва тэма народных пакут і народнага подзвігу ў Вялікай Айчыннай. Хатынь—гэта твор канкрэтных аўтараў і разам з тым плён грамадскай думкі, вынік працы некалькіх пакаленняў творцаў.

Нацыянальны мемарыял у Курапатах — неабходны. Але не трэба спяшацца. Мастацкая ідэя павінна саспець...

П. ВАСІЛЕЎСКІ.

БЕЛАРУСКАЕ МАСТАЦТВА Ў ЯРАСЛАЎЛІ

Самабытнасць і адначасова блізкасць дзвюх старажытных славянскіх культур падкрэслілі экспанаты мастацкіх выставак у Яраслаўлі, прысланыя з Беларусі. У гісторыка-архітэктурным музеі-запаведніку размясціліся старадаўнія кнігі і гравюры, медалі, якія расказваюць аб дзейнасці беларускага выдаўца і асветніка Францыска Скарыны. А ў мастацкім музеі адкрылася экспазіцыя іканапіснага жывапісу, скульптуры, разьбы па дрэве XVII—XVIII стагоддзяў. Культурныя сувязі старажытнага Яраслаўля і беларускага краю завязваюцца ўсё цясней. Адбыўся абмен выстаўкамі партрэтнага жывапісу, наладжваюцца супрацоўніцтва рэстаўратараў, мастацтвазнаўцаў, тэатральныя гастролі. Да 100-годдзя з дня нараджэння вядомага беларускага паэта М. Багдановіча, які жыў і вучыўся ў рускім горадзе на Волзе, рыхтуюцца адкрыць прысвечаны яму музей.

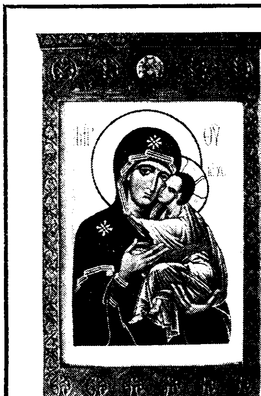
ТАСС.

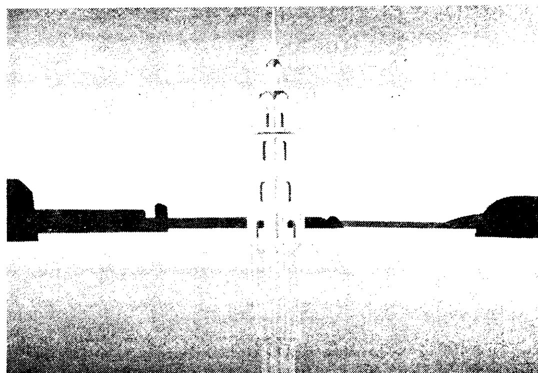
«ЛіМ» у БДУ

На мінулым тыдні адбылася сустрэча сяброў суполкі ТБМ, створанай у Белдзяржуніверсітэце імя Леніна, з супрацоўнікамі газеты «Літаратура і мастацтва». Адкрыў і вёў сустрэчу кіраўнік суполкі прафесар А. А. Лойка. На шматлікія пытанні выкладчыкаў і студэнтаў універсітэта, актывістаў ТБМ імя Скарыны, адказвалі галоўны рэдактар «ЛіМа» А. Вярцінскі, супрацоўнікі газеты Г. Каржанеўская, Л. Крушынская, В. Лапцік.

Як зазначыў А. Лойка, сустрэчай з лімаўцамі пачаў сваю працу клуб-лекторый універсітэцкай суполкі ТБМ. У бліжэйшы час гасцямі клуба будуць прадстаўнікі Беларускага сялянскага саюза і БНФ «Адраджэньне», запланаваны выступленні вядомых вучоных—Р. Гарэцкага («Багацці зямлі беларускай»), У. Платонава («Алгебрай гармонію паверыць»), М. Ткачова («Беларусь у войнах XVI — XIX стагоддзяў»), І. Малевіча («Мы і космас»).

Наш кар.

За апошнія некалькі гадоў мінчукі прывычаіліся да незвычайных мастацкіх выставак. Таму яшчэ нядаўна немагчымая ў Палацы мастацтваў экспазіцыя пад назвай «Хрысціянскае мастацтва. Сучаснасць і традыцыі» — творы з калекцыі Маскоўскай патрыярхіі і Патрыярха Маскоўскага і Усея Русі Пімена, успрымаецца спакойна. Тое і добра. Было б горш, каб на творы духоўнага зместу глядзелі як на экзотыку.

Між тым, гэтая выстаўка — адкрыццё цэлага пласта айчыннай культуры, аб існаванні якога многія даведаліся толькі зараз. Лічылася, што хрысціянскае мастацтва скончылася з наступленнем «эры атэізму». На мастакоў, якія звязалі свой лёс і творчасць з царквою, глядзелі ў лепшым выпадку як на дзівакоў, але часта і як на «дысідэнтаў», на ўнутраных эмігрантаў. Сёння ж мы маем магчымасць на ўласныя вочы пабачыць плён хрысціянскай ідэі ў мастацтве. На выстаўцы глядач сустрэне сучасны іканапіс, жывапіс у традыцыйна-рэалістычнай манеры «перасоўнікаў», творы нібыта з выставы сучаснага авангарду»...

Новы час — новыя мастацкія формы. І, разам з тым, павага да гістарычнай традыцыі.

П. БОГУШ.

Перабудова і мы: урокі, трывогі, спадзяванні

«ЧП» не раённага маштабу

Шаноўная рэдакцыя. У нас, у Аршанскім раёне, адбыўся вельмі прыкры выпадак. На кандыдата ў народныя дэпутаты БССР настаяцеля Свята-Троіцкай царквы айца Віктара (В. А. Радамысльскага), які балаціраваўся па Арэхаўскай выбарчай акрузе № 155 разам з першым сакратаром Аршанскага райкома партыі С. Башкевічам, у ноч на нядзелю 18 сакавіка — дзень паўторных выбараў — быў зроблены замах. Чалавек, які ўварваўся ў хату святара, здзекаваўся з яго і ягонага сану, учыніў тут сапраўдны пагром.

І раней святару В. Радамысльскаму неаднойчы пагражалі «звесці з ім рахункі», калі ён не зніме сваю кандыдатуру на выбарах у Вярхоўны Савет БССР. Але айцец Віктар на выбарах 18 сакавіка перамог свайго саперніка і стаў народным дэпутатам БССР.

Выканаўца замаху на святара злоўлены, але ці будуць выяўлены галоўныя аўтары і натхніцелі злачынства!

Р. МАКСІМЕНКА, С. САЎКА,
рабочыя завода «Чырвоны кастрычнік».

г. п. Барань Аршанскага раёна.

Касірка невялічкай аўтобуснай станцыі ў Арэхаўску, да якой я зайшоў, каб папытацца, дзе жыве айцец Віктар, здаецца, гатова была сама правесці мяне да хаты святара. Даведаўшыся ж, што я з газеты, зарадавалася: «Вось добра! Мо разбярэцеся, чаму нашага папа крыўдзяць, распускаюць пра яго розныя плёткі. А перад самымі выбарамі ва ўласнай хаце збілі.— І нечакана дадала: — А мы ўсё роўна яго дэпутатам выбралі. Ён за людзей і людзі за яго».

Жыве айцец Віктар недалёка ад царквы ў старым звычайным вясковым доме. Але ўнутры вока адразу адзначае стэрыльную чысціню пафарбаванай падлогі, утульнасць невялікіх пакойчыкаў, абстаўленых сціпла, самым неабходным.

Сам святар аказаўся даволі маладым мужчынам з невялікай русявай барадой і вусамі. Акуратная чорная рыза надавала яго постаці і пэўную вытанчанасць.

Айцец Віктар запрасіў мяне сесці і з запытаннем угледзеўся ў мяне. Я ж на нейкую хвіліну сумеўся. Смешна сказаць, але ўпершыню ў сваім жыцці сустракаўся сам-насам са святаром. Да ўсяго, і выхоўвалі нас адпаведным чынам, на пэўную настроенасць да боскіх служак. І тут, у «папоўскім» доме, я спачатку, прызнаюся, не мог вось так адразу адолець засвоены з дзяцінства стэрэатып: «Бога няма, а царкоўнікі ўсе як адзін — падманшчыкі». Што ж хацець, калі мы толькі зараз засвойваем сапраўдную каштоўнасць і значнасць адзначанага Усеагульнай дэкларацыяй правоў чалавека права на свабоду думкі, сумлення і рэлігіі, толькі сёння, пачынаем разумець і ўсведамляць, што чалавека нельга прымусіць у нешта верыць ці не верыць.

Мне расказвалі, што на нядзельныя казані айца Віктара ў царкве збіраецца процьма народу, у тым ліку і няверуючых, моладзі. Іх вабіць сюды дэмакратычнасць святара, яго заклікі да дабра і міласэрнасці, уменне проста і даходліва гаварыць пра складаныя жыццёвыя праблемы...

Урэшце паказваю святару атрыманы рэдакцыяй ліст пра начны гвалт, учынены ў ягоным доме. Айцец Віктар прабягае вачыма пісьмо і хмурнее. Кажу яму, што чуў некалькі версій гэтай падзеі, а як было на самай справе?

— На самай справе?— паўтарае айцец Віктар.— Семнаццатага сакавіка прыехаў я вечарам з Мінска і прылёг адпачыць. Прачнуўся ад грукату ў акно і крыку «Адчыняй!» Запаліў я святло, зірнуў на гадзіннік — было дзве гадзіны ночы. Хто гэта можа быць? Чаго ён грукае так у акно і лаецца? Не паспеў накінуць на сябе што-небудзь, як раптам шыбіна — дзынь! — разляцелася! І «начны госць»,— святар усміхнуўся,— пачаў ламацца ў дзверы. Я адчыніў іх, і ў пакой уварваўся незнаёмы мне мажны дзяцюк. Быў ён, гэта адразу кідалася ў вочы, пад добрай чаркай. Чалавек схапіў мяне загрудкі і штурхануў да сцяны. Я ачомацца не паспеў, як ён зноў штурхануў мяне ў кут, пасля зноў грымнуў мною аб сцяну, зваліў на падлогу. Я пытаўся ў яго, што яму ад мяне трэба. Ён адказваў брыдкай лаянкай, крыкамі: «Усё роўна, папоўская морда, цябе заўтра не выберуць!..»

Я спрабую ўявіць, як усё тое было: цёмная сакавіцкая ноч, глухая вясковая вуліца, п'яны бандыт і... падняты з пасцелі фактычна безабаронны чалавек. Нібы прачытаўшы мае думкі, святар ціха гаворыць:

— Вы ж разумееце, мне нельга было прымяніць фізічную сілу, гэта не дазваляе мой сан.

— Як вы сабе тлумачылі ў тыя хвіліны гэты нечаканы напад?— пытаюся я.

— Ну, не зусім нечаканы,— адказвае айцец Віктар.— У час выбарчай кампаніі, асабліва пасля першага тура галасавання, калі я набраў 7750 галасоў — на 1700 больш за свайго канкурэнта — першага сакратара Аршанскага райкома партыі, супраць мяне была разгорнута беспрэцэдэнтная кампанія дэзінфармацыі і паклёпу. У многіх арганізацыях адкрыта заклікалі прагаласаваць супраць папа... Зрэшты, вам пра гэта лепш раскажуць лісты, якія я атрымаў.

Айцец Віктар падае мне пачак канвертаў. Я чытаю адно пісьмо, другое, трэцяе...

«У дзень выбараў мы ляжалі ў мясцовай бальніцы,— пішуць у калектыўным лісце Сухавараў, Шышакоў і Іванова,— і нам вельмі крыўдна, што мы прагаласавалі не за таго, за каго хацелі. Чаму? Напярэдадні выбараў — 16-17 сакавіка — па палатах хадзіў галоўны ўрач бальніцы Кавалевіч і папярэджваў: хто не прагаласуе за сакратара райкома таварыша Башкевіча, таго адразу выпішуць дадому...»

«Здравствуйте дорогой отец Виктор вам пишит незнакомая женщина с деревни Задровы которая говорила на собрании что будит за вас голосовать Я хочу собчить отом что у нас шли выбары несправетливо Маньковски и Исаков водили людей за руки и говорили чтобы вас вычёркивали и ездили по деревням чтобы люди за вас не голосовали и все время стояли и водили людей чтобы вычеркивали вас а голосовали за Башкевича. Отец Виктор я вас прашу чтобы вы пастарались собчить пра ети выборы. Мой адрес на листике... Башкевич по нашему колхозу прошол...»

«Уважаемый ацец Виктар А. Радамысльский. Просим приехат в Межева, а лутше отправить человека из членов комисии, как наши партийцы заставляют чтобы вычеркивали вас, а оставили Башкевича, но мы не хотим таких воборов. А это пишут пенсионеры Межева...».

Чуў, чытаў неаднойчы, што ў час апошніх выбараў сярод выбаршчыкаў панавалі абыякавасць і апатыя. Няпраўда гэта! Чытаю, перачытваю лісты да айца Віктара і бачу, што людзі якраз і не абыякавыя, яны збудзіліся, прагнуць справядлівасці і праўды, паўстаюць на абарону сваіх чалавечых правоў і годнасці.

Але — чым жа скончыўся начны «візіт» у хату святара? Паводле слоў айца Віктара, чалавек той, ці то працверазеўшы, ці то па якой іншай прычыне, урэшце кінуўся да дзвярэй і знік. Тым часам святар адчуў сябе блага і пайшоў да суседзяў, каб тыя выклікалі «хуткую дапамогу» (у айца Віктара тэлефона няма). Той жа ноччу да святара прыйшоў участковы, каб распытаць, як усё было, пацікавіўся прыкметамі хулігана...

Я ПАГУТАРЫЎ з участковым інспектарам Аршанскага РАУС у Арэхаўску М. Аксёнавым. Ён расказаў, што ў ноч перад выбарамі 18 сакавіка вартаваў бюлетэні на выбарчым участку.

— У гэтым была патрэба?— здзівіўся я.

— Яшчэ якая!— адказаў Аксёнаў.— Абстаноўка тут была так напалена, што можна было чакаць любых эксцэсаў.

Далей ён расказаў, што ў самы разгар дзяжурства яму пазванілі, што нехта ўварваўся ў дом святара.

— Ведаеце,— расказваў інспектар,— спачатку падумаў, што мяне хочуць выманіць з участка, каб нешта зрабіць з бюлетэнямі, але ўсё-такі пайшоў. У доме святара я адразу звярнуў увагу на рудыя плямы на падлозе. Гэта былі плямы ад крыві. Тут жа высветліў у айца Віктара, што напляміў нападаючы: аб разбітую шыбіну ён парэзаў руку. Па прыкметах, якія мне паведаміў В. Радамысльскі, я хутка знайшоў парушальніка. Ім аказаўся механізатар мясцовага калгаса «Маяк камуны» Крысанаў, які жыве ў Арэхаўску. Неўзабаве я адвёз яго ў Оршу да народнага суддзі Кавалёва, які прысудзіў парушальніка парадку да пяці сутак арышту, кваліфікаваўшы яго ўчынак як дробнае хуліганства.

— Якія ўсё-такі матывы кіравалі Крысанавым?— пытаюся я.

М. Аксёнаў паціскае плячыма:

— Хто яго ведае. У сваіх тлумачэннях Крысанаў блытаўся, то адно скажа, то другое. Адным словам, цёмная гісторыя, паспрабуй — разбярыся.

На жаль, ніхто тут, як я зразумеў, і не збіраўся як след разабрацца з гэтай гісторыяй. А, як гэта звычайна бывае, вакол яе адразу нарадзілася нямала легенд, версій, здагадак. У прыватнасці, мусіравалася думка, што Крысанава, папярэдне падпаіўшы, нацкавалі на святара, нават спецыяльна падвезлі на машыне да яго хаты. Называліся пры гэтым канкрэтныя імёны, месца, дзе праходзіла п'янка. Я паспрабаваў праверыць гэтую версію. Яна не пацвердзілася. І ўсё-такі я б не спяшаўся сцвярджаць, што з'яўленне Крысанава ў доме святара — чыстая выпадковасць, прыхамаць п'янага чалавека. Сказаў пра гэта і ў час гаворкі з работнікамі ідэалагічнага аддзела Аршанскага райкома партыі. «Дык што, мы яго туды накіравалі?» — з крыўдай у голасе спытаў адзін з прысутных. Так я, вядома, не думаў. Але ў тым, што «дробны хуліганскі ўчынак» Крысанава быў народжаны атмасферай татальнай дыскрэдытацыі, ганьбавання, кампраметацыі В. Радамысльскага,— у гэтым я ўпэўнены.

Людзі, па ініцыятыве якіх стваралася тая атмасфера, пайшлі не толькі на грубае парушэнне Закона аб выбарах, але і не спыніліся перад парушэннем Крымінальнага кодэкса. Недзе за два ці тры дні да выбараў 18 сакавіка па ўсім Аршанскім раёне была распаўсюджана лістоўка з некаторымі звесткамі, што тычыліся біяграфіі В. Радамысльскага. Каб чытачу было зразумела, што да чаго, прыўзніму заслону над прыведзенымі ў лістоўцы фактамі. Справа ў тым, што Віктар Радамысльскі ва ўзросце чатырох гадоў быў усыноўлены адной бяздзетнай ленінградскай парай. Недзе гадоў праз трыццаць пасля гэтага прыёмныя бацькі разышліся, стварыўшы новыя сем'і. У сувязі з гэтымі абставінамі В. Радамысльскі паставіў у судовым парадку пытанне аб скасаванні свайго статуса «ўсыноўленага». Яно разглядалася ў Аршанскім раённым судзе ў 1988 годзе і закончылася не ў карысць айца Віктара. Сёлета ж, праз два гады, стараннямі пэўных асоб, насуперак крымінальным і маральным законам, судовая справа была выцягнута на свет боскі і выкарыстана супраць кандыдата ў народныя дэпутаты БССР. Цяпер многія праціўнікі В. Радамысльскага прызнаюць, што лістоўка не дасягнула мэты, якую ставілі перад сабой яе аўтары, наадварот,— згуртавала вакол святара яго прыхільнікаў,— яны адразу здагадаліся, чыіх гэта рук справа.

А САПРАЎДЫ — чыіх? След вёў да суддзі Аршанскага раённага суда М. Кавалёва, які ў 1988 годзе разглядаў грамадзянскую справу В. Радамысльскага. Я сустрэўся з ім. Міхаіл Антонавіч абураецца і адхрышчваецца ад той бруднай лістоўкі. Што ж, сітуацыя не з прыемных: святар падаў на суддзю скаргу ў Міністэрства юстыцыі за выкарыстанне апошнім не падлягаючых агалосцы дакументаў з мэтай дыскрэдытацыі кандыдата ў народныя дэпутаты, «справу» запатрабавала ўжо і абласная пракуратура...

— Хочуць зрабіць з мяне дурня, усю віну ўзваліць на мяне,— гаворыць Кавалёў.— А што я мог зрабіць? Да мяне прыйшоў другі сакратар Аршанскага райкома партыі Аляксандр Цімафеевіч Букштын і патрабаваў, каб я аддаў яму з судовай справы Радамысльскага ліст да яго прыёмнай маці. Ліст гэты, маўляў, трэба распаўсюдзіць у выглядзе лістоўкі.

— Даруйце,— кажу я суддзі,— але ж вы не маглі не ведаць, што парушаеце працэсуальны закон? Суддзя, які парушыў закон,— што можа быць больш небяспечнае?

— Гэта тэарэтычна,— усміхаецца Кавалёў.— На месцы, у раёне мы глядзім на гэтыя матэрыі крыху інакш. Для мяне закон — партыйнае кіраўніцтва. Нарэшце, існуе партыйная дысцыпліна, а я, між іншым, яшчэ і сакратар пярвічнай партарганізацыі...

— Вам Букштын хіба пагражаў?

— Не, вядома. Проста сказаў, што гэта трэба для перамогі на выбарах першага сакратара райкома Башкевіча. Праўда, праз пару дзён да мяне зайшоў інструктар райкома Лук'янаў, які прапанаваў мне напісаць лістоўку на гэтую ж тэму толькі ўжо ад свайго імя. Я катэгарычна адмовіўся.

Зайшоў я і да старшыні раённага суда В. Бярговіна.

— Вы былі ў Кавалёва, што ён вам сказаў? — спытаў у мяне Віктар Мікалаевіч.

— Расказваў, як другі сакратар райкома патрабаваў у яго дакумент з судовай справы Радамысльскага,— прызнаўся я.

— Я пра гэта чуў. Неяк, вярнуўшыся з раёна, я застаў у сваім кабінеце Кавалёва і Букштына, яны гаварылі аб лісце прыёмнай маці святара.

— І вы не ўмяшаліся, не папярэдзілі правапарушэння ў сценах суда? — спытаў я.

— Сакратар райкома — для мяне аўтарытэт,— адказаў старшыня суда і, зірнуўшы на гадзіннік, даў зразумець, што аўдыенцыя скончана.

Іду ў райком партыі да Аляксандра Цімафеевіча Букштына. Сакратарка ў прыёмнай паведамляе, што другі сакратар некалькі дзён назад узяў адпачынак. Няма на месцы і С. Башкевіча — паехаў па раёне. Спускаюся на першы паверх у ідэалагічны аддзел, адшукваю інструктара Юрыя Лук'янава. Пытаюся ў яго:

— У вас была размова з суддзёй Кавалёвым наконт напісання апошнім лістоўкі пра Радамысльскага?

— Які суддзя, якая лістоўка?— злосна перапытвае ён.— Нічога не ведаю!

— Значыць, суддзя, назваўшы ваша прозвішча, зманіў?— спакойна пытаюся я.

У размову ўмешваюцца калегі Лук'янава, што сядзяць у пакоі.

— Чаго вы носіцеся з гэтым святаром!— чую я.— Абрыдла!

— Здаецца, успомніў,— кажа, між тым, Лук'янаў,— я сапраўды заходзіў да Кавалёва, але каб пацікавіцца, калі ён напіша артыкул у раённую газету...

— Гэта суддзя ўсё пераблытаў,— паспачуваў я райкомаўскаму інструктару. Ён насцярожана зірнуў мне ў вочы, але, відаць, нічога не ўбачыў...

У АЎТОБУСЕ, якім вяртаўся з Арэхаўска, апынуўся сярод гаманлівай грамады вясковых дзядзькоў і цётак. Гаварылі яны аб тым, што завезлі ў магазін, хто з кім ажаніўся, хто да каго прыехаў. Не абмінулі і выбарчай тэмы. Успаміналі, хто за каго галасаваў, як на выбарах паводзіла сябе мясцовае начальства, згадалі пра «ЧП» з айцом Віктарам.

— А вы чулі,— азваўся мужчына з пярэдняга сядзення,— Башкевіча выбралі прэзідэнтам раёна.

— Не можа быць!— запярэчыў нехта.— Яго ж не выбралі летась народным дэпутатам у Маскву, не дабраў шмат галасоў і сёлета. Які ж ён прэзідэнт?

Я пасміхнуўся сам сабе: блытаюць штосьці мужыкі.

Ды, аказалася, не надта яны і памыліліся. Ужо ў Оршы даведаўся, што на сесіі райсавета С. Башкевіч быў абраны яго старшынёй. Абавязкі гэтыя ён будзе спалучаць з абавязкамі першага сакратара райкома партыі. Усё, як на самым версе. Ды падумалася мне, што ў адрозненне ад выбараў прэзідэнта ўсёй краіны, тут ужо свайго раённага прэзідэнта можна было абраць не на сесіі райсавета, а ўсёй грамадой, усім народам...

І яшчэ пра адно. Вызваленым намеснікам старшыні райсавета сесія абрала Букштына Аляксандра Цімафеевіча. Так, таго самага.

Міхась ЗАМСКІ,
спецыяльны карэспандэнт «ЛіМа».

Арэхаўск—Орша—Мінск.

Леанід ЛЫЧ,
доктар гістарычных навук

Нацыянальная самасвядомасць беларусаў: ДЭГРАДАЦЫЯ І АДРАДЖЭННЕ

Сапраўдная гісторыя кожнага народа *пачынаецца толькі* з усведамлення сваёй адметнасці сярод усіх суседніх яму супольнасцей людзей і працягваецца да тае пары, пакуль не знікне ўласцівая яму здольнасць дыферэнцыраваць сябе ад іншых. А існуе ж яна датуль, пакуль людзей не пакіне этнічная, нацыянальная самасвядомасць. Пры поўнай яе страце народ перастае ўяўляцца як штосьці самабытнае, хоць і расце ён колькасна, спаўна *задавальняе* свае патрэбы прадуктамі харчавання для нармальнага біялагічнага існавання. Цяпер гэта ўжо нейкая аморфная, безнадзейна згубленая для самастойнага этнічнага развіцця чалавечая маса, але зусім не бескаштоўная для суседніх супольнасцей людзей як крыніца іх колькаснага росту. У такіх умовах адбываецца дармовае расцягванне пазбаўленых нацыянальнай самасвядомасці людзей больш моцнымі суседнімі этнасамі. Асабліва паскоранымі тэмпамі, маштабна гэ*тыя працэсы адбываюцца тады, калі* перспектыўныя на дадзены момант этнасы маюць шмат агульнага ў культуры і гісторыі з народам, які пачаў пад уплывам розных фактараў выракацца сваіх духоўных традыцый, самога сябе. Калі б удалося з дапамогаю матэматычных метадаў падлічыць, што ж усё-такі адбылося за час, які прайшло чалавецтва, дык, напэўна, высветлілася б, што больш народаў *спынілі* сваё этнічнае, нацыянальнае існаванне ў выніку няздольнасці заставацца самім сабою, чым ад ваенных дзеянняў, стыхійных бедстваў, паморкаў і г. д.

Нават у выпадку натуральнай, як часта пішуць, асіміляцыі (не кажучы ўжо пра прымусовую), вялікай спагады, моцнага жалю заслугоўвае этнас, які ці то па ўласным непаразуменні, ці то па прычынах, што не залежаць ад яго, спачатку лакальна, а затым і ў глабальным маштабе паступова губляць свае духоўныя здабыткі, *пераходзіць на паступовае* скарыстанне, таго, што створана культурамі іншых народаў. Лепшыя таленты этнасу, асуджанага па сваёй ці чужой волі на выміранне, не знаходзячы неабходнай падтрымкі ад супляменнікаў, немінуча хірэюць, а некаторыя шукаюць выйсця ў тым, каб пачынаць тварыць на глебе чужой для іх продкаў культуры. Але нават пры самым высокім таленце і стараннасці *толькі адзінкам* з іх удаецца стаць прыкметнай велічынёй. Патрэбна змена не аднаго пакалення, каб чужая культура наскрозь прасякнула душу творцы. Мінуўшчына не-не ды адгукнецца з неверагоднай сілай праз многія пакаленні і крохкімі парасткамі вылазіць на паверхню ў творах мастака, якія нясуць сляды духоўнай палітры далёкіх продкаў, але выходзяць за межы інтарэсаў новага асяроддзя, у якім яму даводзіцца жыць і працаваць, што не гарантуе дасягнення жаданых *кожнаму творцу папулярнасці і пры*знання.

Гістарычнаму вопыту чалавецтва вядомы і шматлікія зусім процілеглага характару выпадкі, калі народы не раставалі сярод іншых, захоўвалі сваё аблічча нават пры такіх умовах, якія, здавалася, не пакідалі для іх аніякіх гарантый на выжыванне. Тлумачыцца гэта іх высокім узроўнем этнічнай самасвядомасці, непахіснай *воляй супрацьстаяць усялякага* роду асіміляцыйным працэсам, нежаданнем сысці з гістарычнай сцэны. Цывілізацыя планеты Зямля павінна радавацца, што яна заселена вялікай колькасцю арыгінальных супольнасцей людзей, якія, нягледзячы на самыя жорсткія выпрабаванні часу, не растварыліся, захавалі сябе, чым надаюць непараўнальную прыгажосць Чалавецтву, якое непазбежна згубіла б сваю красу, стаўшы безнацыянальнай масай.

божа праведны
божа высокі
божа літасцівы
збаві род наш
ад немачы
страшней за батыя
страшней за чуму
збаві нас грэшных
збаві нас бедных
ад самавыраджэння
самазабыцця
амінь.

Міхась РУДКОЎСКІ.

1. ЦЯРНІСТЫЯ ШЛЯХІ ВЫЖЫВАННЯ

Парасткі нацыянальнай самасвядомасці пачынаюць прабівацца на паверхню яшчэ задоўга да таго, як сфарміруецца нацыя. Калі яны даюць добрыя ўсходы, этнічная супольнасць пры больш-менш спрыяльных умовах ператвараецца ў нацыю. У беларусаў гэты працэс у асноўным завяршыўся пад канец XIX стагоддзя.

Шлях да сфарміравання і выжывання як самабытнага этнасу, а не проста як бессістэмнай масы людзей, што не помняць сваёй роднасці, ніколі не быў гладкім і роўным для беларусаў. І галоўным фактарам, што яны не расталі сярод суседніх народаў, была этнічная, нацыянальная самасвядомасць. Бо антрапалагічна беларусам нішто не перашкаджала ні тады, ні цяпер называць сябе, адарваўшыся ад сваіх гістарычна-культурных каранёў, рускімі, палякамі, украінцамі, літоўцамі, латышамі ці прадстаўнікамі іншых еўрапейскіх народаў. Галоўнае — толькі б ведаць іх мову. І такое, на жаль, даволі часта бывала і цяпер назіраецца ў іх жыцці. У выніку падобнай этнічнай трансфармацыі беларуская народнасць, а затым нацыя панеслі не на ратным полі, а ў мірных умовах шмат людскіх страт. Гістарычна так складвалася, што цераз кантакты з іншымі народамі звычайна папаўняўся асобасны патэнцыял не беларусаў, а тых, хто з імі суседнічаў.

Аднак усе гэтыя працэсы закраналі ў асноўным перыферычныя пласты беларускай народнасці і нацыі. У цэнтры стала адбываліся з'явы трывалага кансалідацыйнага парадку, і таму на ўсіх этапах гісторыі беларусы ў пераважнай большасці знаходзілі ў сябе дастаткова ўнутраных сіл, каб заставацца самабытным народам. Такімі яны заставаліся нават у самыя неспрыяльныя для этнічнага развіцця часы шматвяковай паланізацыі і русіфікацыі, бо іх ніколі не пакідала ўсведамленне сябе як адметнай сярод іншых супольнасці людзей.

Звычайна цяжка паддаюцца асіміляцыі — пры варунках, калі суседнічаюць, уступаюць паміж сабою ў рознабаковыя кантакты — народы з непадобнымі, супроцьлеглымі антрапалагічнымі рысамі, да прыкладу, славяне і цюркі. Беларусы ж спрадвеку жылі і жывуць на сумежжы з чатырма вельмі блізкімі да іх паводле антрапалагічных прыкметаў і культуры народамі. І таму пры неспрыяльных акалічнасцях (а такімі гісторыя не абдзяліла нас) мы даволі часта адмаўляліся ад сваёй этнічнай прыналежнасці. Узнікалі такія акалічнасці не самі па сабе, а ў выніку свядомай дзейнасці дзяржаўных улад і свяшчэннаслужыцеляў па паланізацыі і русіфікацыі людзей нашага краю. Быў час, калі беларусы ніколькі не ўступалі ў колькасных адносінах ні рускім, ні ўкраінцам. Але затым шчасце павярнулася да нас спіной. Частыя і кровапралітныя руска-польскія войны на беларускай зямлі, гвалтоўная асіміляцыя яе карэннага насельніцтва з боку Рэчы Паспалітай, а затым Расійскай імперыі непазбежна вялі да памяншэння тэрыторыі яго рассялення. Павольна, а не дык і зусім не расла колькасць жыхароў, што мела вельмі адмоўныя вынікі для нашага краю.

Шматлікасць нацыі заўжды з'яўлялася важным фактарам яе жыццядзейнасці. Нездарма ж гістарычнай практыцы вядома, як у імя выжывання, павышэння жыццястойкасці нацыі дзяржаўныя органы ўсямерна садзейнічалі яе колькаснаму росту. Такі ж клопат праяўляўся і ў рамках кожнай сям'і, асабліва з боку жанчын, якія найбольш балесна ставяцца да знікнення роду, лепш за мужчын усведамляючы сябе біялагічнымі прадаўжальнікамі народнасці і нацыі.

І ўсё ж не будзем перабольшваць колькасны фактар, бо ён не адзіны, што вызначае моц нацыі. У значнай ступені гэта можа кампенсавацца адданасцю этнасу нацыянальным традыцыям, што, на шчасце, было ўласціва доўгі час беларусам. Практычна на працягу ўсяго гістарычнага шляху, як толькі ўзнікала сур'ёзная пагроза для лёсу беларускага народа, самай надзейнай апорай яго быў просты люд, асабліва сялянства, за што і зведаў ён амаль поўнае знікненне з сацыяльнай структуры сучаснага грамадства. Нягледзячы на амаль пагалоўную непісьменнасць, нашага мужыка нельга было здзівіць чымсьці чужым, заморскім так, каб ён адмовіўся ад уласнага. Традыцыі бацькоў для яго былі даражэй за ўсё наноснае.

У мужыка нават хапіла розуму, каб разабрацца ва ўсіх тонкасцях уздзеяння на яго розных рэлігійных плыняў, якія, за рэдкім выключэннем, заўжды мелі сваёй канчатковай мэтай разбурэнне нацыянальнай самасвядомасці беларусаў. Свайго роду парадокс, бо амаль ва ўсіх народаў рэлігія — гэта адзін з важных сродкаў духоўнага ўздзеяння на масы з мэтай умацавання іх этнічнай, нацыянальнай еднасці. У лёсе ж беларусаў яна (не лічачы уніяцкай царквы) адыгрывала прама процілеглую ролю, бо распаўсюджанае на іх землях праваслаўе ўбівала ў галовы сваіх прыхаджан, што яны рускія, а каталіцкая ўсіх сваіх вернікаў называла палякамі. Вялікая трагедыя заключалася ў тым, што такая памылковая, шкодная практыка вызначаць этнічную прыналежнасць беларусаў па рэлігійнай прыкмеце доўжылася стагоддзямі. І характэрна, што нават і ў Рэчы Паспалітай усіх праваслаўных, якія жылі на польскіх землях, называлі рускімі, — відаць, не задумваючыся над тым, што гэта давала падставу расійскай дзяржаве прэтэндаваць на даную тэрыторыю.

Цяжка сказаць, якая царква прычыніла большую шкоду нацыянальнай самасвядомасці беларусаў, але на рубяжы XIX—XX стагоддзяў тут шырэйшы размах для асімілятарскай дзейнасці быў у праваслаўя, бо да яго ў нашым краі залічвалі сябе амаль 5 мільёнаў чалавек (да каталіцкай веры — каля 2 мільёнаў). Барацьба дзвюх рэлігій за перацягванне на свой бок народных мас не садзейнічала трываласці веры беларусаў у бога і таму не так моцна ўплывала на нацыянальную самасвядомасць, як гэта магло б быць у выпадку іх глыбокага рэлігійнага фанатызму. Абсалютная большасць беларускіх сялян як праваслаўнага, так і каталіцкага веравызнання жыла ў згодзе паміж сабою, размаўляла па-беларуску, не лічыла сябе рознымі народамі, хаця служыцелі дзвюх цэркваў прапагандавалі сярод іх зусім адваротныя погляды. Пры пэўных абставінах сяляне без асаблівых ваганняў пераходзілі з адной веры ў другую. На этнічным развіцці сялянства амаль зусім не адбілася тое, што мясцовыя рускія чыноўнікі размаўлялі з ім па-руску, а польскія паны — па-польску. Праўда, апошнія, бачачы, як моцна селянін трымаецца роднай мовы, часта размаўлялі з ім на беларускай, ці як тады часта называлі на «мужыцкай», «халопскай» мове.

Сённяшняе пакаленне беларусаў павінна добра ведаць, што нацыянальная самасвядомасць іх продкаў не была размыта пад уплывам ні прымусовых, ні натуральных асіміляцыйных працэсаў толькі дзякуючы таму, што ніхто іншы, як самі народныя масы моцна трымаліся сваіх гістарычных каранёў, развівалі, як маглі, сваю духоўную спадчыну, свядома імкнуліся ад пакалення да пакалення размаўляць на мове бацькоў. Менавіта апошні фактар з'явіўся вырашальным у іх лёсе, бо, нягледзячы на антрапалагічную блізкасць да рускіх ці палякаў, беларусы, размаўляючы на сваёй мове, не маглі не вызначаць па ёй і сваёй этнічнай прыналежнасці, не жадалі адносіць сябе ні да аднаго з родкасных народаў, чым выяўлялі і сцвярджалі далучанасць да пэўнай і канкрэтнай этнічнай супольнасці людзей — беларускай нацыі. Гэты найкаштоўны моўны ўрок з мінулага можа быць добрым компасам пры пошуках шляхоў захавання самабытнасці беларускай нацыі і на яе сучасным этапе.

Затое зусім нізкім узроўнем супрацьстаяння асіміляцыйным працэсам вызначаліся заможныя пласты беларусаў, якія здрадай сваёй этнічнай прыналежнасці імкнуліся дамагчыся пэўных сацыяльных прывілеяў спачатку ад польскай каралеўскай, а затым ад расійскай царскай адміністрацыі. І добра, што на такія пласты прыпадала не вельмі вялікая доля беларускага народа. Інакш пры такіх зняважлівых адносінах да яго гістарычных традыцый і духоўных каштоўнасцей магло б быць пастаўлена пад пытанне само існаванне этнасу.

Аднак было б вялікай памылкай недааацэньваць усё тое адмоўнае, што прычыніла культуры, працэсам станаўлення нацыянальнай самасвядомасці беларускага народа яго найбольш уплывовая і багатая, адукаваная частка, калі пачала арыентавацца на выкарыстанне чужых духоўных каштоўнасцей і не дбала пра свае. Як-ніяк, а толькі ж у яе руках знаходзіліся сродкі для забеспячэння матэрыяльных асноў культуры, пашырэння мецэнацтва, толькі з гэтага асяроддзя людзей мог хтосьці дазволіць сабе паехаць у іншыя краіны, каб набыць адукацыю, удасканаліцца ў розных жанрах мастацтва і затым выкарыстаць іх на роднай глебе. Толькі зрэдку багатыя людзі ставіліся адпаведным чынам да свайго народа і культуры. Было б такіх выпадкаў больш, наша культура значна выйграла б у сваім развіцці.

Знаходзячыся ў вялікай залежнасці ад афіцыйных улад Рэчы Паспалітай і Расійскай імперыі, не заўсёды магла ў належнай ступені прысвяціць твой талент культуры роднага народа і крайне нешматлікая нацыянальна свядомая творчая інтэлігенцыя нашага краю, чым значна аслабляліся яго магчымасці дасягнуць чагосьці вартага ў духоўным жыцці, захаваць этнічную самабытнасць карэнных насельнікаў.

Самы моцны ўдар па беларускай інтэлігенцыі быў нанесены ў выніку задушэння паўстання на чале з Кастусём Каліноўскім. Беларусь пазбавілася соцень таленавітых сыноў і дачок, якія так патрэбны былі ёй у той час, калі ішоў інтэнсіўны працэс фарміравання беларускай нацыі. У гэтым працэсе ніяк нельга перабольшыць ролю інтэлігенцыі, бо толькі ёй падуладна было глыбока, з навуковых пазіцый разабрацца, што тады адбывалася ў асяроддзі нашага народа, падказаць надзейныя шляхі яго кансалідацыі, з тым каб перарасці ва ўстойлівую ад асіміляцыі супольнасць людзей.

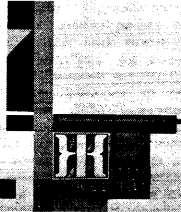
Пазбавіўшы беларусаў калі ні цалкам, дык у вельмі пагражальных памерах сваёй уласнай інтэлігенцыі, мясцовая расійская адміністрацыя з дазволу і пры поўнай падтрымцы цэнтра непамерна ўзмацніла сваю дзейнасць па канчатковым давяршэнні асіміляцыі карэннага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю Расіі, як тады было прынята афіцыйна называць нашу Бацькаўшчыну.

На працягу доўгага часу жыццё складвалася так — і, вядома ж, не па віне беларусаў, — што калі суседнія нам народы ўжо ў той ці іншай ступені ўяўлялі сябе самабытным этнасам, мы, паводле трапнага выразу Янкі Купалы, «шукалі яшчэ свайго права людзьмі звацца. Паны, якія ўладалі ўсёй лепшай нашай зямлёй, і царскія чыноўнікі называлі наш працоўны народ «тутэйшым быдлам», і ніхто нават і заікнуцца не мог, што мы ёсць вялікі народ з сваёй культурай і з сваім нацыянальным тварам і што ў нас ёсць з чаго мець сваю нацыянальную гордасць».

У шмат якіх публікацыях афіцыйнага прызначэння, энцыклапедычных даведніках,

(Працяг на стар. 12).

Кнігапіс

А. ГРАЧАНІКАЎ. Жыць па-людску. Вершы, паэма. На рускай мове. М., «Советский писатель», 1989.

Ужо сама назва новага зборніка Анатоля Грачанікава на рускай мове дакладна акрэслівае яго змест. Як і ў ранейшых кнігах, паэт паўстае перад чытачом і пранікнёным публіцыстам, і задушэўным лірыкам. З аднолькавым майстэрствам піша А. Грачанікаў пра лёс нацыі і пра асобнага чалавека, як асобу, індывідуальнасць. Паэма «Палескі трохкутнік»—яшчэ адно з аўтарскіх прызнанняў у любові да роднай Гомельшчыны, зямлі прыгожай і зямлі цяжкога лёсу.

Кніга «Жыць па-людску» на рускую мову перакладзена В. Казаневічам.

І. ВАСІЛЕЎСКІ. Рака часу. Вершы. На рускай мове. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1989.

Кнігі старэйшага паэта Беларусі, які піша па-руску, Іосіфа Васілеўскага выдаваліся ў Смаленску, Маскве і Мінску. У томік яго выбранага «Рака часу» ўвайшлі лепшыя творы са зборнікаў «У добры час», «Ад зоркі да зоркі», «Зімовае сонца» і іншыя. Шырокая выяўленчая і тэматычная палітра аўтара. І. Васілеўскі прачулыя радкі прысвячае роднаму краю, услаўляе хараство прыроды, апявае каханне, расказвае пра подзвіг савецкага народа ў гады Вялікай Айчыннай вайны.

Л. ГАЛУБОВІЧ. Бусел без гнязда. Вершы. На рускай мове. М., «Советский писатель», 1990.

Паэзію Леаніда Галубовіча ўсесаюзнаму чытачу прадстаўляе В. Казакевіч. У перакладзе на рускую мову змешчаны творы рознай тэматыкі.

А. ВОЛЬСКІ. Хлеб — усяму галава. Апавяданне-эсэ. Для дашкольнага ўзросту. Мінск, «Юнацтва», 1989.

З досціпам, займальна расказвае Артур Вольскі пра тое, як вырошчваецца хлеб, як здаўна паважаецца на зямлі хлебаробская праца. Асноўную ўвагу аўтар звяртае на тое, каб выхаваць у дзяцей любоў да зямлі, удзячнасць да людзей, якія кормяць краіну.

«НЕ МАНІЦЬ І Ў ПРЫНЦЫПАХ НЕ ХІСТАЦЦА!»

Давайце падумаем над пытаннем: што мае ўплыў на творчасць пісьменніка? Яго светапогляд, жыццёвы вопыт, маральныя прынцыпы, наша рэчаіснасць, думкі калег па працы і сяброў, сустрэчы з чытачамі і шмат іншага. Мы забылі пра крытыку. Яе ролю цяжка пераацаніць у плане ўплыву на творчасць асобных пісьменнікаў.

Нельга не згадзіцца з наступнымі словамі Аляксандра Станюты аб В. Бечыку: «... ён быў у нас у поўным сэнсе крытыкам уплывовым, гэта значыць у прынцыпе мог мець уплыў на чытаўшых яго і незалежна ад самога прадмета, выбранага ім для той ці іншай сваёй размовы».

З асаблівым пачуццём перагарнуў я апошнюю старонку кнігі Варлена Бечыка «Выбранае. Літаратурна-крытычныя артыкулы», якая выйшла ў мінулым годзе ў выдавецтве «Мастацкая літаратура». Напісаць гэтыя радкі мяне падштурхнула тая акалічнасць, што я добра ведаў В. Л. Бечыка і неаднаразова з ім сустракаўся.

Ніхто не зможа аспрэчваць той факт, што, як удала адзначыў Пімен Панчанка, ён «валодаў абсалютным паэтычным слыхам». На думку Алы Сямёнавай, пасля Рыгора Бярозкіна, ён быў «ці не самым тонкім і дасведчаным знаўцам паэзіі». А Рыгор Барадулін, назваўшы В. Бечыка «самым дасведчаным, самым апантаным, самым перакананым знаўцам паэзіі», пісаў: «Ён не друкаваў сваіх вершаў, афіцыйна называўся крытыкам, але мыслію паэтычна, свет успрымаў вачыма паэта».

Паэзія была надзелена для Бечыка высокай красою. Ён жыў паэзіяй, быў асабліва ёй адданы. Менавіта ў свеце паэзіі, у стыхіі паэтычнага слова, якая была для яго надзвычай блізкаю, крытык адчуваў сябе вельмі свабодна, арганічна.

Калі чытаеш упершыню або перачытваеш артыкулы В. Бечыка, заўважаеш, што ў іх аўтара было выключна развіта пачуццё праўды. Крытык адразу адчуваў любы фальш у творы. Характарызуючы пазіцыю крытыка, Мікола Гіль трапна заўважыў: «...Як агolены нерв адчувае самы непрыкметны, самы асцярожны дотык, так і яго мастакоўская душа імгненна, на адлегласці адчувала водар сапраўднай паэзіі і ледзь улоўны тлен фальшу».

Менавіта гэтым выкліканы наказ, які яшчэ ў верасні 1970 года даў сабе ў «Запісных кніжках» Варлен Леанідавіч «Не маніць і ў прынцыпах не хістацца!»

Чытаючы артыкулы Бечыка «У грозны час», «Што сэрца праспявала ... (Пятрусь Броўка)», «Глядзеў праз сэрца час...» і іншыя, лёгка заўважаеш, што не толькі ацэнка паэтаў, іхняй творчасці, паасобных твораў падпарадкаваны ў першую чаргу ідэі праўдзівасці і шчырасці. Гэта ідэя складае асноўны пафас у творчасці самога крытыка.

Праўдзівасць — гэта жыццёвасць. Калі Варлен Бечык аналізаваў творчасць таго ці іншага паэта або празаіка, ён перш за ўсё выяўляў яе жыццёвасць. Ён усюды шукаў рэальныя вытокі і матывы творчасці, іх вызначальную сілу ў фарміраванні паэтычнай адметнасці, індывідуальна-непаўторнае мастацкае ўвасабленне праўды часу і жыцця.

Так характарызуючы аповесць І. Пташнікава «Тартак», В. Бечык падкрэсліваў: «Можна смела сцвярджаць, што аповесць «Тартак» з'яўляецца тым красамоўным прыкладам узаемаадносін літаратуры з жыццёвай праўдай, які пераконвае нас у жыццядзейнай сіле і вялікай духапад'емнасці мастацкага слова, яго здольнасці разгортваць факты сапраўднага жыцця ў неабсяжны свет, які жыве потым у душы з такой адчувальнай сілай, як і самі факты».

Адной з асаблівасцей творчых намаганняў В. Бечыка з'яўляецца тое, што ён ішоў ад імён і фігур — да карціны. Так, ад адзінкавага да агульна-

ХАЙ ЗАКАЗВАЕ СЭРЦА

Аматарам літаратуры, якія сочаць за ўсесаюзнай прэсай, несумненна, вядома імя Ігара Залатускага. Яго крытычныя публікацыі і літаратуразнаўчыя кнігі, у прыватнасці пра М. В. Гогаля, вызначаюць глыбінёй аналізу і дакладнасцю ацэнак, ураўнаважанасцю тону. У апошнія гады І. Залатускі знаходзіцца ў добрай творчай форме, дэманструючы як крытык тое новае мысленне, якое пакуль што больш характэрна для палітыкаў і менш — для прадстаўнікоў крытычнага цэха.

І. ЗАЛАТУСКІ адгукнуўся на просьбу нашага карэспандэнта і адказаў на прапанаваныя яму пытанні.

— Ігар Пятровіч, дазвольце пачаць з цытаты. У першым нумары часопіса «Литературное обозрение» за гэты год вы пішаце: «Крытыка як патрапаная ў баі часць адышла ў глыбіню фронту на пераафарміроўку. Фізічных страт у яе радах амаль няма — ёсць страты маральныя: страта аўтарытэту, страта мэты, страта першынства ва ўплыве на розумы». Цалкам згодна з меркаваннем, аднак думаецца, што «часць» усё-такі пераафарміруецца і пойдзе ў наступ. Тым больш, што галоўная саперніца—публіцыстыка — пачынае траціць свае пазіцыі...

— Публіцыстыка не вінавата, што яе «зорны час» мінуўся. Даючы ўладзе палітычныя, эканамічныя і іншыя **парады**, яна не чуе на іх водгуку. І гэта прымушае яе паўтарацца, а чытача — крывіць вусны ды адкладваць убок публіцыстычны артыкул. Сказана ўжо, здаецца, усё, а карабель не скранаецца з месца. Гэта трагедыя жыцця, а не трагедыя жанру.

Сыход публіцыстыкі з авансцэны не азначае, што запануе літаратурная крытыка. Публіцыстыка надоўга адбіла ў нас ахвоту чытаць крытычныя опусы.

Крытыка ў Расіі заўжды была настаўнікам грамадства, пракорам і «віціей». Яна не абмяжоўвалася ацэнкай эпітэтаў і метафар, інакш не мела б той вагі і значэння, якія мела ў XIX ст. XX ст. спарадзіла інакшую крытыку — элітарна-эстэтычную, якая абслугоўвае толькі патрэбы літаратуры. Пабач з крытыкай з'явілася на свет і яшчэ больш вузкая галіна славеснасці — літаратуразнаўчая навука. Тая і зусім разлічана на дасведчаных.

Зараз трыбуна, з якой крытыка прапаведавала і вучыла, забрана ў яе жыццём. Голас крытыкі заглушаны галасамі газет, галасамі вуліцы.

Ці вернецца да яе настаўніцтва? Калі мы адкоцімся назад (што, уласна кажучы, і адбываецца), то вернецца. Як трава прабіваецца скрозь асфальт, так выхавальная думка праб'ецца скрозь вузкія тэрміны і дробнанадзённыя задачы. Калі ж таго не адбудзецца, то крытыцы нічога другога не застанецца, як задаволіцца цалкам эстэтычнымі практыкаваннямі і мастацкімі разборамі. Яе адрасатамі стануць літаратары і літаратуразнаўцы, а не ўвесь народ.

— У мінулым годзе «ЛіМ» правёў анкету сярод беларускіх пісьменнікаў. Адно з пытанняў, звернутае да крытыкаў, пачыналася з выказвання рускага крытычнага генія: «Я народжаны, каб называць рэчы іх імёна-

ПЕРШЫ АЎТАР «ГІСТОРЫІ...»

Амаль кожны школьнік беспамылкова можа адказаць на пытанні: хто з'яўляецца першым касманаўтам нашай краіны, каму належыць вынаходніцтва радыё, якім адкрыццём увайшоў у гісторыю Калумб і г. д. Аднак не кожны нават дарослы чалавек ведае, хто з'яўляецца аўтарам першай «Гісторыі беларускай літаратуры», калі яна была напісана. І не іх у гэтым віна. З таго часу, калі ашальмавалі яе стваральніка і яго чэснае імя аддалі забыццю, прайшло не адно дзесяцігоддзе. Доўгі час давялося знаходзіцца ў зняволенні спецфондаў бібліятэк самой кнізе. Яна была пазбаўлена шырокага чытацкага доступу. І толькі сёлета, у год семідзесяцігоддзя з дня завяршэння напісання «Гісторыі беларускае літаратуры» (вясной) і першага яе выхаду ў свет (канец года), кніга падрыхтавана да перавыдання.

Яе аўтарам з'яўляецца Максім Іванавіч **Гарэцкі**, вядомы ўжо на той час пісьменнік, выкладчык Першай беларускай віленскай гімназіі і беларускіх настаўніцкіх курсаў у Вільні.

Тое, што напісанне «Гісторыі...» выпала на долю М. Гарэцкага, з'ява не выпадковая. Вызначальнай акалічнасцю з'явілася спецыфіка яго працы. Яму як выкладчыку беларускай літаратуры была добра зразумела неабходнасць такога падручніка. Аднак галоўнай прычынай, якая міжволі прымусіла маладога аўтара ўзяцца за гэтую нялёгкую і адначасова вельмі патрэбную справу, было пачуццё высокай нацыянальнай свядомасці. М. Гарэцкі ўсведамляў неабходнасць абагульнення шматвекавога развіцця беларускай літаратуры, мовы, наогул, культуры. Істотную ролю пры гэтым адыграла Кастрычніцкая рэвалюцыя, якая абумовіла бурны рост беларускай літаратуры, адкрыла шырокія магчымасці для творчасці, для абнаўлення ўсіх сфер чалавечага жыцця. З ёй былі звязаны многія надзеі і спадзяванні. Менавіта як адказ на запатрабаванне часу і была напісана М. Гарэцкім «Гісторыя беларускае літаратуры», першае выданне якой ажыццявілася ў Вільні. У ёй упершыню аўтар даў перыядызацыю літаратурнага працэсу, сістэматызавана, на навуковым грунце разгледзеў узнікненне і развіццё беларускага пісьменства ад старажытнасці да першых паслякастрычніцкіх гадоў. М. Гарэцкі прасачыў асноўныя этапы шматвекавой гісторыі нацыянальнай літаратуры, пачынаючы з часоў узнікнення пісьменнасці на тэрыторыі Беларусі, утварэння беларускай народнасці, ён закрануў пытанне фарміравання літаратурнай мовы, ахарактарызаваў перыяды яе росквіту і заняпаду.

Паспяховаму напісанню «Гісторыі...» спрыяла, безумоўна, выкладчыцкая дзейнасць М. Гарэцкага, той курс лекцый, які ён чытаў студэнтам гімназіі і настаўнікам школ.

Кніга складаецца з трох раздзелаў. У першым з іх — «Старажытнае пісьменства» (X—XII стст.) — М. Гарэцкі даў сціслую ацэнку вядомым на той час помнікам літаратуры, вызначыў ролю і месца тагачасных культурных дзеячаў і пісьменнікаў. Пра «значэнне Скарыны» аўтар «Гісторыі...» сказаў: «Доктар Скарына сваім войстрым навучным розумам пераверыўся, што трэба завесці ў кнізе родную мову, бо царкоўнаславяншчына ці латынь, як рэч незразумелая народу, не можа і не павінна замяняць яе пры сапраўдным культурным развіцці. Ён цвёрда адкінуў школьную думку, быццам звычайная, штодзённая, свая «простая» мова не годна дзеля малітвы; гэтаю моваю Скарына звязаў пісьменства з народам».

Другі і трэці раздзелы кнігі прысвечаны разгляду «Новай беларускай літаратуры (XIX ст.— да 80-х гадоў) і «Навейшай беларускай літаратуры» (ад 80-х гадоў XIX ст. да 1905 г.). У іх М. Гарэцкі аналізуе творчасць пісьменнікаў «народніцкай» і «нашаніўскай пары». Асобным параграфам у канцы кнігі падаецца «Матэрыял аб творчасці яшчэ некаторых нашаніўскіх і сучасных паэтаў і пісьменнікаў», дзе аўтар змяшчае кароткія біябібліяграфічныя звесткі. Завяршае выданне анатаваны «Спіс болей вядомых беларускіх газет і журналаў».

Кажучы словамі Я. Карскага, «Гісторыя беларускае літаратуры» М. Гарэцкага «как первый опыт, ...имеет немало недостатков». Тут ёсць недапрацоўкі ў размяшчэнні матэрыялу, у ацэнцы некаторых твораў, у вызначэнні ролі і месца творчасці асобных пісьменнікаў і г. д. Асабліва гэта бачна з вышыні сённяшняга дня. Аднак нельга забывацца, што праца М. Гарэцкага мае семідзесяцігадовы ўзрост, што яна з'яўляецца **першай** спробай сістэматызацыі і навуковай ацэнкі беларускага літаратурнага працэсу больш як за дзевяць стагоддзяў. Кніга доўгі час з'яўлялася адзіным падручнікам як для вучняў, так і для настаўнікаў. Яна мела чатыры выданні (1920, 1921, 1924, 1926), пераглядалася і дапаўнялася аўтарам.

Патрэбна адзначыць, што трэцяе выданне (М.-Л., 1924) выклікала ў М. Гарэцкага большую сімпатыю, чым іншыя. Ён лічыў яго «адзінай больш-менш поўнай і сістэматычнай гісторыяй беларускае літаратуры».

га, але менавіта праз усведамленне і абавязковае захаванне непадобнасці гэтага адзінкавага. Так можна характарызаваць асноўны прынцып руху літаратурна-крытычнай думкі крытыка і яе характар.

З размоў з Варленам Леанідавічам я даведаўся аб яго асабістым жыццёвым лёсе, аб жыццёвых нягодах, якія прыйшлося пераадолець яму і тым, хто быў старэйшым за яго на некалькі год. Ён належаў да пакалення, на долю якога прыпала ваеннае ліхалецце і пасляваенная бясхлебіца.

«Свая» вайна дазволіла яму лепш убачыць і асабіста адчуць вайну ў творах сваіх аднагодкаў. Таму нельга без хвалявання чытаць артыкулы «У грозны час», «Голас душы роднай», «Усё Радзіме аддалі...»

Раздумваючы аб творчай спадчыне В. Бечыка, аб яго пасмяротнай кнізе «Выбранае», я заўважыў яшчэ адну адметную рысу, уласцівую гэтаму крытыку. Гаворка ідзе аб тым, што мастацкія творы і прыёмы адлюстравання рэчаіснасці ён разглядае ў руху. У артыкулах і рэцэнзіях зборніка надзвычай глыбока адчуваецца рух паэзіі, паэтычнага слова. Пра каго б ні пісаў Варлен Леанідавіч — Я. Купалу, А. Куляшова, А. Дудара ці У. Хадыку, П. Панчанку ці Н. Гілевіча, Р. Барадуліна ці А. Вярцінскага, А. Сербантовіча ці А. Разанава — ён заўсёды дакладна вызначаў месца кожнага ў паэтычнай плыні, паказваў жыццёвую патрэбу паэзіі кожнага.

Варлен Бечык радаваўся кожнаму новаму таленту ў беларускай літаратуры, асабліва ў паэзіі. Мне давялося чуць такую думку, што ў адрозненні ад іншых крытыкаў В. Бечык быў вельмі добрым і адзначаў толькі станоўчае ў кожным творы. А Пімен Панчанка ва ўступе да дзённіка крытыка («Полымя», 1988, № 5) так і напісаў: «Варлен Бечык быў добры чалавек. Ён амаль ніколі гнеўна не «распякае» аўтара, а нават у не вельмі адораных паэтаў імкнецца знайсці нейкія светлыя праўдзівыя радкі...»

Я не магу поўнасцю пагадзіцца з гэтым. Дастаткова прачытаць артыкулы Бечыка «Тэмпературы і халоднае кіпенне», «Набыццё вышыні», «Толькі без «сю-сю»...», «У чаканні галоўнага» і іншыя.

Так, цікавы крытычны аналіз твораў беларускай дзіцячай літаратуры дадзены ў артыкуле Бечыка «Толькі без «сю-сю»...» (1981). Пасля характарыстыкі станоўчых якасцей вершаваных кніг «Касмічны агарод» А. Дзяржынскага, «Зялёны акварыум» М. Дуксы. «Няхай сонца не заходзіць» І. Муравейкі, «Марылі пра шчасце хлапчукі» В. Шымука — крытык спыняецца на тым, што ў гэтых жа кнігах выклікае нязгоду і пярэчанне.

В. Бечык быў прынцыповым крытыкам.

«Выбранае» Варлена Бечыка — гэта глыбокі роздум аднаго з самых таленавітых беларускіх крытыкаў-пра сувязі літаратуры з жыццём, пра духоўнае багацце творчай асобы, пра культуру творчасці і мастацкае майстэрства, пра грамадзянскую адказнасць пісьменнікаў.

Вельмі шкада, што аўтара гэтай кнігі ўжо няма сярод нас. Было б добра, калі б выдавецтва «Мастацкая літаратура» ўслед за гэтым зборнікам выпусціла ў свет яго «Запісныя кніжкі».

На завяршэнне мне хочацца прывесці радкі з верша Леаніда Галубовіча «Памяці светлай В. Л. Бечыка»:

...Мне часта начамі сніцца,
Бы плача над Вашым прахам
Паэзія, як сястрыца
Над кроўным адзіным братам.

Эмануіл ІОФЕ.

мі». Як суадносяцца, на ваш погляд, словы Бялінскага з пазіцый сучаснай крытыкі?

— Бялінскі не называў рэчы іх імёнамі. Ён карыстаўся эўфемізмамі. Ён называў рэчы сваімі імёнамі толькі ў тым выпадку, калі гаворка ішла аб бяздарнасцях, аб літаратурным браку. Сучасная крытыка гэтага не робіць. Яна рынулася сёння ў палітыку, а значыць не ў сваю справу. Бялінскі, які ў канцы жыцця напісаў «Сацыяльнасць, сацыяльнасць — або смерць!», з'яўляецца аўтарам і такога выказвання: «Што мастацкае, тое і маральнае». Пра апошняе мы забываем.

— Ваш артыкул у «Новом мире» «Крушэнне абстракцый» (1989, № 1) пра метад сацыялістычнага рэалізму меў, наколькі нам вядома, значны рэзананс. Вас аднадушна падтрымалі чытачы ці былі лісты і з нязгодаю, пратэстам?

— Згаданы артыкул прынёс мне пошту, якую рэдка атрымлівае крытык. Больш за ўсё мяне ўразіў у гэтай пошце высокі ўзровень гаворкі. Пісьмы прыйшлі не з пахвальнымі словамі ў адрас артыкула, а з разгорнутымі споведзямі, з думкамі пра шлях, якім мы ішлі і ідзём, пра ідэю жыцця, пра веру. Я маю намер напісаць на матэрыялах гэтых пісем яшчэ адзін артыкул. Адным аўтарам я адказаў, другім адкажу праз друк.

Паўтараю: была нязгода, былі папрокі, але большасць чытачоў падтрымала мяне. І ніхто — ніводзін чалавек! — не заступіўся за тое, што мы называем сацыялістычным рэалізмам.

— У рэспубліках зусім не абыякава сочаць за процівборствам двух цячэнняў у літаратурным і грамадска-палітычным жыцці Расіі. Падобна, што ў гэтую ярасную і выгадную бюракратыі барацьбу ўцягваецца ўсё больш людзей, асабліва маючых адносіны да літаратуры. Толькі нямногім удаецца захоўваць самавалоданне і крытычныя адносіны да тых і другіх, што, на наш погляд, адзіна правільная сёння пазіцыя. Што б вы маглі сказаць на гэты конт?

— Мяне падчас называюць кошкай, якая ходзіць сама па сабе, але тое не значыць, што я стаю ўбаку і, безуважна назіраю, як ламаюцца коп'і. Проста я бачу цану прыналежнасці да літаратурных партый. Там, як і ва ўсіх партыях, свой прыход і свае парадкі. Там трэба хваліць сваіх, нават калі яны пішуць блага. Так заказвае артыкулы «накірунак», а не сэрца. Я аддаю перавагу заказам другога роду.

Мне б, канешне, хацелася б памірыць варожыя бакі. Але як гэта зрабіць? Падобна, яны разышліся надоўга, і толькі нейкая агульная бяда, якая пагражала б усім адразу, можа штурхнуць іх адзін да аднаго — да разумення, да згоды. Ды не дай Бог дажыць да бяды...

— Вялікі дзякуй, Ігар Патровіч, за гутарку.

Аднак не быў поўнасцю задаволены ні адным з выданняў, асабліва гэта тычыцца апошняга, у якім яму «выдавецтва даручыла перарабіць» кнігу, што і было зроблена.

Неадпаведнасць аўтарскай задумы і яе здзяйснення, унутраная дысгармонія выяўляюцца ў радках ліста пісьменніка да Я. Карскага (ад 30 красавіка 1927 г.), дзе ён піша: «Шчыра дзякую за *прысланыя* паправкі. Ды скарыстаць іх—мне ўжо, мусіць, не прыйдзецца. Мінаецца час, калі мусілі мы, няўчоныя беларускія працаўнікі, «перерабатывать, — праўду кажаце, — старую российскую науку на белорусской почве...» Я ўжо не хацеў, каб і гэтае выданне ішло ў друк, але прымусілі, а потым не па-людску адляялі («Полымя» за 1926 г., № 8, рэц. Дорндорфа,—як кажуць, псеўданім Жылуновіча)».

Калі не прыняць пад увагу такія маральныя катэгорыі, як унутраная культура і сціпласць, то да «недахопаў» «Гісторыі...» можна аднесці і тое, што М. Гарэцкі ні ў адным з выданняў не сказаў ні слова пра сябе, нават не прывёў кароткія біябібліяграфічныя звесткі. А гаварыць было пра што. *Яго пяру на час выхаду* апошняга выдання кнігі належалі не толькі многія высокамастацкія апавяданні, але і аповесць «Дзве душы», «У чым яго крыўда», «Ціхая плынь», дакументальна - мастацкія запіскі «На імперыялістычнай вайне», асобныя драматычныя творы (у тым ліку і драматычная аповесць «Антон»). У 1914 годзе пабачыў свет яго першы зборнік «Рунь», у 1926 — зборнік «Досвіткі».

Заслугоўваў увагі М. Гарэцкі ў выданні «Гісторыі...» і як літаратурны крытык, публіцыст. Асобныя артыкулы, напісаныя ім на творчым світанку, гучаць надзённа і сёння. Да іх ліку можна аднесці «Наш тэатр», «Развагі і думкі», «Будем жыть!», «Новая буржуазия», «Берегите!» і інш. Яны вызначаюцца глыбінёй аўтарскай думкі, шырынёй светапогляду, тонкім адчуваннем пульсу часу, высокай грамадзянскай пазіцыяй і штодзённым клопатам пра лёс свайго народа.

Вялікія спадзяванні ў «адраджэнні беларусаў» ускладаў М. Гарэцкі на інтэлігенцыю, якая павінна «знайсці дарогу к народу», паказаць, «у якой пушчы ён блудзіць і дзе ляжыць яму дарога на поле, шырока-далёкае, роднае поле вольнага жыцця».

Суровыя выпрабаванні часу не дазволілі М. Гарэцкаму здзейсніць свае намеры. Асобныя пытанні, якія ўзнімаліся ім, знаходзяць сваё вырашэнне толькі ў сучасны момант, прычым з немалымі ўскладненнямі. Як прыклад адвечнай ісціны і сугучнасці праблемам сённяшняга дня ўспрымаюцца наступныя словы М. Гарэцкага: «Мы не можам не лічыцца з жыццём, з жыццёвымі патрэбамі народа нават і тады, калі гэтыя жыццёвыя патрэбы народныя на наш погляд — хворы, ненармальны і шкодзяць адраджэнню беларусаў. Не можам не лічыцца дзеля таго, каб не адарвацца ад карэння... калі беларуская інтэлігенцыя адарвецца ў самым пачатку ад свайго народа, яна хоць і не загіне і будзе сяк-так мадзець і расці, але буйнага калашэння яе не будзе ніколі».

Цяжка сказаць, ці было б яшчэ адно выданне «Гісторыі беларускае літаратуры» М. Гарэцкага, калі б не так трагічна склаўся лёс аўтара. Ёсць падстава выказаць меркаванне, што М. Гарэцкі марыў пра новае выданне «Гісторыі...» — і больш поўнае, і больш грунтоўнае. Яго любоў да роднага слова, да свайго народа, мэтанакіраванасць, прынцыповасць і працавітасць у спалучэнні з талентам пісьменніка давалі плённыя вынікі на ніве беларускага літаратуразнаўства.

Нягледзячы на некаторыя ўстарэўшыя ацэнкі, на асобныя фактычныя недакладнасці, многія пытанні «Гісторыі...» М. Гарэцкага застаюцца надзённымі і зараз. Вельмі істотным момантам пры гэтым з'яўляецца тое, што кніга пазбаўлена ўплыву вульгарызатарства, што яна змяшчае ў сабе матэрыял пра тых пісьменнікаў, пра якіх пазней шмат часу вымушана маўчалі.

Сёння, калі наспела вострая патрэба ў напісанні новай «Гісторыі беларускай літаратуры», яе аўтарамі будзе ўлічаны вопыт свайго славутага папярэдніка. Многае імі будзе пераасэнсавана, удакладнена, дапоўнена, аднак, разам з тым, яна з'явіцца працягам працы М. Гарэцкага і, магчыма, стане ўвасабленнем яго даўняй задумы.

Тарэза ГОЛУБ.

Віншуем!

ЯК У КРОПЛІ РАСЫ...

Міколу РАКІТНАМУ — 70

Вы нічога не чулі пра Пятроўку? Не ведаеце, дзе яна знаходзіцца? Шкада, канечне, ды становішча лёгка паправіць. Дастаткова ўзяць у рукі кніжку Міколы Ракітнага «Вясковыя навелы», адшукаць у ёй апавяданне «Панажы» і адразу дыхне ў душу тым родным і першародным, што заўсёды радуе сваёй нерушавасцю. Не хаваючы захаплення, герой-апавядальнік знаёміць з мясцінамі, найбольш яму дарагімі і блізкімі.

Пятроўка — па сутнасці родная вёска пісьменніка Петрыцкае, якая знаходзіцца ў Брагінскім раёне. Ёй М. Ракітны прысвяціў нямнога-нямала, а ажно сто апавяданняў. У многіх з іх каларытныя, непаўторныя народныя характары, людзі, з якімі так і хочацца сустрэцца, пагаварыць - паразважаць, абмеркаваць, што дзеецца на свеце і сярод людзей. Вядома, сёння размова гэтая набудзе і трагічную ноту, бо кранецца яе дыханне Чарнобыля, азмрочыцца яна болем па тым, што сталася з роднай зямлёй.

У апавяданнях жа М. Ракітнага — сама радасць жыцця. Не пазбаўленая, праўда, і гаркаты яго, бо пра што б ні пісаў М. Ракітны, ён ніколі не імкнецца карыстацца нейкім адным колерам. У яго творах, асабліва ў тых, што аб'яднаны назвай «Вясковыя навелы», паўсядзённасць паўстае ва ўсіх сваіх фарбах і адценнях. Кранаючы чуйныя струны душы, аўтар, прыслухоўваючыся да іх гучання, не спрабуе прынізіць чалавека ці ўзвысіць, а проста выявляе па самому камертону праўды. Таму і атрымаліся такімі яркімі, запамінальнымі Антон Бабашка («Кропля»), Грышук Патапчык («Торба ўюноў»), Купрыян Дароньха («Свае людзі»), «Халахцей» — герой аднайменнага апавядання (спіс гэты можна доўжыць), бо яны для пісьменніка і на самай справе — свае людзі («Сярод сваіх людзей» — адна з кніг пісьменніка).

Мікола Ракітны нічога «не прыдумляе», ён, так сказаць, піша з самога жыцця і апісвае гэтае жыццё не толькі як несупынную плынь, якая лучыць сабой мінуўшчыну, сённяшняе і будучыню. Пісаць само жыццё, згодна яго мастакоўскай канцэпцыі, — гэта вялікія і малыя падзеі прапускаць праз канкрэтны чалавечы лёс. Неабавязкова значны знешнімі сваімі праяўленнямі, але багаты той унутранай напоўненасцю, за якой і паўстае асоба, індывідуальнасць.

Увогуле, апавяданне — любімы жанр М. Ракітнага. Пачынаючы з 1944 года, ён, тады артылерыст бранепоезда на Заходнім фронце, урабляе гэтую дзялянку — выдаў амаль дваццаць кніг, і ў большасці твораў не паўтарыўся. Заўсёды знаходзіць нешта новае, раней не заўважанае, каб па-свойму сказаць пра людзей, якіх ведае. А яшчэ лепш ведае М. Ракітны само жыццё, якое вывучаў і тады, калі працаваў у газеце «Звязда», а потым у часопісе «Беларусь».

Дарэчы, праца ў «Беларусі»— больш трыццаці гадоў — пераканала, што сапраўднаму пісьменніку і турботныя рэдакцыйныя будні не перашкода ў творчай дзейнасці. М. Ракітны часта выязджаў у камандзіроўкі, пісаў не толькі апавяданні, а і нарысы. Не тыя актуальна-трафарэтныя, якімі да нядаўняга часу запаўняліся старонкі нашых перыядычных выданняў, а нарысы, што смела можна назваць дакументальнымі апавяданнямі. Апавяданнямі, у якія ўкладзена душа аўтара, апавяданнямі, што праваблiваюць уважным стаўленнем да чалавека як асобы, а не толькі носьбіта пэўных вытворчых паказчыкаў.

Тады ж, у часопісе «Беларусь», найлепшым чынам раскрыліся і чыста чалавечыя якасці М. Ракітнага. Хаця, чаму чалавечыя? Хіба добразычлівасць, спагадлівасць, паважнае стаўленне да кожнага аўтара, нават таго, які прыносіць свой першы і, як звычайна бывае, кволы твор, не павінны ўваходзіць і ў само выкананне прафесійных абавязкаў?!

Дзесяткі імёнаў адкрыў М. Ракітны — паэтаў, празаікаў, крытыкаў. Па сабе адчуў, што такое чалавечнасць і дабрыня Міколы Ісакавіча, калі прапанаваў яму першыя рэцэнзіі. Нясмелым студэнтам прынёс іх, не надта ўпэўнены, што пойдуць у друк. Пайшлі — і слова пра зборнік вершаў С. Дарожнага, і развагі пра ўспаміны Ц. Сяргейчыка. Друкаваўся ў «Беларусі» і пасля, калі па размеркаванні працаваў у драгічынскай раённай газеце «Запаветы Леніна», а потым служыў у арміі ажно ў Забайкаллі. Не кажу ўжо аб тым часе, калі перайшоў на працу ў «ЛіМ» і меў магчымасць завітваць да Міколы Ісакавіча, які знаходзіўся ў суседнім калідоры...

А вось мы, усе, каго ён своечасова падтрымаў, каму пайшоў насустрач, ці сказалі хоць калі пра самога М. Ракітнага слова, якога пісьменнік заслужыў? Дзе там! Выходзіць кніга за кнігай апавяданняў (толькі на рускай мове выдадзена пяць, з іх у «Советском писателе» чатыры), а хоць бы хто прыгадаў М. Ракітнага сярод нашых знакамітых майстроў «малога жанру». Як кажуць, «не абойміны» пісьменнік! А ён жа па-ранейшаму працуе плённа, у яго толькі што выйшаў яшчэ адзін зборнік апавяданняў «У буйным квеце лотаці». Думаецца, лепшыя з гэтых твораў, як і ранейшыя, таксама знойдуць дарогу да ўсесаюзнага чытача, прыйдуць на старонкі «Недели», «Литературной России», «Правды», «Сельской жизни», «Дружбы народов» — чытачы гэтых выданняў ужо ведаюць М. Ракітнага-празаіка.

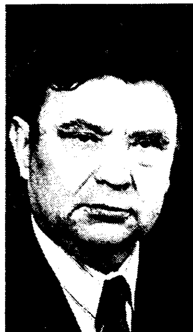
Двор героя апавядання «Кропля» Антона Бабашкі М. Ракітны параўноўваў з «кропляй расы, у якой адбіваецца сонца. Гэтак у ім — вялікае, усімі гранямі, жыццё».

Тое ж самае можна і трэба сказаць і пра творы самога пісьменніка.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

Максім ТАНК

«У нашых песнях — небяспечны стронцый...»

Цяпер асцерагайцеся

Шчаслівыя часы,
Калі маглі паэты
Упэўнена пісаць
«Exegi monumentum»...

А мы не ведаем,
Што па сабе пакінем
У спадчыне нашчадкам
І краіне.

Шмат нашых песень,
Сціснутых за горла,
То задыхнуліся ў няволі
І памёрла.

То змоўкла ў хоры
Людзей незычлівых,
То пала ў бітвах
На крывавых нівах,

То спапялела
У асвенцімскіх прысках,
То зледзянела
Пад пургой сібірскай.

О, як хацелі б
Яны ўзвіхурыць крылы!
Ды іх чарнобыльскія
Хмары ўкрылі.

Таму асцерагайцеся,
Бо замест сонца,
У нашых песнях —
Небяспечны стронцый.

Выбары каралевы

Пад воплескі літаўраў,
Пад крык
Трамбонаў,
Захапленне скрыпак,
У ліўневым мігценні
Касмічных зор, планет
Выбіраюць
Каралеву Прыгажосці.

Узважваюць красуняў
На нейкіх там бязменах,
А не на руках,
Не на арэлях,
Як мы калісьці.

Вымяраюць іх прывабнасці
Сантыметрамі рулетак,
А не пацалункамі,
Не абдымкамі,
Як мы калісьці.

Правяраюць кемлівасць іх
Розным пустазвонствам,
А не працай,
Не руплівасцю,
Не песнямі,
Як мы калісьці.

Таму я і адмовіўся
На гэтым шабасе
У склад журы
Уваходзіць.

Стары закон

Закон, як свет, стары
І безапеляцыйны:
«Недасол—на стале,
Перасол—на спіне».

Прызнаюся: не раз,
Знарок, сам перасальваў
Тваю зацірку,
Каб мець за што,
Хоць пацалункамі,
А дапячы табе.

На прапалцы

Хацеў сваёй суседцы
Дапамагчы
Гародніну палоць,
Ці хоць бы адганяць
Дакучных камароў
Ад загарэлых яе ног
І ад грудзей,
Што галубамі вырываліся
З няволі сарафана,
І засланіць ад сонца!..
Але адмовілася.
Што ж, пачакаю на дазвол.
Яшчэ наперадзе — усё лета,
І — дзякуй богу! —
Ёй без мяне не справіцца
З прапалкай,
З камарамі,
З сонцам.

Рэха

Ты помніш, як хадзілі
Некалі з табой
Па ягады, грыбы,
Па лузанцы — арэхі,
І, часам, заблудзіўшы
У лабірынце хвой,
Знаходзілі сябе
Па адгалосках рэха?

Сягоння ў лесе тым
У стрэчных грыбнікоў
Пытаю: чулі мо,
Каб нехта мяне клікаў?
Маўчыць лес векавы
І толькі жураво̂й
Даносяцца здалёк
Разрозненыя клікі.

●

Лягчэй у небе нат
Злавіць рукою птушку,
Слана правесці праз
Іголачнае вушка,
Вярнуць разліў рякі
У яе былое ложа —
Як выпрастаць спіну
Сагнутую ў паклонах.

Нейкі лішні дзень,
Каб перадаць за Сціксам
Аб выніках,
Бо трэба ж ведаць,
Што каго чакае,
Ці варта зноў
На гэты свет вяртацца.

Сны

Хоць даўно —
У кругу другіх клапот
Свае пакінуў
Родныя палі,
Але вясной мне
Сніцца кожны год,
Што я іду
З сяўцамі па раллі.

А летам — чую,
Як заве каса,
А восенню —
Верасавішчаў пах.

З якіх, рана ўстаўшы,
Выпякаюць гаспадыні
Чырвоны бласлаўлёны
Іх рукамі бохан сонца.

Як лёгка,
З яго акрайцам у торбе
І з касой на плячах
І па свежай расе
Ісці на сенажаць!

●

Адначасна з'яўляюцца на свет
І чалавек і яго смерць.
І толькі нямногім —
Гамеру, Дантэ, Шэкспіру,
Пушкіну...
Перажыць удалося
Сваю неадлучную сяброўку.

●

Ледзь пазнаў
Былога знаёмага анёла,

У кар'еры

Хоць і зняверыліся
У васкрашэнні з мёртвых,
Усё ж, калі
Бульдозерам, лапатай
Зямлю перакідаем,
Варварскі калечым,—
Арабскай песні
Успамінаю словы:
«Ганчар, асцеражней...
Бо, можа, гэта гліна —
Нейчы прах каханай».

І з рук маіх
Лапата выпадае.

Пачатак дзённіка

І так
Распачынаю гэты дзённік.
Я — зацяганы конь-біцюг.
На жаль — не малады.
Аб гэтым сведчаць
І плечы змуленыя хамутом,
І зубы сцертыя па цугллях,
І скабы з пісагамі пугі,
І дыхавіца, што нажыў
На непраезных
І крутых дарогах,
Даганяючы,
Прывязаныя да канца дышля,
Як абяцанні рая,
Справядлівасці —
Спакуслівую торбу аўсюка.

Вось ліха!
Чуваць, нясуць
Аброць, шляю і падсядзёлак.
Знаць, некуды
Зноў трэба будзе
Дыбаць... дыбаць... дыбаць.

●

Уважна сочым,
Каб малыш,
Пачынаючы хадзіць,
Не спатыкнуўся,
Хоць гэта ў яго узросце,
Не ўзброеным ні ведамі,
Ні ўладаю,
Яшчэ нічым
Не пагражае свету.

Пакуль Феміда

Пакуль Феміда
Узважвае на шалях
Дабро і зло,
Праўду і няпраўду,
Мо пачакаю

Ну а зімой
Шум пількаўскіх прысад,
Зануранных
Да пояса ў снягах.

Сягоння,
Дакучаючы дактарам,
Шукаючы гаючую траву.
А я, знаць, толькі
Дзякуючы снам,
Што засталіся
У спадчыне, жыву.

●

Калі бываю я
Сярод звяроў і птушак,
Траў лугавых і дрэў,
Стараюся
Такім быць, як яны,
А не тым чалавекам,
Які недаравальна
Ім, калісьці, здрадзіў,
Забыў іх мову,
Звычаі, абрады.

●

Даўно развучыліся
Жыць патрыярхальнай сям'ёй,
Ад усходу да заходу сонца
Хадзіць за плугам,
Раніцой адным ручніком
Сціраць з твару стому і сон,
З адной міскі сёрбаць
Бацвінне ці крупнік,
Адзяваць ад мякіны зерне
І няпраўду ад праўды.

Як жа невукам гэткім
Ды ляцець на другія планеты!

●

Калі ўстанаўлівалі звычай
На першага красавіка
Дазволена, жартуючы,
Ашукваць, падманваць,
Знаць, не прадбачылі,
Што гэта можа
Многім спадабацца,
І ўсе дні іншыя
У сваім жыцці
Яны займацца
Толькі гэтым будуць.
І не жартам.

●

Не ведаю,
Як жылі б мы
Без свайго ветрака.

Днём — ён перамалвае
На муку
Нашы бяседы, спрэчкі,
Навіны,
А ноччу — зоры,

Які, дарваўшыся да ўлады,
Перш за ўсё:
Адрасціў рогі,
На нагах — капыты,
А на руках —
Учэпістыя клюшні рака.
Развіталіся.
А я і сёння адчуваю
Іх калючы дотык.

Рабіна

Сярод модніц
Нарачанскае краіны,
Хто зраўняецца
З красуняю-рабінай?

То ў вясковай
Белай квецені-хусцінцы,
То ўся летам
У зялёных завушніцах;

То ў асенні час
Пад лістападам хмарным
Палымнее такім
Полымем янтарным,

Да якога лятуць
Птушкі ўсе пагрэцца,
Ад якога — калі глянеш —
Светла ў сэрцы.

Рэабілітацыя

Пасля таго,
Як рэабілітавалі
Мой род вялікасны
Патомных хлебаробаў,
Асуджаных за тое,
Што ў іх гербах
Былі аднаасобніцкія
Сохі і сярпы,
Сякеры, калаўроты
І нашы беларускія
Цымбалы-самагуды,—
Дзён лепшых дачакалася —
І пакараная за нейкі опіум,
Якога нат не бачыла ніколі,—
Старая, тысячагодняя
У маім сяле
Цэркаўка.

Сягоння зноў прыбралася яна,
Як на вялікдзень,
Уздзела крыжаносны купал,
Прытвор ачысціла
Ад гандляроў і фарысеяў,
І кліча звонам багамольным
Вярнуцца
З усіх лагераў і ссылак
Сваіх дзяцей — жывых і мёртвых —
Сваіх святых,
Каб занялі належныя ім месцы
На незагоеным яшчэ
Ад тапароў і куль
Іканастасах.

Жывая вада

Як сведчаць хронікі,
Легенды, казкі.
Калісьці з-пад зямлі
У нас білі
Цудадзейныя
Жывой вады крыніцы,
Якой, апырскаўшы,
І мёртвыя героі ажывалі.

О, колькі трэба б
З небыцця вярнуць
Мне блізкіх і сяброў!

Бяда, што зараз на зямлі,
Дзе не прыгубіш —
Мёртвая вада.
А той, жывой,
Я не магу знайсці,
Хоць і пытаўся
У звяроў і птушак,
У вятроў і дрэў
І ў сонца.

●

Колькі, Маці-Зямля,
Узгадавала дзяцей
Шматмоўных, рознакалёрных,
І ніхто з іх цябе
Не пакрыўдзіў
І не спустошыў
Як чалавек.

Ажно цяжка паверыць,
Што ён жа — твой сын,
А не з Космасу нейкі
Чужынец-прыблуда.

Над чарговым спісам узнагароджаных

Розныя ўзнагароды,
Граматы, званні...
А ці тым,
Хто сапраўды іх варты, уручаюць?
І мне свае ўзнагароды
Трэба будзе на радаўніцу
Паразвешваць на крыжах,
На плітах,
На соснах,
Пад якімі спяць:
І мой дзед Хведар —
Патрыярх роду,
Ратай, паляўнічы,
І бабка Ульяна —
Бяссонная вартаўніца
Дамашняга ачага і ладу,
І мой бацька Янук —
З сукаватымі на руках мазалямі
Ад плуга, касы, тапара,
І маці-Домка
Скручаная пякельнай працай,
Трывогамі і маленнямі
За нас, грэшных.

Мо хоць на тым свеце
Была б для іх,
Ардэнасцаў,
Нейкая палёгка.

●

Цвярозы розум!
Не хапала мне
Яго ў палётах, пошуках юнацкіх.
Цяпер часцей наведвае мяне,
Хоць не заўсёды рад яму,
прызнацца.
Бо для мяне славуты гэты розум
Залішне недаверлівы, цвярозы.

У ліўні веснавым

Пад музыку грымот
Па лужынах двара
Танцуюць пузыры
Дажджу і дзетвара.

Раскрыўшы парасон,
Бягу, каб іх суняць,
Ды дзе там, калі так
Забыўся танцаваць,

Каб з галавы да ног,
Каб з ног да галавы
Усяму і ў громе быць
І ў ліўні веснавым.

Карыятыды

Які непрадбачлівы дойлід
Мог карыятыдам даверыць
Трымаць велізарны франтон?!
Няўжо ён не ведаў,
Што кожная з іх,
Як любая з жанчын,
Можа некалі збегчы
Ў цырульню паправіць прычоску,
Ці на патанцульку.
Таму гэты пышны
Барочны палац
Па другой старане вуліцы
Абыходжу заўсёды.

Іудавы сярэбранікі

Усё жыццё
Чорт-нумізмат збіраў
Дукаты, драхмы,
Шылінгі, дынары,
Пакуль пад дрэвам смерці
Не падняў
Іудавых
Сярэбранікаў пару.
Усцешыўся...
Ды, раптам, дзіка ўзвыў,
Нібы схапіла
Вогненная зяпа.
Цяпер сядзіць, залезшы пад абрыў,
І дзьме на свае
Спаленыя лапы.

●

Ва ўсіх грахах абвінавачваюць мак,
Хоць пурпуровасць тваіх вуснаў болей
Неміласэрная.
І я не знаю як
Мне сваё сэрца ўратаваць ад болю,
Бо не знаходжу ні ў табе патолі,
Ні ў вогнішчы, якім палае мак.

●

Пень крывавіць зламанай сасонкі,
Ей нямала вясельных пярсцёнкаў
Падарылі гром, дождж і віхор,
Закаханыя ў стан яе гонкі,
У каралеўскую крону да зор.
Ды аднойчы прыехаў у бор
І засватаў красуню тапор.
Зараз толькі ў спёку і сцюжу
Тут адзін крукач кружыць і тужыць.

Дзе яны?

Шукалі злачынцаў у Эрэбе,
Каб іх прыцягнуць да расплаты.
А іх — там няма.
Яны — ў небе
Па бюракратычнаму блату
Пірують у райскіх палатах.

●

Цяпер тут новую
Дарогу правялі,
Без розных скрыжаванняў,
Заблытаных аб'ездаў,
Чортавых калдобін,
Хісткіх кладак,
На іміжарнай грэблі,
Дзе шмат заўжды было
Дзівосаў, нечаканасцяў.
Адно, не ведаю, чаму
І сёння я люблю
Дамоў вяртацца
Даўняю дарогай.

Цёмнай ноччу

Мо і не было б
Такою цёмнай ноч.
Ды, знаць, на вадапоі
Усе перакапыціді зоры
І выпілі месяц.

Мо спынімся і пачакаем
Пакуль
Не прарэжацца золак.

Шчаслівы дзень яднання

Магчыма,
Сярод тых,
Што прыйдуць развітацца
І пажадаць, каб зямля
Мне лёгкаю была,
Будуць і тыя,
Што ўсё жыццё
Мне кідалі
Пад ногі валуны,
О, мір табе,
Шчаслівы дзень яднання!

Другая старана люстэрка

Малыш,
Убачыўшы сябе ў люстэрку,
Шукае,
Што на старане другой?

А я, дзівак, не здагадаўся
Ніколі пацікавіцца,
Што за слязамі, радасцю,
Спагадаю, усмешкай,
Няпрыязню і дружбай
Адбілася
На старане другой
Люстэрка.

●

Цяжэй за ўсё гаварыць
Ні з дрэвамі і птушкамі,
Ні з вадой і агнём,
Ні з ветрамі і аблокамі,—
А з чалавекам.
Бо нават калі ён
Гаворыць тое самае,
Што і ты,
Гэта можа быць зусім
Што іншае.

●

Я люблю ранні час,
Калі з шумам і спевам,
Пасля зімняга сну
Прачынаюцца дрэвы,

І сяброў і сяброўак
Сваіх аклікаюць,
Ды пра сны, што ім
Сніліся, апавядаюць.

І хоць я з малых дзён
Спасцігаю іх мову,
Шумы і перашумы,
Чараванні, замовы,—

Толькі ўсе іх пазнаць,
Можа, з часам пазнаю,
Калі стану і сам
Дрэвам роднага краю.

●

Учора сустрэўся з Кашчавай
І грамадой дзяцей.
(Цяпер я часта
Страчаюся з ёю).
— Куды ты іх вядзеш, вар'ятка?
— Далей ад Чарнобыля...
У мяне і без іх
Клапот хапае.

І, ўскінуўшы на плечы
Касу маладзіка,
Патанула ў вячэрняй імгле.

●

Дзіўна, што нат
Радыёантэны,
Шукаючы жыцця ў сусвеце,
Дагэтуль не патрапілі
На нейкі яго след.
Я сам не раз,
Выразна ў цішыні начной
Чуў адгалоскі
Зорнай калыханкі.

●

Шчасця ўсім, хто рупны,
З зары да зары
Не марнуе часу
Залатой пары.

Хто не засмучае
Закаханых воч,
Што гараць і сонцам
Азараюць ноч.

Хто ў лясы, дубровы
Ці на сенажаць
Ходзе з любай кветку
Папараць шукаць.

Толькі не хадзіце
У жыта на начлег,
Бо ламаць калоссе —
Найвялікшы грэх.

Цвік

Гэта быў
Яшчэ неіржавы,
Незбухтаваны
І неўжываны цвік.
Ім можна было прымацаваць,
Адарваную выбухам снарада
Дошку да дзвярэй,
Увагнаць яго ў столь,
Каб падчапіць калыску,
Або — у сцяну,
Каб гаспадар
На ім мог павесіць
Свой аўтамат
З партызанскай папахай...

А гэты цвік
Убілі ў труну,
І ён думае,
Што па ім так
Безуцешна галосяць.

Сава

— Каго ў паўночным лесе
Ты, Сава, шукаеш,
Пералятаючы з куста на куст?

— Нахабніка,
Што смее перадражніваць
Кугаканне маё.
Прыслухайся!
Што? Чуеш?
— Дык гэта ж рэха,
Мудрая сава.

— Якое рэха?!
Я гэтага яму
Усё роўна не дарую!

●

Хмары лятуць —
На ўсход і захад —
І зноў вяртаюцца.

Птушкі лятуць —
У вясну і лета —
І зноў вяртаюцца.

Песні лятуць —
Ад сэрца да сэрца —
І зноў вяртаюцца.

Вось толькі не знаю,
Куды лятуць
Дні і гады мае
І не вяртаюцца.

Пахвала «гісторыі»

Надакучылі ўдарныя тэмы
У нашых п'есах, раманах, паэмах.
Толькі выпусціш на свет героя —
Як яго тармасіць пачынаюць.
Дастаецца і творцу за тое,
Што патрэб свайго часу не знае.
А патрэбы, прызнацца, — цяжкія,
Кожны тыдзень ці месяц — другія.
Вось і вабяць біблійныя годы
І гамераўскія падарожжы,
Фантастычныя бітвы, прыгоды,
У якіх чорт ногі выкруціць можа.
Пішуць, быццам, Смургонскі князь
Дзедзя
Любіў ездзіць на п'яных мядзведзях,
А яго сын — Крывая Дубіна
Быў асветнікам і патрыётам,
Хоць пісаў на зняволеных спінах
Пра заслугі свае і турботы.
Спрытам славіўся, быццам лісіца.
Як нашчадкам не паганарыцца!
Ласы быў на дзявочыя ножкі...
Скуль узяў гэта аўтар — не знаю.
Не сядзеў жа ў час гэты пад ложкам.
А княгіня — якая святая! —
Нават мужу ў дзень посны, бывала,
Паскароміцца забараняла
Ні ядой, ні сваім мілаваннем...
Не, і мне марнаваць талент годзе,
Ды як дурню чакаць на прызнанне.
Лепш нырну і я ў бездань стагоддзяў,
Калі прашчур мой будучы скальдам
Шаткаваў крыжакоў пад Грунвальдам.

Эпітафія на валуне

Гэта месца кожны знае,
Абмінае, аб'язджае.

Бо ляжыць тут злыдзень люты,
Што шмат гора прынёс люду.

Як хавалі, з ведзьмай-краляй
Чэрці гульбішча спраўлялі.

Долы зрылі капытамі,
Абламалі лес рагамі.

Напіўшыся дурнап'яну,
Не пачулі нат як рана

Пеўні тройчы пратрубілі.
І страхоццямі застылі.

Хто ў падскоку, хто ў падлёце,
Хто зарыўшыся ў балоце...

Таму тут — крый цябе божа —
Не спыняйся ў падарожжы.

Гутарка з Т. Бароўскім

Я, можа б, запярэчыць мог,
Пераканаць у адваротным
Цябе, паэт шляхоў-дарог
Пакутлівых і беззваротных.
Бо пагадзіцца не магу,
Што застануцца наастатку
Пасля нас некаму на глум
Жалезны лом ды смех нашчадкаў.
Хоць часта сам я задаю
Пытанне, што гады не сцёрлі:
Ці быў патрэбен у баю
Наш хрыплы спеў з крывёю ў горле.

Чаму настаў вечар

На расчыненай раме
Майго вакна
Да сну рыхтуецца ластаўка.
Адзін прамень
Заходзячага сонца
Схавала пад адно крыло,
Другі — пад другое.
А трэцім думала пабавіцца,
Ды, як камара, праглынула...
І настаў вечар.

Ганарар за вершы аўтар просіць пералічыць на рахунак 707801 «Дзеці Чарнобыля».

Паважаны рэдактар! У мінулым годзе пры друкаванні ў «Полымі» (№ 9) маіх нататак «Кожны шукае сябе» не па віне рэдакцыі быў скарочаны іх тэкст. Я дасылаю ў «Літаратуру і мастацтва» тыя старонкі. Як не хацелася б падліваць алею ў агонь па цяперашнім неспакойным часе, аднак сведчанні і адышоўшых ад нас людзей таксама маюць права на галоснасць.

Іван ЧЫГРЫНАЎ.

Так яны вырашалі...

ДЗЕНЬ дванаццаты. Не часта даводзіцца бачыць у дарозе сны. Прынамсі, са мной гэта сапраўды не часта здараецца. І сон пра «радыяцыю» — гэта таксама не сон быў у пэўным значэнні. Хутчэй, хваравіты кашмар, ці што. А сёння чамусьці прыснілася раптам сястра Волька... Памерла яна зусім маленькай, адразу пасля вайны. Жылі мы тады ў зямлянцы (трэба сказаць, што ў зямлянцы наша сям'я жыла доўга пасля пажару сорак трэцяга года, калі, адступаючы, немцы спалілі вёску; жылі ў зямлі да пяцьдзесят першага года...). Была восень, дажджлівая, таму амаль заўсёды цёмная, тым больш, калі ўвесь час знаходзіцца ў зямлянцы з адным маленькім акенцам. А Волька хварэла. Сядзела звычайна на краі печкі, звесіўшы над тапчаном худзенькія ножкі, і ўсё клікала: «Клоў, клоў!..» Чакала, бедная, пакулв прыгоняць з пашы кароў. Многа чаго забылася з тае пасляваеннае пары, сцерлася з памяці, вылецела з душы, а гэта вось — як жывое. Здаецца, я нікога гэтак не шкадую і не шкадаваў са сваіх братоў і сясцёр, як тае маленькай дзяўчынкі, якой не прыйшлося жыць...

Па балгарскім тэлебачанні паказвалі пасяджэнне Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР, дзе разглядалася пытанне пра Нагорны Карабах.

Не помню ўжо, ці быў у старых нашых канстытуцыях параграф, на які спасылаліся многія прамоўцы (акрамя армян), што граніцы саюзнай рэспублікі можна змяніць толькі са згоды гэтай рэспублікі...

А я ўспомніў у сувязі з гэтым колішнія размовы свае з П. К. Панамарэнкам. Ён тады жыў у Маскве, быў у апале. І якраз тады ж мы з В. Чацверыковым рыхтаваліся здымаць фільм «Руіны страляюць...». Знайшліся справы да былога першага сакратара ЦК КПБ, Старшыні Савета Міністраў, а найбольш — да начальніка Цэнтральнага штаба партызанскага руху і ад часопіса «Полымя», дзе я працаваў. Дык вось аднаго разу і паехаў я ў канцы шасцідзесятых гадоў у Маскву — і па справах фільма, і па справах часопіса: мы, у часопісе, хацелі мець ад Панамарэнкі ўспаміны; Чацверыкоў з І. Новікавым далі сваё заданне. Дазваніўся я да Панцеляймона Кандратавіча хутка. Але той чамусьці паставіўся да майго званка насцярожана. Я ўжо і надзею быў страціў сустрэцца. А ў маладыя гады неяк страшна было не выканаць заданне людзей, якія на цябе спадзяваліся, тым больш — рэдакцыі з сур'ёзным рэдактарам. Аднак увечары Панамарэнка сам пазваніў у гасцініцу. Запрасіў на Кутузаўскі праспект, дзе жыў тады. Сказаў, картавячы: «Добра, прыязджайце, пагляджу, якія вы там цяпер выраслі, маладыя беларусы. А то я больш ведаю з пісьменнікаў Крапіву, Броўку, Лынькова, Куляшова, Танка». Застаўся я ў гасцях на ўвесь вечар. Шмат пра што мы гаварылі. Здаецца, сёе-тое з тае нашай размовы апынулася нават у маіх запісах. Цяпер жа, у сувязі з пасяджэннем Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР, на памяць перш за ўсё прыйшло вось што. «Паклікаў мяне аднойчы ў Маскву Сталін, — расказваў Панамарэнка. — Прыязджаю. А там, у кабінеце Паскробышава, ужо Хрушчоў чакае. Сеў і я ў крэсла. Чакаем абодва. Нарэшце сходзіў Паскробышаў да Сталіна, запрашае нас. Сталін павітаўся, кажа: «Мікіта Сяргеевіч сцвярджае, што паміж Украінай і Беларуссю недакладна граніца праходзіць». «Дзе?» — пытаюся я. «На Палессі», — кажа Хрушчоў. Сталін падышоў да карты, што ляжала на стале, гаворыць: «Пакажы». Хрушчоў, доўга не думаючы, паказвае на зялёны масіў. Я пачынаю хваляваццa, даказваю, што гэты раён і гістарычна, і этнічна заўсёды належаў Беларусі. Хрушчоў круціць галавой, аспрэчвае, Сталін слухаў нас, слухаў, тады кажа: «Прызнайся, Мікіта Сяргеевіч, ты гэта задумаў, каб лесу Украіне дадаць?» Хрушчоў, відаць. не чакаў такога павароту справы, тут жа падхапіў: «Так, таварыш Сталін, трэба нам лесу трохі перадаць. У Беларусі яго багата, а ў нас мала». Сталін паглядзеў на мяне, усміхнуўся: «Трэба, Панцеляймон, паступіцца беларускім лесам». Узяў аловак, паглядзеў на той зялёны масіў, на які паказаў Хрушчоў, адкрэсліў. «Хопіць?» — спытаў Хрушчова. «Так, таварыш Сталін!» — узрадаваўся Хрушчоў. Я паглядзеў на карту — выходзіла, што да Украіны такім чынам быў прырэзаны цэлы Жабчыцкі раён».

Вельмі проста тады вырашаліся важныя справы!..

Таксама без аніякага ўскладнення было вырашана пытанне ў 1940 годзе з некаторымі раёнамі Гродзенскай і Віцебскай абласцей — адным росчыркам пяра іх перадалі Літве і Латвіі, але ўжо з другой прычыны: у 40-м годзе адбылося далучэнне цяперашніх прыбалтыйскіх рэспублік да СССР; і вось Сталін паклікаў зноў Панамарэнку ў Крэмль. «Каб не абвінавачвалі нас у анексіі прыбалтыйскіх тэрыторый, — сказаў Іосіф Вісарыёнавіч, — трэба самім зрабіць крок наперад — аддадзім некаторыя вашы раёны Літве і Латвіі».

Штосьці падобнае адбылося і ў часе вайны: дзелячы паміж Польшчай і СССР Усходнюю Прусію, Сталін вырашыў зрабіць гэта за кошт Беларусі — аддаць Беластоцкую вобласць...

Прынамсі, так пра ўсё гэта расказваў П. К. Панамарэнка.

ЎСЁ ПАЧАЛОСЯ З ІМПРАВІЗАЦЫЙ...

Сярод маладых беларускіх кампазітараў слухачы ўжо, безумоўна, заўважылі імя Сяргея БЕЛЬЦЮКОВА. У свае 33 гады ён аўтар многіх камерна - інструментальных, вакальных, сімфанічных твораў, музыкі да драматычных спектакляў, кінафільмаў; эстраднай музыкі.

Дыялог з кампазітарам вядзе яго калега Алег ЗАЛЁТНЕЎ.

Алег ЗАЛЁТНЕЎ. Сяргей, параўнальна нядаўна адбыўся X з'езд кампазітараў Беларусі. Для цябе гэта першы з'езд, на якім ты быў не пасіўным назіральнікам, а раўнапраўным удзельнікам як член кампазітарскага саюза. Твае ўражанні?

Сяргей Бельцюкоў. Незабыўнае адкрыццё, на якім не сабраўся кворум! Такая абыякавасць з боку калег магла шакіраваць любога, ды асабліва маладога кампазітара. Шчыра кажучы, для мяне гэта было нечаканасцю. Я прысутнічаў і на папярэднім з'ездзе. Як мне падалося, ён прайшоў больш актыўна.

А. З. Што ж здарылася цяпер? Вось ты як малады кампазітар яшчэ здатны «свежым вокам» ацэньваць сітуацыю...

С. Б. Хутчэй за ўсё, такую незацікаўленасць спарадзіла атмасфера агульнай абыякавасці, незадаволенасць вынікамі дзейнасці саюза. На мой погляд, гэта звязана з адсутнасцю дакладнай праграмы прапаганды музыкі. Напрыклад, для маладога кампазітара самае важнае — публічнае выкананне твора, а не тое, што за яго атрымаеш або якія будуць водгукі.

А. З. Ну, вядома, водгукі можна сабраць. Заўсёды знойдуцца людзі, якія ўхваляць твой твор. І тут я з табой згодны. Галоўнае для творцы — жывое гучанне музыкі. Але згадайма з'езд. На ім была прадстаўлена ёмістая праграма з твораў амаль усіх членаў саюза...

С. Б. І гэта — традыцыйна. Кіраўніцтва саюза па-ранейшаму намагалася ўключыць у праграмы ці не ўсіх жадаючых. Я лічу, што гэта няправільна. У канцэртах павінны быць прадстаўлены творы найбольш удалыя, адзначаныя грамадскім прызнаннем.

А. З. Але, пагадзіся, у нашым саюзе грамадскае прызнанне — вельмі эфемернае паняцце. Твор, як правіла, выконваецца адзін раз і не заўжды на адпаведным якасным узроўні. Калі ж мы гаворым пра грамадскую думку, дык маем на ўвазе ацэнку шырокага слухача. Бывае ж, што ацэнка ад імя слухача даецца ў вузкім коле, у сценах саюза. Ці не праз гэта — частыя памылкі?

С. Б. Складанае пытанне... Я, напрыклад, лічу, што да грамадска прызнаных можна аднесці творы, адзначаныя, дапусцім, на розных конкурсах. А ў нас жа бывае: твор заваёўвае лаўры ўсесаюзнага конкурсу, ды гэта не лічыцца паказчыкам яго прызнання.

А. З. Сяргей, ты адзін з нямногіх нашых калег, хто наведаў практычна ўсе канцэрты з'езда, і не мог не заўважыць, што залы былі напаўпустыя, а часам выканаўцаў было болей, чым публікі. На маёй памяці гэта быў чацвёрты з'езд, але такога дэмаршу з боку слухачоў я не памятаю.

С. Б. Калі на першым кампазітарскім пасяджэнні не сабраўся кворум, дык што казаць пра канцэрты! Аўтарытэт жа свой Саюз кампазітараў згубіў не раптам. Пастаянныя звягі, падзел на групоўкі, высвятленне адносін зацягваюць у багну нейкай бясплённай валтузні, скіроўваюць увагу да дробязных праблем. Мабыць, гэта звязана і з пэўнымі тэндэнцыямі, што ўзніклі ў цяперашнім грамадстве.

А. З. Згодны. Аднак вернемся да з'ездаўскіх канцэртаў. На мой погляд, яны былі перанасычаныя настолькі, што мы нават не змаглі ні абмеркаваць іх, ні засяродзіць увагу на прынцыповых творчых праблемах нашай арганізацыі. Трэба карэнным чынам мяняць самую форму правядзення з'ездаў. Час парадна - справаздачных канцэртаў мінуў. З'езд — гэта форум, дзе павінны падсумоўвацца вынікі, вызначацца перспективы. А канцэрты?.. Яны маюць зрабіцца нормай штодзённага творчага жыцця. Што замінае нашаму саюзу праводзіць фестывалі: сучаснай беларускай музыкі, творчасці маладых, музычнай спадчыны?

С. Б. Што замінае? Адсутнасць кантакту з выканаўцамі. Адных высілкаў мастацкага кіраўніка філармоніі Ю. Гільдзюка яўна недастаткова. Саюз павінен знаходзіцца ў пастаянным кантакце з музычнымі калектывамі, быць зацікаўлены ў стварэнні новых выканаўчых калектываў і непасрэдна ўдзельнічаць у фарміраванні канцэртнага рэпертуару. На жаль, наш саюз цяпер заняты сваімі ўнутранымі праблемамі. Вось, напрыклад, у Віцебску праходзіў фестываль, прысвечаны Салярцінскаму. Ініцыятарам быў малады ансамбль «Класік-Авангард». Ведаю, што музыканты звярталіся да кіраўніцтва саюза па дапамогу, ды, на жаль, іх там не зразумелі. І гэткі прыклад не адзінкавы. Баюся, што неўзабаве музыканты наогул перастануць іграць музыку беларускіх кампазітараў.

А. З. У такім разе — а ці патрэбны Саюз кампазітараў увогуле?

С. Б. Патрэбны. Перш за ўсё

«БАЧЫЦЬ, АДЧУВАЦЬ, ВЫКАЗВАЦЬ»

Накід творчага партрэта кінарэжысёра Валерыя РУБІНЧЫКА

Валерый Рубінчык — чалавек іранічны, высокіх слоў не ўхваляе, ды і не спешчаны імі. За шматгадовае наша знаёмства я зразумела: галоўнае, на што ён разлічвае ў адносінах паміж людзьмі,— гэта паразуменне.

Душэўная маладосць і энергія, свядомы разлік і натхнёная фантазія, страсць да нястрымнага прыдумвання і вынаходніцтва — усё гэта шчодра намешана ў яго характары. Прырода не паскупілася, надзяліўшы яго пастаянным жаданнем працаваць, цікавасцю да жыцця і людзей, уменнем назіраць. Ён усё выяўляе такім, якім яму гэта здаецца. Карыстаючыся формулай братоў Ганкур «бачыць, адчуваць, выказваць — вось усё яго мастацтва», можна сказаць, што свет фільмаў Рубінчыка — у стане несупыннага руху. Тое, што здавалася відавочным, простым і ясным, імгненна пераўтвараецца, аказваецца ілюзіяй: уяўнае — праўдападобна, а рэальнае можна палічыць за ўяўнае. З глыбіняў сваёй свядомасці, дзе і захоўваецца забытае, ён здабывае дробязі і дэталі; стварае канкрэтны свет зрокавых прыкмет, паказваючы іх так, што ўзнікае тая ступень няпэўнасці, размытасці, што, уласна, і з'яўляецца яго мастацкім прыёмам, стылёвым вырашэннем. Магчыма, рэжысёра можна назваць імпрэсіяністам, паколькі ён перадае нам хутчэй асабістыя ўражанні, уяўленні ад рэальнасці. (Ва ўсялякім разе, мне так здаецца.)

Усё творчае жыццё рэжысёра Валерыя Рубінчыка на кінастудыі «Беларусьфільм» змясцілася ў сем фільмаў, яшчэ два зроблены за межамі роднай кінастудыі. «Апошняе лета дзяцінства», «Магіла льва» і «Гамлет Шчыгроўскага павета»— тэлевізійныя, «Вянок санетаў», «Дзікае паляванне караля Стаха» (якi адзначаны мноствам узнагарод на міжнародных кінафестывалях), «Культпаход у тэатр» і «Адступнік»— усё гэта фільмы, пра якія пісалі, спрачаліся, якімі захапляліся, якія лаялі ці падкрэслена не заўважалі.

Жыццё рэжысёра Валерыя Рубінчыка складвалася няпроста, у абставінах, якія не заўсёды садзейнічалі свабоднай творчасці. Але дух яго заўсёды быў свабодны. Матэрыял фільмаў ён не заўсёды выбіраў сам, але заўсёды перарабляў, пераасэнсоўваў па ўласным разуменні. Планаў у яго заўсёды было даволі, але не ўсе яны па логіцы «застойнага» часу маглі рэалізавацца.

У творчым жыцці рэжысёра было шмат розных дзіўнасцей; вакол ягоных фільмаў — таемных недагаворанасцей. Помніцца, маю рэцэнзію на фільм «Культпаход у тэатр» таемны нехта загадаў зняць з паласы «Знамени юности» ў самы апошні момант. Так і захоўваецца ў мяне тэхнічны адбітак...

Мо таму яго заўсёды пэўным чынам «вучылі жыць», некуды выклікалі, намякалі: маўляў, што ён здымае не зусім тое, што неабходна роднаму кінамастацтву; што чакаюць адно— дык чаму атрымліваецца зусім іншае?.. Фільмы абмяркоўвалі, перакройвалі на свой лад, тлумачылі, як іх зрабіць прасцейшымі і больш зразумелымі. Але рэжысёр стаяў на сваім і зноў забіраўся ў заваблачныя вышыні мастацкіх пошукаў.

На аглядзе беларускіх фільмаў, дзе ўдзельнічаў «Адступнік», рэжысёру ўвагі не надалі, хоць усялякія прызы і дыпломы аддалі ўсім, хто працаваў над карцінай. Аператар Юрый Ялхоў, прымаючы прыз, збянтэжана заявіў, што ён падзяляе яго з рэжысёрам. Ужо Ялхоў, як ніхто іншы, ведаў, як нараджаўся «Адступнік». Цяжка ўявіць, які сэнс укладаюць у нас у паняцце рэжысуры, калі ўсё прыдумае і прадумае рэжысёр, а потым яму ў гэтым адмовяць.

Фільмы Рубінчыка сапраўды могуць не падабацца, але адмовіць ім у самастойнасці, індывідуальнасці, самабытнасці цяжка. За рамкамі сюжэта хаваецца заўсёды значна больш, ды і сам сюжэт як бы размыкаецца, дзівосна трансфармуецца, на яго напластоўваецца мноства ледзь улоўных уражанняў, вобразаў, пераўтварэнняў.

Думаецца, што ўсе фільмы рэжысёра — асабістыя, усе яны — пэўным чынам пра яго самаго, пра тое, што яго займала ў перыяд здымак і роздумаў, пра яго боль... Фільмы прасякнуты далікатным і кранальным адчуваннем жыцця,

для падтрымкі і стымулявання кампазітара, асабліва маладога, у яго творчых пошуках, стварэння яму нармальных умоў для творчасці.

А. З. Сяргей, а, дарэчы, раскажы, як ты прыйшоў у творчасць.

С. Б. З маленства спяваў і часта выступаў у канцэртах самадзейнасці. Мая мама спявала ў хоры. Хтосьці параіў аддаць мяне ў музычную школу ў клас фартэпіяна. У той жа час я захапіўся ігрой на гітары. Праз пэўны час мне прапанавалі паступаць у Сярэднюю спецыяльную музычную школу пры Белдзяржкансерваторыі... Вобразна кажучы, кінулі ў ваду і сказалі: «Плыві!» У школе пры БДК я трапіў у атмасферу сапраўднай музыкі, у асяроддзе равеснікаў — людзей адметных. Яны ўплывалі на мяне станоўча. А па спецыяльнасці я займаўся ў прафесара Рыгора Ільіча Шаршэўскага. За два гады ён здолеў зусім змяніць маю пастаноўку рук. І гэта дазволіла мне ўжо ў дзевятым класе іграць досыць складаныя творы. У той час я займаўся за фартэпіяна па 8—10 гадзін у дзень. Мы ішлі са школы амаль апоўначы. У нас была дружная кампанія. Прычым, поспехі аднаго стымулявалі ў працы іншых.

А. З. Калі па 10 гадзін ты аддаваў заняткам спецыяльнасцю, дык што ў цябе заставалася на іншыя прадметы?

С. Б. Па шчырасці, нічога. Я імі проста не займаўся.

А. З. А як жа ты паступіў у кансерваторыю, трэба ж было здаваць экзамены не толькі па спецыяльнасці?

С. Б. Уступныя экзамены прайшлі для мяне як у тумане. Нягледзячы на тое, што я атрымаў адну ці дзве «тройкі», прахадны бал быў набраны. У кансерваторыі працягваў займацца ў класе Шаршэўскага. Менавіта дзякуючы ягонаму ўплыву музыка зрабілася і асноўнай, і любімай справай майго жыцця.

А. З. Сяргей, я ведаю, што студэнтам - першакурснікам ты ўдзельнічаў у Рэспубліканскім конкурсе маладых выканаўцаў, стаў дыпламантам. Як здарылася, што перспектыўны піяніст пачаў пісаць музыку?

С. Б. Я захапіўся гэтым на чацвёртым курсе. Усё пачалося з імправізацый. Яшчэ на другім курсе іграў у эстрадным ансамблі. Мы выступалі на вечарах у кансерваторыі. Ужо тады я хацеў напісаць оперу. Па памяці іграў цэлыя карціны, але нічога не запісваў. Першыя опусы, якія зафіксаваў у нотах, былі чатыры мініяцюры для фартэпіяна і вакальны цыкл на вершы кітайскага паэта Бо Дзюй-І для сапрана і фартэпіяна. Іх я паказаў Эдзі Майсееўне Тырманд, у якой вучыўся ў класе канцэртмайстарскага мастацтва. Яна параіла мне звярнуцца да Яўгена Аляксандравіча Глебава. Яўген Аляксандравіч прапанаваў мне наведваць яго заняткі па кампазіцыі. Я наведваў іх вельмі актыўна і, думаю, што пісаў тады музыкі значна больш, чым калі ўжо вучыўся ў класе кампазіцыі «афіцыйна». Праўда, тое была музыка пераважна імправізійнага характару. Я ўдзячны Яўгену Аляксандравічу за тое, што ён паставіўся з разуменнем да маіх праблем і заўжды стараўся накіроўваць па тым шляху, які абавязаны прайсці кожны пачатковец. Школа Глебава дае добрую загартоўку на ўсё самастойнае творчае жыццё. Ён не толькі вучыць прафесіі, але і ўплывае на станаўленне чалавека як асобы, творчай асобы, вучыць думаць і аб'ектыўна ацэньваць музыку калег і сваю ўласную.

А. З. І як жа ты ацэньваеш творы іншых: праз свае разуменне прафесіі ці праз індывідуальныя асаблівасці аўтараў?

С. Б. Артадаксальны падыход непрымальны хоць бы таму, што мы ўсе людзі розныя. Я магу зразумець кампазітараў, якія пішуць традыцыйна, але пры ўмове, што іхняя музыка выклікае ўва мне сустрэчныя эмоцыі і думкі. Іншыя ж творы, з прэтэнзіяй на арыгінальнасць і сучаснасць, але пазбаўлена духоўнага грунту, могуць толькі раздражняць.

А. З. Аднак, Сяргей, вернемся ў тыя гады, калі ты скончыў БДК...

С. Б. Скончыў, вядома, як піяніст і зноў паступіў на першы курс — ужо на кампазіцыю. І вось прыходзіць восень, і мяне прызываюць у армію. Служыў я ў аркестры штаба БВА. За паўтара года асвоіў усе ўдарныя інструменты, што былі там. Нават удавалася пісаць музыку.

А. З. Я памятаю, як у той час ты прыходзіў да Глебава на заняткі — у вайсковай форме і прыносіў, здаецца, санату для флейты і фартэпіяна...

С. Б. І пасля вайсковай службы я пачуваў сябе так, быццам бы не перапыняў вучобу. Ужо на трэцім курсе выканаў увесь кансерваторскі аб'ём праграмы.

А. З. І ўжо ў гады студэнцтва ты працаваў дырыжорам і загадчыкам музычнай часткі Рэспубліканскага ТЮГа. Што прывяло цябе ў тэатр?

С. Б. Яшчэ ў гады «першай кансерваторскай пяцігодкі» я падрабляў у Рускім тэатры як акампаніятар у нашумелым тады спектаклі «Трохграшовая опера». Тэатр мяне заўжды прываблівае. А ТЮГ даў магчымасць пісаць музыку да спектакляў і чуць яе...

А. З. І тут жа бачыць рэакцыю гледача. Але ж усё-тое тэатр дае кампазітару і ў чыста прафесійным сэнсе.

С. Б. Так, і спачатку многае. Гэта і магчымасць быць пачутым, і адточванне элементаў рамяства, і пачуццё слухача. Але музыка, якая пішацца для драматычнай сцэны, падаецца ў трохі спрошчаным выглядзе. Я лічу, што шмат працаваць у прыкладным жанры прафесійнаму кампазітару шкодна.

А. З. І таму ты пайшоў з тэатра?

С. Б. Сем гадоў працы ў тэатры — вельмі многа. Да таго ж, прымеркаваў свой адыход з ТЮГа да заканчэння асістэнтуры-стажыроўкі. Гэта выпрашана мною было даўно.

А. З. Ты падобны да вечнага студэнта. Я дык не змог бы вучыцца ў адной навучальнай установе 12 гадоў.

С. Б. Асістэнтуру-стажыроўку я разглядаў як магчымасць прадоўжыць пошукі, авалодаць рознымі стылямі. Лічу, што пасля заканчэння вучобы кампазітар павінен быць сфарміраваннай асобай і дакладна ўяўляць, па якім шляху ісці.

А. З. Якім жа ты ўяўляеш свой шлях? Ты пішаш музыку і ў акадэмічных жанрах, і ў прыкладных, і ў эстрадных...

С. Б. Складанае пытанне... Я ўпэўнена адчуваю сябе ў своеасаблівым сінтэзе электроннай музыкі і натуральных інструментаў. Здаецца, менавіта тут магу дамагчыся добрых вынікаў.

А. З. Наколькі я ведаю, «Музыка для габоя і магнітафоннага запісу» — першы твой вопыт у гэткім напрамку.

С. Б. Дзякуючы яму я паехаў у Заходні Берлін, каб азнаёміцца з камп'ютэрнай тэхнікай. Там у электроннай студыі Вышэйшай школы мастацтваў бачыў, як працуюць кампазітары з розных краін свету. Быў у электроннай студыі Тэхнічнага універсітэта. Слухаў багата музыкі, менавіта электроннай. У выніку прыйшоў да думкі, што ў нас няправільнае ўяўленне пра яе. Стварэнне электроннага опуса—гэта, перш за ўсё, праца з гукам: яго пераўтварэнне, змяненне ў часе і прасторы. На Беларусі ніхто гэтым не займаецца.

А. З. Дык жа для гэтага патрэбная тэхнічная аснашчанасць! Мы ж такой не маем. Амаль уся электронная апаратура знаходзіцца ў прыватных руках. Калі б наш Саюз кампазітараў меў электронную студыю, дык жадаючых заняцца пошукамі ў гэтым напрамку было б многа.

С. Б. Думаю, так. Мы ўнутрана ўжо гатовыя да гэтага.

А. З. Сяргей, ты чалавек кантрасту, і гэтая ўласцівасць натуральна, распаўсюджваецца на тваю творчую свядомасць. Астынатнасць, маторнасць характэрныя для твайго кампазітарскага мыслення, але ж ты заўсёды іх супастаўляеш са спакоем. Ва ўсякім разе, гэтак успрымаю тваю творчасць я. А сам ты, дарэчы, што вылучыў бы з уласнай музыкі?

С. Б. Найперш — Такату № 1. На Усесаюзным конкурсе студэнтаў-кампазітараў яна была адзначана дыпломам III ступені. Затым — кантату «Начны матылёк «мёртвая галава» на вершы А. ТарКоўскага.

А. З. За яе ты атрымаў сярэбраны медаль ВДНГ СССР.

С. Б. У вершах Таркоўскага я знайшоў вобразны свет, які мяне глыбока хвалюе. А яшчэ прываблівае мяне пастаянна беларуская паэзія. У мяне ёсць вакальны цыкл на вершы М. Багдановіча, кантата «Святло сонца» на вершы М. Танка, кантата «Вандроўнікі» на вершы М. Танка і Я. Коласа.

А. З. Дарэчы, «Вандроўнікі» ўжо неаднойчы выконваліся ў канцэртах і мелі поспех.

С. Б. Думаю, што поспеху спрыяла бліскучае выкананне кантаты Мінскім дзяржаўным камерным хорам пад кіраўніцтвам І. Мацюхова. «Вандроўнікі» — мая першая работа для гэтага калектыву. Думаю прадоўжыць супрацоўніцтва.

А. З. Твая музыка, Сяргей, а я ведаю ў асноўным усе твае творы,— кідкая, у добрым сэнсе ярка тэатральная.

С. Б. А некаторыя з калег лічаць, што гэта недахоп. Я з гэтым, праўда, не згодны. Пісаць наўмысна не ярка, не вобразна мне здаецца абсурдным.

А. З. Словам, тэатральная вобразнасць — твой мастацкі прынцып. У такім разе ты не зможаш абмінуць музычна - сцэнічныя жанры...

С. Б. У мяне ўжо ёсць балет. Спадзяюся, ён будзе пастаўлены. А цяпер працую, як заўсёды, над некалькімі творамі. Сімфоніяй, операй...

яго тайны, яго сэнсу. Можна «падкласці» пад іх палітычны падтэкст, расшыфраваць метафары, улавіць ілюзіі, можна пафіласофску разабраць і асэнсаваць структуру выяўленчага шэрагу, але сутнасць нязменная і права на тварэнне неаспрэчна належыць рэжысёру. Ці трэба гэта даказваць?!

Амаль кожны з ягоных фільмаў быў для мяне ўваходжаннем у новы свет, дзіўны, хісткі, трывожны, і кожная работа штосьці дадавала да маіх уяўленняў аб жыцці і мастацтве. І я знаходзіла ў гэтым сведчанне тое, што мне было блізка і зразумела.

У «Дзікім паляванні караля Стаха» — існаванне асобы ў варожым асяроддзі, дзе страх і рабская пакорлівасць жалобнай пячаткай леглі на твары людзей. І ў гэтай атмасферы прыгнечаных пачуццяў, нявыказаных слоў і затарможаных рэакцый нельга вызваліцца ад навязлівага стану ганення. Чалавека гоніць страшэнная і разбуральная загадкавая сіла. Аднак здольнасці пратэставаць, зламаць, пазбавіць яна не ў стане. Інтэлігентнасць, далікатнасць і знешняя някідкасць яго героя ўяў падманлівая, яны нібыта налітыя ўнутранай духоўнай сілай і энергіяй, якая здольна аказаць супраціўленне.

Узяўшыся за Уладзіміра Караткевіча, рэжысёр адкінуў уяўленні пра яго як пра пісьменніка гісторыка-прыгодніцкага, авантурнага накірунку і замест мясцовага «баевіка» стварыў твор вострь, які адлюстроўвае дух твора і дух часу татэлітарнага падпарадкавання нябачнаму, але магутнаму механізму ўлады, якую ўтрымлівае купка нягоднікаў. Здані ў фільме— гэта страхі герояў, узгадаваныя ў глыбінях падсвядомасці, форма іх абароны ад магчымага нападу. Атмасферы нагнятання страху кожны вольна ці міжволі спрыяе... Як гэта сугучна сённяшняму дню, псіхалогіі сучаснай грамадскай свядомасці, калі ўсё горшае ўжо выказана, але тэма безвыходнасці прадаўжае развівацца.

Аб'ектам увагі рэжысёра быў чалавек свабодны і натуральны, які жыве паводле ўласных маральных законаў ва ўмовах прыніжэння ўсіх свабод і годнасці чалавека. У філасофскім сэнсе гэтая ідэя выклікала цікавасць мастакоў ва ўсе часы. Чалавек, які хоча разабрацца ў навакольным свеце і штосьці змяніць, калі атрымаецца. Чаму парушаны натуральныя чалавечыя законы быцця? Каму гэта выгадна? Ці гэта адбылося па неразуменні?

Падобныя пытанні задае сабе і герой фільма «Культпаход у тэатр», так бы мовіць, чалавек з народа, які разумее, што ўсё ягонае жыццё прайшло «не так». Ён ідзе да пісьменніка—«інжынера чалавечых душ»—па параду. А пісьменнік і сам зусім зялёны і мала што разумее ў гэтым клубку страсцей, болю, недагаворанасці і сумненняў. А тут яшчэ і сам заказаўся...

Драматург Валянцін Чарных напісаў камедыю становішчаў, дзе «усё было б смешна, калі б не было так сумна». З яе можна было зрабіць варыянт фільма «Масква слязам не верыць», але трэба быць Рубінчыкам, каб учыніць непрадказальнае: падаць жыццё, дзе горыч і адзінота фатальна непераадольныя. Тут рэжысёр сапраўды расказаў пра свой час і пра сябе, пагрузіўшы дзеянне ў ідылічныя краявіды застылай прыроды. Час нібыта здранцвеў, застыў у недаўменні... Нармальныя, жывыя людзі з болямі, нявыказанымі крыўдамі, схільнасцямі і захапленнямі ўспрымаюцца на фоне зарэгламентаванага жыцця дзівакамі і паставамі адыёзнымі, як гэта і адбываецца з героем, у якога «усё ёсць», а ён усё не можа супакоіцца і шукае нікому не патрэбны «сэнс жыцця».

Думаецца, у іранічнай манеры гэтага добрага і тонкага фільма рэжысёр развівае сваю тэму — у чым сэнс творчасці і што такое мастак. (І яшчэ адно захапленне рэжысёра зноў праявілася ў фільме—тэатр.)

Часам мне здаецца, што рэжысёр Рубінчык успрымае жыццё, як вялікую сцэну, дзе кожны па-свойму выконвае сваю жыццёвую ролю, і ён, як мастак, які творыць на экране свой асабісты свет, умее захапляцца і здзіўляцца нечаканым знаходкам і мізансцэнам, якія гэтае жывое жыццё падносіць. Але сам ён усё ж сузіральнік і ўмее назіраць жыццё, заўсёды крышачку прыдумвае, уяўляе... Рэальнасць жыцця яму недаступна, хоць ён цудоўна адчувае тое, што адбываецца, але ўсё ж знаходзіцца ў вытанчаным палоне ўласных ілюзій. У «Культпаходзе ў тэатр», разважаючы пра сэнс творчасці, Рубінчык па-вынаходніцку даказвае вядомую аксіёму, што любая жывая сістэма, заключаная ў жорсткія, цесныя рамкі, абавязкова дэградуе ці разбураецца, няхай будзе гэта расліна, чалавек ці грамадства. Для развіцця жывому арганізму неабходна свабода выбару. Хваравітая адарванасць мастака ад грамадства згубная, незапатрабаванасць яго творчых патэнцый згубная для самага мастака і пагражае творчай бясплоднасцю. Страх уласнага бяссілля не менш небяспечны.

Гэтую ж тэму рэжысёр развівае ў самай трагічнай сваёй рабоце «Адступнік», дзе самакаштоўнасць жыцця і свабода духоўнай творчасці ўспрымаецца скрозь прызму самаразбурэння, смерці, знікнення. Мудрагелістасць свядомасці чалавека-творцы, які адчувае прывідную ілюзорнасць свету, двайстасць або, дакладней, множнасць, шматаблічнасць уласнага быцця набывае на экране фантастычныя маштабы. Герой уцякае, знікае, зноў адраджаецца. Чарада яго дынамічных пераўтварэнняў, неспатольная прага спазнання свету на мяжы дазволенага, калі ён па сваёй прыхамаці гвалціць прыроду, укараняецца ў яе, перакройвае, падпарадкоўваючыся няспынай д'ябальскай моцы, адлюстроўвае глыбокі канфлікт з самім сабой. Канфлікт, які і ёсць расплата за дар боскі, — здольнасць стварыць новую рэальнасць, кідаючы выклік багам... Не менш страшны і канфлікт з грамадствам, з людзьмі, якія пагарджаюць адметнасцю. Двайстая мараль, што скавала грамадства, прыводзіць да адступніцтва, рэнегацтва, здрадзе сабе і ўласным прынцыпам.

Герой фільма прафесар Мілер знаходзіцца ў стане знясільваючага воўчага гону, уся моц вялізнага дзяржаўнага механізму абрушваецца на яго, але ён па сутнасці сваёй бессмяротны, таму што бессмяротная сама ідэя творчасці, стварэння.

Тое, што Рубінчык падышоў да гэтага складанага пытання і ўвасобіў на экране ў даступных яму сродках кінамовы і быў увогуле не зразуметым — само па сабе адметна. На мой погляд, фільм зроблены цудоўна, ягоная пластыка выразная, партытура зрокавых вобразаў вырастае ў магутна, скульптурна выбудаваную кампазіцыю. Але сама ідэя засталася незразумелай. Таму, магчыма, што гледачы ўспрымалі Мілера як супермена ў краіне цудаў?.. У нечым аўтары фільма вызначылі грамадскую свядомасць. Дарэчы, выканаўца галоўнай ролі Рыгор Гладзій, выступаючы на прэм'еры, прывёў словы Г. Скаварады, якія той завяшчаў напісаць на сваёй магіле, вызначаючы сэнс творчасці — «увесь свет лавіў мяне, ды не злавіў».

Ёсць нямала выдатных рэжысёраў, якія робяць цудоўныя карціны, што адразу падабаюцца гледачам. І гэта зусім нядрэнна. Валерый Рубінчык — з іншага шэрагу. Кіно для яго не проста прафесія, гэта спосаб самавыяўлення, працэс мастацкага адлюстравання рэчаіснасці. Ён мысліць складана, ён выказваецца складана, і прастаты выяўлення ад яго чакаць не даводзіцца.

Маргарыта ПУШКІНА.

Віншуем!

«Я ЗНАЙШОЎ ШЧАСЦЕ...»

Аляксею КАРПЮКУ — 70

Даўно вядома, што жыццё, душа пісьменніка ў яго творах. У гэтым яшчэ раз пераконваешся, перачытваючы кнігі А. Карпюка — таленавітага, цікавага празаіка, і, нягледзячы ні на якія цяжкасці і складанасці лёсу, шчырага жыццялюба і прыроджанага гумарыста. Менавіта гэтыя рысы характару афарбоўваюць творы А. Карпюка ў самыя розныя адценні: ад незабыўнага святла першага юнацкага кахання («Данута») да рашучага непрымання несвабоды асобы, вайны («Пушчанская адысея»), цемрашальства («Вершалінскі рай»), трывожнай заклапочанасці духоўным станам сучаснага грамадства («Сучасны канфлікт», «Карані»).

А. Карпюка можна назваць летапісцам Гродзеншчыны, хараства яе прыроды і людзей, стваральнікам запамінальных вобразаў землякоў, якіх ён добра ведае, бо сам выйшаў з іх асяроддзя, ніколі не адрываўся, не адыходзіў ад іх турбот і праблем. Праз многія апавяданні, аповесці, раманы пісьменніка праходзіць адзін галоўны герой, жыццё якога набліжана да лёсу самога аўтара, хоць носіць ён розныя прозвішчы і паўстае ў розныя перыяды грамадзянскага сталення. І калі «з кужэльнай торбачкай цераз плячо выганяў красуль на ранкі», і калі ўпершыню з бацькоўскай хаты адправіўся па навуку ў вялікі свет, які спазнае і да сённяшняга дня адлюстроўвае ў сваіх кнігах. Шмат давялося перажыць у юнацтве Янку Барташэвічу, закаханаму ў дачку «буржуазнага генерала» Дануту Янкоўскую; шмат перажыў і на ваенных дарогах Алёша Кучынскі, адысея якога пачалася з нямецкага канцлагера Штутгофа і працягвалася ў партызанскай брыгадзе, у нялёгкім змаганні супраць фашыстаў. Сумленнасць, абвостранае адчуванне праўды і справядлівасці, узгадаваныя ад сялянскіх каранёў, не заўсёды прыходзілася даспадобы абаронцам каманднa-адміністрацыйнай сістэмы, якая не цярпела ў людзях самастойнасці, імкнення мець уласныя думкі і меркаванні. Пра гэтую цяжкую адысею А. Карпюка ў самую пару застою расказаў В. Быкаў у сваім нядаўнім артыкуле ў «Літаратурной газете».

Што давала сілы чалавеку выстаяць у такой няроўнай барацьбе? У час вайны ён ведаў ворага ў твар, бачыў яго перад сабою, і мэта была адна: як мага хутчэй вызваліць родную зямлю ад акупантаў. А як было трымацца і змагацца тут, калі вакол былі нібыта свае людзі, але зусім чужыя па поглядах і справах? Менавіта жыццялюбства і непераможны гумар, вера ў людское дабро і надыход лепшых часоў, на якія ўсе мы прывыклі спадзявацца, дапамагалі адчуваць А. Карпюку сваю праваў, не здавацца, даказваць тое, што даўно даказала жыццё. І яшчэ была адна вялікая сіла, якая падтрымлівала, заўсёды жыла ў яго душы, — творчасць, усведамленне далучанасці да роднага слова.

Ужо з першых аповесцей («У адным інстытуце», «Дзяўчына з Ваўкавыска») пісьменніцкае шчасце не здраджвала А. Карпюку, хоць былі ў ім горыч няўдач, неразумення і радасць уздымаў, нястомнасць пошукаў і знаходак. Для А. Карпюка характэрна вялікая працаздольнасць, адвечная пісьменніцкая незадаволенасць зробленым, імкненне бясконца нешта паляпшаць, удасканальваць. Ці не таму многія яго творы кранаюць чытача, бяруць, як кажуць, за душу. Згадаем, напрыклад, раман «Карані», у цэнтры якога — лёс і трагічны канец галоўнага героя Лаўрэна Маркевіча, загубленага няўдзячнымі дзецьмі вяскоўца, працавітага, чэснага чалавека, на якіх трымаецца зямля. Творчы тэмперамент пісьменніка, неабыякавага да людзей, іх учынкаў, цяжкіх абставін, складаных, супярэчлівых праблем, яго нецярпімасць да чэрствых, бездухоўных прыстасаванцаў, гаворыць пра тое, што жыццёвы лёс сваіх герояў перажывае ён кожны раз як свой уласны. Раман выклікае ў чытача моцнае пачуццё суперажывання, разумення аўтарскага болю, крыку душы, якім завяршаецца твор: «Мне, апавядальніку гэтай сумнай гісторыі, хочацца аж закрычаць у яе заканчэнне: «Ці яшчэ доўга, скажыце, так будзе на свеце весціся, што часам, каб дзеці пасталі хоць крыху разумнейшымі, больш чалавечнымі і абладаванымі жыццёвай мудрасцю, вопытам і ведамі, бацькам абавязкова трэба касцьмі легчы?»

Цяжкае, няпростае пытанне, звернутае да ўсіх нас, павінных адказваць перад уласным сумленнем за мінулае, за духоўнасць нашых дзяцей, жыццё на зямлі.

Шчаслівы пісьменнік, калі яго творы, яго пытанні, душэўны боль знаходзяць водгук у сэрцах чытачоў, дапамагаюць разумець людзей, змагацца за перамогу сіл дабра і праўды. І хоць пройдзены нялёгкі жыццёвы шлях, на якім часта «дзьмуў рэзкі сівер», няхай саграваюць Аляксея Нічыпаравіча Карпюка ў дзень яго сямідзесяцігоддзя нашы чытацкія ўдзячнасць і прызнанне неабходнасці яго твораў у сённяшнім жыцці грамадства, якое пачало адраджацца да новага (будзем верыць!), чалавечага жыцця.

Лідзія САВІК.

Нацыянальная самасвядомасць беларусаў: ДЭГРАДАЦЫЯ І АДРАДЖЭННЕ

(Пачатак на стар. 5).

што выходзілі ў Расійскай імперыі, адкрыта адмаўлялася само існаванне беларусаў. Не прызнаў іх і аўтар артыкула пра Беларусь, што быў змешчаны ў «Русском энциклопедическом словаре» (СПБ, 1874). Калі яго пазіцыя зусім не ўплывала на непісьменнага беларускага мужыка, бо ён проста не чытаў такіх кніг, дык няцяжка зразумець, як мог згаданы артыкул пахіснуць веру ў нацыянальную самабытнасць беларусаў у чалавека адукаванага і асабліва ў маладзі, якая пачынала пазнаваць сябе праз літаратуру. З усіх найбольш шматлікіх па колькасці народаў царскай Расіі толькі беларускаму афіцыйна адмаўлялася мець нацыянальныя школы, бо так ужо карцела ўладзе хутчэй бачыць яго рускаасіміляваным.

На вялікую бяду, русіфікацыйныя настроі ў пэўнай ступені перакінуліся і на інтэлігенцыю, у тым ліку і на педагагічную. Калі ў 1914 годзе ў Маскве адбываўся першы Усерасійскі з'езд па пытаннях народнай адукацыі, дык у яго рэзалюцыях гаварылася пра нацыянальныя школы для ўкраінцаў, татар, калмыкаў, яўрэяў, латышоў, літоўцаў, эстонцаў, армян, грузін, немцаў-каланістаў, іншародцаў Сібіры і іншых народаў, але толькі не для беларусаў. Дарэчы, большасць з удзельнікаў з'езда лічыла, што рускую мову ў нацыянальных школах патрэбна пачынаць толькі з трэцяга года навучання, што «выкладанне на роднай мове вучняў з'яўляецца неабходнай умовай духоўнага і культурнага развіцця і эканамічнага дабрабыту насельніцтва». У асяроддзі ж беларускага настаўніцтва, як і іншых пластоў інтэлігенцыі нашага краю, ідэя нацыянальнай школы пакуль што яшчэ не пусціла глыбокіх каранёў. У пераважнай большасці маладыя пакаленні беларусаў працягвалі атрымоўваць азы адукацыі на рускай мове, што, вядома, не магло не адбівацца адмоўна на іх нацыянальнай самасвядомасці.

Становішча з захаваннем этнічнай самабытнасці беларусаў крайне абцяжарвалася, паколькі ва ўмовах безупынных атак на яе з усходу, не з'яўлялася бяскрыўдным, і ўсе тое, што ішло з захаду, ад палякаў, хоць і самі яны шмат пакутавалі ад нацыянальнага ўціску з боку Расійскай імперыі. Бачачы, як знясільваецца этнічны патэнцыял беларускай нацыі ў ходзе русіфікатарскай палітыкі, і палякі не супраць былі адарваць ад яго спакуслівы кавалачак. Сям-там гэта атрымоўвалася. Страт не заўсёды ўдавалася пазбегчы, але ж і супраціўленне расло. Калі афіцыйна не дазвалялі называць сябе «ліцвінамі» ці «беларусамі», людзі нашага краю, нібы на здзек з асімілятараў, заяўлялі, што яны проста «тутэйшыя», але не рускія і не палякі.

Гістарычная практыка многіх народаў пацвярджае, што станоўчае ўздзеянне на нацыянальную самасвядомасць этнасу робіць сталае пражыванне ў межах сваёй спрадвечнай, карэннай тэрыторыі. Агульнавядома, што спрадвеку вялікай цягай да зямлі продкаў вызначаліся і беларусы. Складаны гістарычны лёс часта адрываў многіх з іх ад роднага кута, але як толькі ўзнікала магчымасць, яны, пераадольваючы неверагодныя цяжкасці, імкнуліся вярнуцца на Бацькаўшчыну, каб быць усім разам, што трэба разглядаць як адзін з важных кампанентаў усведамлення імі сваёй агульнай этнічнай супольнасці, прыналежнасці да пэўнай тэрытарыяльнай адзінкі.

Велізарнае прасторавае перамяшчэнне беларусаў адбылося ў час першай сусветнай вайны. З родных месцаў скранулася — у большасці выпадкаў пад прымусам ваенных улад — больш за 1130 тысяч чалавек, многія з якіх апынуліся далёка ад дома. Пакуль цягнулася вайна, яны стварылі на новых месцах свае гаспадаркі і нібы наладзілі звычайнае сялянскае жыццё. Але мара вярнуцца ў родныя месцы ніколі не пакідала беларусаў-бежанцаў. Здзейснілася яна пасля заканчэння грамадзянскай вайны. І хоць у тых раёнах, дзе жылі эвакуіраваныя беларусы, распачаліся сацыялістычныя пераўтварэнні, а землі Бацькаўшчыны, што адышлі да буржуазна-памешчыцкай Польшчы паводле Рыжскага мірнага дагавору 1921 года, спрэс пакрыліся густым пустазеллем, дачасна пастарэлі і асунуліся без чалавечага дагляду ўцалелыя ад інтэрвентаў хаты і гаспадарчыя будынкі, над карэнным мясцовым насельніцтвам усталёўваўся жорсткі рэжым сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту, — сюды гужам пацягнуліся з далёкіх чужых краёў беларусы. Для пераважнай большасці іх любасць да роднай зямлі, усведамленне этнічнай еднасці аказаліся вышэй за ўсялякага роду сацыяльна-палітычныя фактары. На такое могуць ісці толькі людзі з дастаткова высокім узроўнем нацыянальнай самасвядомасці. Як бачна, беларусы тады знаходзіліся на такім узроўні.

Сведчаннем паглыблення кансалідацыйных працэсаў у жыцці, што адбываліся ў асяроддзі нашага народа ў канцы XIX — пачатку XX стагоддзя, можна лічыць частае ўжыванне пры самых розных нагодках тэрміна «беларус». Прычым карысталіся ім самыя процілеглыя пласты насельніцтва, пачынаючы ад бедных і непісьменных сялян і канчаючы багатымі і добра адукаванымі памешчыкамі. Сацыяльны фактар тут яўна пасаваў перад этнічным, нацыянальным, бо народ глядзеў на сябе як на пэўную самабытную, адметную чалавечую супольнасць, хоць і ведаў, што хтосьці з яго жыве ў раскошы, а хтосьці ледзь зводзіць канцы з канцамі. Асабліва частае ўжыванне слова з каранем «беларус» назіралася пасля Лютаўскай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі, якая дала моцны штуршок да абуджэння нацыянальнай самасвядомасці ўсіх нярускіх народаў былой царскай імперыі, у тым ліку і беларускага.

Улічваючы папулярнасць у масах гэтага слова, многія партыі і арганізацыі, незалежна ад сваёй сацыяльна-класавай накіраванасці, імкнуліся ўключыць яго ў сваю назву. Вось некаторыя з іх, што былі ўтвораны буйнымі землеўладальнікамі, чыноўнікамі, духавенствам: Саюз беларускай дэмакратыі (Гомель), Беларускі нацыянальны камітэт (Магілёў), Саюз беларускага народа (Віцебск), Беларускі народны камітэт (Орша), Беларускі праваслаўны саюз (заснаваны ў Маскве на з'ездзе свяшчэннікаў), Саюз беларускіх ксяндзоў у Мінску і г. д. Як бачым, нават праваслаўная і каталіцкая цэрквы, якія доўгі час так упарта займаліся русіфікацыяй і паланізацыяй нашага народа, уже не грэбавалі словам «беларус». Але ўсе вышэйпералічаныя палітычныя і рэлігійныя аб'яднанні на справе не ставілі сваёй мэтай усур'ёз змагацца за карэнныя сацыяльныя і нацыянальныя інтарэсы беларускага народа. Словам «беларус» яны больш за ўсё карысталіся толькі дзеля пашырэння свайго ўплыву на масы. Ахвотна яго ўжываў і адзін з самых буйных памешчыкаў Беларусі Р. Скірмунт, што засведчана ў працах гісторыка М. Сташкевіча: «Я сам ураджэнец Палесся,— пісаў Р. Скірмунт, — патомак літоўскай сям'і ад старажытных часоў, якая навечна асела ў гэтым краі, і мае продкі да XVII стагоддзя карысталіся беларускай мовай як хатняй. Я заўсёды быў і буду горача адданым свайму народу — яго месцазнаходжанне не за Нёманам і Бугам, і не на Волзе, а тут, на Беларусі».

Нацыянальная згуртаванасць беларусаў у значнай ступені была прадвызначана той свядомай працай, якая рабілася ў гэтым напрамку пісьменніцкай інтэлігенцыяй. Бадай ніхто іншы, як яна, так добра не ўсведамляў значэння роднай мовы для лёсу свайго народа і так старанна не працаваў над умацаваннем яе пазіцый у тагачасным жыцці. Не дарэмна ў прадмове да зборніка «Дудка беларуская» Францішак Багушэвіч пісаў: «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмерлі». Трапна сказаў пра яе і яшчэ адзін з пачынальнікаў беларускай літаратуры Ядвігін Ш.: «Мова — кроў народа». У адной запрэжцы з настаўнікамі пісьменнікі і ў тых неспрыяльных умовах шмат зрабілі па распаўсюджванні сярод дзетак пісьменнасці на іх роднай мове. Спецыяльна для іх былі выдадзены лемантары (буквары), маляўнічна афармленыя кніжачкі, сямтам адчыніліся прыватныя нацыянальныя школкі. Роднае слова карэннага насельніцтва нашага краю прыйшло на старонкі перыядычнага друку, мастацкай літаратуры, што адыграла велізарную ролю ў павышэнні нацыянальнай самасвядомасці беларускага народа, стварала рэальныя ўмовы для яго духоўнага ўзвышэння.

Справядлівасць патрабуе сказаць, што пры ўсіх памкненнях беларусаў займець сваё ўласнае друкаванае слова, ім гэтага не ўдалося б зрабіць без падтрымкі з боку перадавых людзей рускай, польскай і ўкраінскай нацыянальнасцей. Вінавата антынацыянальная палітыка расійскага імперыялізму ў гэтым краі.

На гістарычным вопыце беларусаў яскрава бачна, якую ролю ў нацыянальнай самасвядомасці, выжыванні народа мае мова. Колькі стагоддзяў яны жылі да Кастрычніцкай рэвалюцыі без уласнага дзяржаўнага ўтварэння, нацыянальнай школы і ўсё ж захаваліся як самабытны этнас! І захаваліся дзякуючы галоўным чынам таму што не адцураліся ад мовы продкаў, бо, як справядліва зазначаў рускі гісторык М. Кавалеўскі (1851—1916 гг.), «нацыянальнасць падтрымоўваецца не рамантычным пажаданнем вярнуцца да парадкаў, якія ўходзяць у глыбіню стагоддзяў... а любоўю да роднай мовы і народнай царквы...» Такой царквы з забароненай царскім урадам у 1839 годзе уніяцтва не было ў беларусаў, затое захоўвалася іх родная мова, што яшчэ больш падкрэслівае яе ролю ў нашым жыцці. Гэты ж гісторык з поўнай падставай захапляўся этнічнай супраціўляльнасцю старажытных армян, якія дзякуючы захаванню роднай мовы, вялікай прыхільнасці да гістарычных традыцый выжылі амаль у самым безнадзейным становішчы, калі ў выніку крыжовых паходаў, татара-мангольскага нашэсця, нападаў з боку Ірана і Турцыі надоўга страцілі ўласную дзяржаўнасць. Беларусам не давялося сутыкнуцца з такога парадку з'явамі, але і на іх гераічным і трагічным шляху ўзнікала нямала сур'ёзных сітуацый, што можна было б вельмі проста страціць уласнае аблічча, лёгка растварыцца сярод суседніх народаў, не маючы сіл ці жадання супраціўляцца такім працэсам. На жаль, такая моцная этнічная ўстойлівасць беларусаў засталася па нейкіх прычынах незаўважанай М. Кавалеўскім. Відаць, не жадаў у чымсьці не пагадзіцца з царскай палітыкай у дачыненні да беларусаў.

(Працяг будзе).

ВЯРТАЕМСЯ НА КРЭСЫ ?

З нагоды аднаго інтэрв'ю Прымаса Польшчы

Што ні кажы, а мы па-ранейшаму адрэзаныя ад свету. Цікавыя, з пункту гледжання беларуса, публікацыі даходзяць са спазненнем. Гэтак было і з інтэрв'ю Прымаса Польшчы кардынала Юзафа Глемпа. Апублікавана яно ў апошнім нумары квартальніка «Pod znakiem czasu» за 1988 год, а трапіла ў Мінск нядаўна. І тым не менш за гэты час выказванні Яго Эмінэнцыі не страцілі актуальнасці, падбіваюць на палеміку, бо адбыліся значныя перамены ў жыцці Польшчы і Беларусі.

Летась у суседняй краіне прайшлі выбары ў сейм і сенат. Да ўлады прыйшла «Салідарнасць», прасякнутая каталіцкім духам, прэм'ер-міністрам прызначаны шчыры католік Тадэвуш Мазавецкі. Што яднае яго з прэзідэнтам-камуністам? Скажам так: польскі патрыятызм. Выбары праводзіў камуністычны ўрад. Беларусы Беласточчыны спадзяваліся мець сваіх прадстаўнікоў у вышэйшым органе заканадаўчай улады. Але арганізатары выбараў распалавінілі беларускія землі ў Польшчы на дзве акругі. І ў той і ў другой беларусы сталі меншынёю. Такая акцыя ўраду не была для мяне дзівам, бо ўжо даводзілася чытаць у «Трыбуне Люду», што Фёдар Дастаеўскі і продкі Дзмітрыя Шастаковіча — землякі аўтараў цэнтральнай партыйнай газеты. А аўтары тыя ці то з Варміі, ці то з Мазовіі. І яны, і, трэба думаць, рэдакцыя ні на хвіліну не сумняваліся, што Піншчына і Вілейшчына — польскія землі. Атмасфера выбараў на Беласточчыне была азмрочана і дзейнасцю рымска-каталіцкага духавенства, якое вяло агітацыю супраць беларускіх кандыдатаў, якое здолела так апалячыць беларусаў-католікаў, што яны вялі сапраўдную псіхалагічную вайну супраць сваіх адзінакроўных братоў-праваслаўных.

Летась 25 ліпеня Папа Рымскі Ян Павел II прызначыў ксяндза Тадэвуша Кандрусевіча Апостальскім Адміністратарам Мінскім, паднёсшы яго да годнасці біскупа, а 20 кастрычніка ў базыліцы Св. Пятра ў Рыме адбылася біскупская кансэкрацыя. Святы Айцец звяртаўся да мансеньёра Тадэвуша ў італьянскай і беларускай мовах. Гэта адзначылі ўсе. На якой жа мове адказаў Яго Святасці Апостальскі Адміністратар Мінскі? Пра гэта ўсе маўчаць. Нават айцец Аляксандр Надсан, які меў гонар і абавязак прысутнічаць на ўрачыстасці, анічога не паведаміў пра гэта ў № 3(8) «Весьніка Беларускага Каталіцкага Душпастырства».

Працытаваўшы ксяндза Уладзіслава Чарняўскага, яго ліст «Беларусаў не спыталі...», змешчаны ў «ЛіМе» 27 кастрычніка 1989 года, а. Аляксандр піша: «Нейкі жартаўнік параўнаў «перабудову» ў Савецкім Саюзе да тайгі: угары шум, а ўнізе цішыня... Тут не месца судзіць, наколькі трапнае гэтае параўнанне. Але часам маецца ўражанне, што беларусы ў падобны спосаб заглядаюцца на Каталіцкую Царкву: «угары» шумяць, Папа гаворыць па-беларуску, у Ватыканскім радыё ідуць беларускамоўныя перадачы, Рым зацвердзіў (у 1988 г.— **А. С.**) беларускі тэкст імшы і выдаў беларускі катэхізм, а «ўнізе» ўсё ідзе старым парадкам».

У той час, як Кангрэгацыя Абрадаў зацвердзіла Парадак Святой Імшы, на Беларусі з душпастырскім візітам знаходзіўся кардынал Юзаф Глемп. Яго запрасіў мітрапаліт Мінскі і Беларускі Філарэт, які з'яўляецца цяпер мітрапалітам Мінскім і Гродзенскім, Патрыяршым Экзархам усяе Беларусі, Старшынёю Сіноду Беларускай Праваслаўнай Царквы. Пра свае ўражанні з гэтага падарожжа Прымас Польшчы і апавядаў карэспандэнту квартальніка «Pod znakiem czasu».

У выніку размоў з праваслаўным духавенствам кардынал пераканаўся, «што мы (Каталіцкая і Праваслаўная Цэрквы. — **А. С.**) шчыра прагнем развіваць экуменічны дыялог, што мы хочам дабра нашым народам, што ў нашых Цэрквах няма нацыянальнага эгаізму...»

Экуменічны дыялог. На якой мове? Дабра «нашым народам». Якім — нашым? Вось гэтае апошняе — пра адсутнасць нацыянальнага эгаізму — ніяк не стасуецца з тым, што Прымас сказаў пазней. Успамінаючы пра душпастырскі візіт на Беларусь, кардынал гаворыць: «Мушу... падкрэсліць супрацоўніцтва польскіх дыпламатычных пляцовак,.. а таксама выказаць удзячнасць ужо існуючым клубам або грамадска-культурным таварыствам у Мінску і Гродне, якія арыентуюцца на польскую культуру і пра далейшае існаванне якіх клапоцяцца польскія дыпламатычныя пляцоўкі». Гаворачы аб душпастырскай службе для католікаў «па-за Літвой, па-за Латвіяй», Яго Эмінэнцыя на ўпор не бачыць беларусаў-католікаў. Кажучы пра Ліду і Навагрудак, Прымас згадаў, што гісторыя гэтых гарадоў «звязваецца з дзеямі літоўскіх князёў». І далей: «Супольнае змаганне з крыжакамі набліжала літоўцаў да палякаў. Былі таксама русіны, ну і вельмі шмат яўрэяў». Русіны (беларусы), калі верыць Яго Эмінэнцыі, былі тут нейкай ледзь не выпадковай групкай, затое палякі, літоўцы, яўрэі... І яшчэ: «Наведваў... касцёлы, пра якія можна сказаць, што ўжываецца ў іх польская мова. Варта адзначыць, што пытанне мовы вельмі далікатнае». І кардынал выяўляе сваю далікатнасць: «Беларуская мова **нейк** (падкрэслена мною.— **А. С.**) не прынялася ў літургіі ані з боку праваслаўнага, ані каталіцкага».

Візіт кардынала Глемпа быў заўважаны не толькі ў Польшчы і Рыме. Орган Рады Беларускае Аўтакефальнае Праваслаўнае Царквы, якая падпарадкуецца мітрапаліту Ізяславу, часопіс «Голас Царквы» (№ 62) пісаў: «Польская рымска-каталіцкая... акцыя ў Беларусі сяньня аднаўляецца».

Беларусы за мяжою ўжо ўстурбаваліся актыўнасцю Польскай Каталіцкай Царквы. Ці заўважыў хто візіт кардынала Глемпа і яго гатоўнасць «несці Беларусі» дапамогу? Ці Беларусі? Прымас не ўстрымаўся, каб не згадаць, што ў часе візіту «дарога вяла нас праз даволі населеныя і ўтрыманыя ў добрым стане колішнія польскія тэрыторыі — у Ліду» (падкрэслена мною. — А. С.).

Кардыналу, мусіць, не хочацца ўспомніць, што гэта не колісь польскія, а колісь акупіраваныя пілсудчыкамі беларускія тэрыторыі. Яму, відаць, няёмка ўспомніць, што беларуская мова не прыжылася ў касцёлах не нейк, а менавіта дзякуючы намаганням пілсудчыкаў — і свецкіх, і ў сутанах. Мала таго, ён быццам і не ведае, што саму назву Беларусь забараніў «царь православный» Мікалай Першы, кат Польшчы, а яго сын, таксама кат, «благоверный государь император Александр Николаевич», забараніў беларускую мову. Дзіўная забыўлівасць! Якую ж такую дапамогу можа прынесці Польская Каталіцкая Царква і яе Епіскапат католікам на Беларусі, калі Прымас бачыць тут адно палякаў і «колішнія польскія тэрыторыі»? Няцяжка здагадацца.

Нядаўна з групай маскоўскіх студэнтаў я быў у Нясвіжскім фарным касцёле. Вянчалі пару. Ксёндз гаворыць да нявесты па-польску. А вось малады не можа звязаць і двух польскіх слоў. І ксёндз знайшоў выйсце: загаварыў па-руску. З гэткім беларускім акцэнтам, што маскоўскія студэнты спыталі: «А чаму не па-беларуску?» Я адказаў: «Ён і па-польску не ўмее». Але па-беларуску ўсё-ткі не гаворыць, хоць парафіянкі ягоныя — звычайныя вясковыя цёткі, з якімі я добра нагаманіўся, цешачыся іх сакавітай беларушчынай. Уяўляю, як яны загамоняць пасля дапамогі Польскага Касцёла. Прыклад — Віленшчына, дзе пасля належнае апрацоўкі з боку ксяндзоў з'явіліся дзесяткі тысяч «палякаў». Страшна слухаць іхнюю «пальшчызну», бо мова сакральная не стала мовай побыту, роднаю, але, з другога боку, адарвала гэтых людзей ад родных беларускіх каранёў.

Дапамогі Польскага Касцёла Беларусі не трэба. Успомнім, як «дапамагаў» нам віленскі арцыбіскуп Ялбжыхоўскі. Гэта яго намаганнямі беларуская мова «нейк» не прыжывалася ў касцёлах, гэта ён аб'явіў Беларускую хрысціянскую дэмакратыю бальшавіцкай агентурай, забараняў ксяндзам і вернікам уступаць у БХД і выпісваць «Беларускую Крыніцу», гэта ён чыніў перасьледы беларускіх каталіцкіх святароў. Падабаецца гэта Епіскапату Польскай Каталіцкай Царквы ці не, але мушу сказаць: Польскі Касцёл у дачыненні да беларускае мовы працягваў палітыку царызму, а Сталін завяршыў тое, што ў дачыненні да беларускага каталіцызму пачаў рабіць Ялбжыхоўскі са сваімі памагатымі.

Стала так, што на Беларусі застаўся быў адзін беларускі ксёндз — вялебны айцец Уладзіслаў Чарняўскі, якому нават і пасля сустрэчы з Папам Паўлам VI, у часе якой Святы Айцец ухваліў дзейнасць вішнеўскага пробашча, даводзілася змагацца з пралатам Кучынскім за права адпраўляць набажэнства па-беларуску. Наіўны а. Уладзіслаў, шчыра працуючы над перакладамі царкоўных кніг, звярнуўся па дапамогу да былога ўпаўнаважанага Савета ў справах рэлігій Залескага, а ў адказ пачуў: «Нам не нужна национальная церковь». Думаю, што цяперашні ўпаўнаважаны гэтак не скажа: у нас, дзякуй Богу, ёсць Закон аб мовах, і выступіць супраць яго чыноўнік не мае права. Але Царква ў нас, кажуць, аддзеленая ад дзяржавы, і такім чынам мова Службы Божай вызначаецца царкоўнымі ўладамі, біскупам Тадэвушам Кандрусевічам у першую чаргу.

Айцец Аляксандр Надсан пытае: «Ці зможа Біскуп Кандрусевіч здабыць сэрцы беларусаў, нягледзячы на тое, што іхнія надзеі бачыць беларуса на біскупскім пасадзе асталіся няздзейсненымі?» На Беларусі, паводле няпэўных падлікаў, да 2 мільёнаў католікаў. Як мы ведаем, палякаў і апалячаных католікаў у нас тысяч чатырыста. Атрымліваецца, што да Рымска-Каталіцкае Царквы належыць сама меней паўтара мільёна беларусаў. Значыць, мы павінны на поўным сур'ёзе весці гутарку пра неабходнасць Беларускай Каталіцкай Царквы, пра неабходнасць навучання будучых святароў у беларускай мове, пра неабходнасць беларускага Епіскапату. Гэта тым больш неабходна таму, што нам збіраецца «дапамагаць» кардынал Глемп, які ўбачыў «польскія тэрыторыі» на Гродзеншчыне. Паколькі Царква ў нас аддзеленая ад дзяржавы і дзяржава нібыта не ўмешваецца ў яе справы, пытанне аб тым, каб Царква выконвала Закон аб мовах, павінна паставіць грамадскасць.

Вядома ж, шмат што залежыць ад святароў. Айцец Ян Матусевіч адпраўляе дзве Службы Божыя: адну па-беларуску, другую — па-польску. На першую прыходзяць моладзь і людзі сярэдняга веку, на другую — пажылыя парафіяне. Двухмоўе? А чаму б і не? Святарам патрэбны настойлівасць, мужнасць, бо ў нас ёсць большыя католікі, чым Папа. Дастаткова згадаць, як сустрэлі Апостальскага Візітатара а. Аляксандра Надсана і а. Яна Матусевіча пікетчыкі ля Чырвонага касцёла ў Мінску. Айцу Аляксандру яны закінулі, што ён не ўмее па-польску і жагнаецца «шчопаццю», а айцу Яну — што той вучыўся ў Загорску. Іх анітрохі не збянтэжыла, што першы з'яўляецца Апостальскім (Папскім) Візітатарам, а другі — рымска-каталіцкім святаром. Вось вынікі працы Ялбжыхоўскага і яго аднадумцаў. Як называецца той, хто большы католік, чым Папа? Мусіць, фанатыкам. У гэтага фанатызму мала агульнага з хрысціянскімі цнотамі, ад яго патыхае польскім шавінізмам.

...У часе Службы Божай, якую адпраўляў а. Аляксандр, я ўпершыню ў жыцці адчуў: вось мая Царква! Узгадаваны ў вёсачцы, дзе ў адных сем'ях жывуць праваслаўныя і каталікі, маючы ў радні паслядоўнікаў абедзвюх канфесій, я чуўся несамавіта як у царкве, гэтак і ў касцёле, бо мова была не мая, не наша. Я стаяў у царкве, слухаў чытанне Евангелля і, ведаючы царкоўнаславянскую, пытаў: «Для каго чытаюць? Хто іх разумее? Ці так трэба несці Слова Божае?» Я сядзеў у касцёле і бачыў, як маладыя варушаць губамі, бо малітваў па-польску не ведаюць, а з малітоўніка прачытаць не ўмеюць. І думаў: «Чаму яны, беларусы, павінны ўмець чытаць па-польску? Чаму мае родзічы, таксама Сідарэвічы, запісаныя палякамі?» І вось у часе Службы, якую адпраўляў а. Аляксандр, малітвы, што гучаць у праваслаўнай царкве на мала каму зразумелай мове, загучалі па-беларуску. І я адчуў: вось мая Царква! Адчуў, бо ведаў да гэтага, што ўратаваннем для народа і мовы была Грэка-Каталіцкая Царква. Адна справа — ведаць, другая — прасякнуцца пачуццём...

На а. Аляксандра напалі польскія і апалячаныя фанатыкі, на яго ўзвалі паклёп запісныя карэспандэнты атэістычных органаў, на сустрэчу з ім не прыйшлі праваслаўныя святары, якія ўважаюць сябе беларусамі. Ці не сімптаматычнае гэтае з'явішча? Так званая Беларуская Праваслаўная Царква — якая яна? Аўтакефальная? Аўтаномная? Не тое і не другое. Проста Экзархат, «наместничество». І не беларуская яна пакуль што. Ёй цяжка пераадолець выпрацаваныя звычкі. Даходзіць да таго, што свяшчэннаслужыцелі патрабуюць пісаць па-беларуску не **Ісус**, а **Іісус**. Дзеля чаго такі здзек з законаў мовы? Пытанне рытарычнае. Дзякуй Богу, што не могуць адмяніць польскае Езус, іспанскае Хесус... Тут, ведама, комплекс. У 1922 годзе Беларуская Праваслаўная Царква стала аўтакефальнаю. А потым, у 1925-м, мітрапаліта Мельхіседэка выслалі ў Сібір; у канцлагеры памёр Еан, епіскап Мазырскі (1927), у турмах — Мікалай Слуцкі (1931) і Філарэт Бабруйскі (1939). З жыцця пайшлі каля дзвюх тысяч духоўных асоб. І гэтым тлумачыцца небеларускае напісанне ў беларускім тэксце — Іісус.

...Нядаўна той самы мой знаёмец, што прывёз з Кракава квартальнік з інтэрв'ю кардынала Глемпа, атрымаў ліст з Польшчы. Адзін польскі пісьменнік піша: «Wracamy na kresy!» Жарцік? Калі жарцік, дык надта злавесны. Бачачы атакі на беларускі рух у Польшчы, бачачы польскія шавіністычныя праявы на Беларусі, бачачы гатоўнасць Прымаса Глемпа «несці дапамогу Беларусі», мы павінны насцярожыцца. Але не весці змагання з Каталіцкаю Царквою, а за Беларускую Каталіцкую Царкву, за беларускі Епіскапат, як, дарэчы, і за тое, каб Беларуская Праваслаўная Царква стала сапраўды беларускай. Іншага шляху няма.

Анатоль СІДАРЭВІЧ.

БЕНЕФІС!

Не так часта сёння мы можам бачыць поўную залу на оперных спектаклях. У гэты ж вечар ДАВТ БССР быў поўны: аматары тэатра прыйшлі на сустрэчу з любімым выканаўцам. У оперы Д. Вердзі «Бальмаскарад» адбыўся бенефіс народнага артыста СССР Аркадзя Саўчанкі, прысвечаны 30-годдзю творчай дзейнасці артыста.

30 гадоў А. Саўчанка спявае на беларускай сцэне. І ў гэты вечар, як ужо многа гадоў дасюль, публіка зноў атрымлівала асалоду і ад яго высакароднага, прыгожага голасу, і ад яго акцёрскага майстэрства. Майстэрства гэтае выяўлялася не так у нейкіх знешніх сцэнічных рухах, як ва ўменні голасам перадаць найтанчэйшыя душэўныя перажыванні героя, што робіць А. Саўчанка заўсёды без фальшу, а вельмі арганічна. Зноў, у які ўжо раз, выявіліся ў спектаклі сапраўдная музычнасць і натхнёнае сэрца артыста.

За доўгі час працы на сцэне захаваць оперны голас, пачуццё акцёрскай праўды можа спявак, які мае не толькі выдатныя прыродныя дадзеныя, але ў першую чаргу выдатную «школу» (А. Саўчанка вучыўся ў цудоўных педагогаў-вакалістаў С. І. Мігая і А. І. Батурына), спявак, які многа, стала працуе (а ён выканаў галоўныя партыі ў операх В. Моцарта, Д. Расіні, Ж. Бізэ, Д. Вердзі, Ш. Гуно, П. Чайкоўскага, М. Рымскага-Корсакава, С. Картэса, Ю. Семянякі, Г. Вагнера, падрыхтаваў шэраг камерных праграм), нарэшце, спявак, які проста любіць тэатр, жыве ім.

Галоўнае патрабаванне опернай сцэны да спевака — заўсёды быць у ансамблі. Для гэтага недастаткова мець толькі поўнае тэхнічнае майстэрства, тут патрэбная высокая артыстычная этыка. Як адзначаюць калегі А. Саўчанкі па сцэне, цяперашнія і былыя, — ён выдатны партнёр, што, дарэчы, яшчэ раз прадэманстраваў на сваім бенефісе. Адзначу і іншых удзельнікаў спектакля, якія разам з А. Саўчанкам стварылі свята тэатра. Гэта салісты оперы Э. Пелагейчанка, Н. Казлова, Н. Руднева, Т. Глаголева, В. Чарнабаеў, А. Кеда, В. Гур'еў, У. Генералаў, Г. Чэпікаў.

Вярнуся да пачатку святочнага вечара. Тралейбус пад'язджаў да прыпынку «Оперны тэатр». Міжволі пачула размову дзвюх прыгожых сучасных дзяўчат: «А што сёння ў оперным? — запытала адна. — «Баль-маскарад» Вердзі. — І столькі людзей ідзе? — Сёння ж бенефіс Саўчанкі, спявае лепшы склад!» Дзяўчаты накіраваліся да тэатра. Падумалася: так, як ішлі ў гэты вечар «на Саўчанку», некалі будуць спяшацца ў тэатр і «на вучняў» выдатнага майстра. Няхай талент і майстэрства неаднаразова паўторацца ў вучнях Аркадзя Саўчанкі!

Таццяна ПЕСНЯКЕВІЧ.

ХАЙ ВЕДАЮЦЬ ЛЮДЗІ

Барыс Сачанка

Апавяданне-быль

ТЭЛЕГРАМА прыйшла раніцою. З Нью-Йорка. «Памёр Мікола Залескі...»—прачытаў Адам Важнік. Зачыніўшы дзверы, вярнуўся ў пакой, дзе звычайна, калі не было ва універсітэце лекцый, працаваў. Стаяў некаторы час ля акна, глядзеў на яшчэ голае голле дрэў, што проста ўвачавідкі весялела, набухала пупышкамі—была якраз вясна, самы яе пачатак, потым, не выпускаючы з рук тэлеграмы, сеў за свой стол.

«Калі б гэта здарылася дзе-небудзь у нас, на пахаванне паехаў бы...—прамільгнула ў галаве.—А так... І разам з тым... Чалавек жа памёр... І калі давалі мне тэлеграму, дык пра нешта ж там, у Нью-Йорку, думалі... Можа, нават Мікола сам папрасіў пра гэта, калі яшчэ быў жывы... І мне... Нешта ж рабіць трэба... А што?..»

...Адам Важнік пазнаёміўся з Міколам Залескім у Нью-Йорку, калі быў там у складзе дэлегацыі на адной з чарговых сесій Генеральнай Асамблеі ААН. Неяк выдаўся вольны дзень і дыпламаты, выязджаючы на рыбалку, захапілі з сабою і яго, Адама Важніка, — не так рыбы палавіць, як адпачыць пасля бясконцых і даволі нудных пасяджэнняў. Ён, Адам, закінуў далёка ў возера вуду, а калі пацягнуў яе да сябе, то... Што ні рабіў, выратаваць вуду ніяк не ўдавалася—няйнакш, кручок зачапіўся за нейкую патырчаку. Вось тады і падышоў да яго незнаёмы, апрануты і абуты зусім не па-рыбацку—у светлы, добра адпрасаваны касцюм і амаль у новыя, бэжавыя туфлі, высокі, худашчавы чалавек і нешта сказаў па-англійску. Адам англійскай мовы не ведаў, і, вядома ж, не зразумеў, што яму гаворыць. Незнаёмец і раз, і два паўтарыў свае словы, а калі Адам і пасля гэтага нічога не зразумеў, чалавек вылаяўся, сказаў уголас, гэты раз па-беларуску: «І як яму растлумачыць, што трэба не цягнуць леску, а адпусціць, паспрабаваць тузануць справа ці злева». Адам усміхнуўся.

— Хто вы?—паглядзеў з цікавасцю на незнаёмца.—Няйнакш, родам з Беларусі?

Незнаёмец разгубіўся.

— І вы таксама адтуль?—спытаў ён і яго вузкі, чыста паголены твар яшчэ больш выцягнуўся.—Даўно вы ў Нью-Йорку?

— Другі месяц...—І, каб пазбегнуць непатрэбных пытанняў, дадаў:—Я—дыпламат, прыехаў на сесію Генеральнай Асамблеі.

— А я тут з вайны,—адказаў трохі збянтэжаны незнаёмец.—Завуць мяне Мікола, прозвішча—Залескі...

— А мяне—Адам, прозвішча—Важнік...—глядзеў, не спускаў вачэй з суайчынніка Адам.—Наогул, я гісторык, так сказаць, не прафесійны дыпламат. А вы, як вы апынуліся тут, у Амерыцы? У палон трапілі, ці... іншае што?..

— Доўга расказваць,—апусціў галава незнаёмец, які назваў сябе Міколам Залескім.

— А калі коратка?

— Коратка? У Нямеччыну мяне вывезлі... Ну, а калі вызваленне прыйшло, то я не вярнуўся ўжо дадому, у сваю вёску...

— Чаму?

— Прычына на тое была... Зноў жа—у двух-трох словах не раскажаш...

Мікола змоўк, як бы задумаўся. Потым, нібы нешта ўспомніўшы, спытаў:

— А вы адкуль з Беларусі, дзе нарадзіліся?

— Я з-пад Рагачова. На Дняпры вырас.

— Значыцца, мы землякі. Я таксама на Дняпры вырас. Можа, чулі, вёсачка там такая—Гай. Яна—непадалёку ад Жлобіна. Вось там я і нарадзіўся, сямігодку скончыў. Вядома ж з вудаю часта на Дняпры праседжваў. Божа, як хораша там у нас! Птушкі аж заліваюцца, трава, раса... Не, тут такога няма! Ды і рыбіне кожнай злоўленай як я рады быў! Есці ж не было чаго! А тут рыбы поўна ў кожным магазіне—бяры, смаж, вары, еш...

— Але ж усе адно на рыбалку ходзіце,—бачачы ў руках у Міколы складзеныя вуды і закрытае накрыўкаю вядзерца, сказаў Адам.

— Гэта хутчэй звычка з дзяцінства... Бо жыву я не бедна, маю сваю фабрыку, свой, як тут кажуць, бізнес. Ды і на прыродзе пабыць хочацца. Праўда, тут усё не такое, як у нас. Ды і возера гэтае... Толькі называецца так. На самай жа справе гэта рэзервуар, з якога Нью-Йорк бярэ пітную ваду... Зарыбілі яго, і вось знаходзяцца такія, як мы з вамі, што і на рыбалку сюды ездзяць. Але рыба тут не галодная. таму на кручок вельмі не бярэцца. Бывае, дзень прастоіш, а так нічога і не зловіш... Тыя, хто налавіць рыбы хоча, на акіян ездзяць. Дакладней, у заліў...

— Гэта далёка?—спытаў Адам Важнік, зацікавіўшыся.

— Не... Там, дарэчы, дача вашага прадстаўніцтва ёсць. Калі хочаце, я вас туды завязу. Вядома, не сёння...

— Не ведаю, як я вольны буду,—сказаў Адам Важнік, каб нейкім чынам апраўдацца, калі раптам пазвоніць Мікола: быў Адам у Нью-Йорку ўпершыню і не ведаў ні тутэйшых законаў, ні дыпламатычных тонкасцяў—што яму можна тут рабіць, а чаго нельга. Ды і Міколы ж зусім не ведаў, бачыў яго ўпершыню. Хто ён?..

— На ўсякі выпадак я вам пазваню,—паабяцаў Мікола. — Можа, нават у бліжэйшую суботу ці нядзелю...

— Дзякую,—кіўнуў галавою Адам, вельмі, вядома, не верачы, што Мікола яму пазвоніць ды і што яго, Адама, адпусцяць з незнаёмым чалавекам, хай і з земляком, у заліў лавіць рыбу, нават калі будзе і вольны.

Зачэплены за патырчаку кручок агульнымі намаганнямі быў вызвалены, і Адам з Міколам расталіся—Мікола, нарыбачыўшыся з самага досвітку, вяртаўся ў горад, а Адам застаўся на возеры...

Як і абяцаў, Мікола пазваніў нават не ў суботу, а ў пятніцу ўвечары, каб, як ён сказаў, спланаваць свой «уік-энд». Адам не гатовы быў адказаць што-небудзь пэўнае—не перагаварыў жа ні з кім, а таму і не меў дазволу на адлучку. Таму, выслухаўшы Міколу, папрасіў, каб ён перазваніў яму праз гадзіну.

Вядома, Адамава просьба адпусціць яго на рыбалку з невядомым нікому Міколам, выклікала перапалох. Ён жа, Адам, не прыватная асоба, а дыпламат. І раз'язджаць абы з кім невядома куды... Ды і хто гэты Мікола? Раптам недабіты фашыстовец і падрыхтаваў нейкую правакацыю... І з уладамі адпаведнымі трэба ж узгадняць кожны выезд за горад дыпламата, інакш «шпіянаж» прышыюць—з кім без ведама амерыканскіх улад сустракаецца на беразе заліва савецкі дыпламат... Парадак ёсць парадак, парушаць яго... Словам, каб нічога ніякага непажаданага не ўзнікла, было вырашана перанесці гэтую сустрэчу-рыбалку на наступны «уік-энд». І зрабіць усё ў адпаведнасці з законамі краіны—месцам прабывання дыпламатаў... Пра гэта і сказаў Адам Міколу, калі той праз гадзіну пазваніў.

— Ну што ж,—з расчараваннем у голасе прамовіў Мікола,—калі нельга выехаць на рыбалку ў заліў, дык я запрашаю вас да сябе дадому ў госці. Жыву я недалёка, таму, узгадняць з уладамі нічога ніякага не трэба. Заеду па вас заўтра раніцою гадзін у дзесяць і забяру...

Зноў у прадстаўніцтве быў перапалох, калі Адам расказаў пра новую сваю размову з Міколам.

— Што яму трэба? Чаму ён так за вас учапіўся?—пыталі ў Адама.

— Можа, што мы землякі?—казаў, бараніўся, як мог. Адам.

— Хе, ведаем такіх землякоў. Ім палец у рот не кладзі...

Але ўсё ж здаровы чалавечы сэнс узяў верх над эмоцыямі і перасцярогамі. І калі назаўтра Мікола прыехаў да прадстаўніцтва і пазваніў знізу, з прапускнога пункта, Адам Важнік выйшаў да яго цалкам сабраны, нарыхтаваны ў госці. Нават бутэлечку белавежскай з сабой прыхапіў. Адзінае, што Адам папрасіў Міколу—гэта пакінуць у прадстаўніцтве адрас яго дома і тэлефон.

Вадзіў машыну Мікола класна, і, праехаўшы па стракатых ад рэклам вуліцах і кварталах, мінуўшы два ці тры масты, мо праз якое паўгадзіны спыніліся ля прыгожага двухпавярховага дамка, што стаяў трохі ўбаку ад дарогі ў засені пажаўцелых, пазалочаных ужо восенню дрэў.

— Гэта і ёсць мой дом,—сказаў Мікола, вылазячы з машыны.—Я купіў яго год дваццаць назад... Даўно можна было б пераехаць і ў лепшы, але я прывык жыць тут...

— Якая ў вас сям'я?—спытаў Адам.

— У мяне жонка і дзве дачкі. Жонка руская, дачка былога белага генерала, што пасля рэвалюцыі ўцёк за акіян... Дочкі вучацца. Адна ва універсітэце, другая ў коледжы. Але сёння дома нікога няма—паехалі ў нейкае чарговае падарожжа. Прызнаюся вам, што з жонкаю ды і з дзецьмі жыву я няважна, нават думаю пра развод.. Прычына?.. Жонка глядзіць на мяне як на раба... Я павінен працаваць, забяспечваць яе ўсім неабходным і аставацца нікім. Да гэтага і дзяцей прывучыла. Усе яны транжыраць грошы, ну а я... Я іх зарабляю... Раней гэта быццам не так і заўважалася, а цяпер, калі я пастарэў... Мая мужычая, сялянская кроў бунтуе...

— Вы казалі, што маеце свой бізнес.

— Так, невялікую фабрыку. Яна вырабляе фарбы, якія карыстаюцца попытам, экспартуюцца ў многія краіны свету. Ну, і даюць, вядома, мне прыбытак. Раней я спрабаваў знайсці сабе прымяненне ў іншых галінах—у гандлі, быў каміваяжорам... Але ўсюды прагараў... У Амерыцы жыць—трэба завіхацца, шукаць, на чым бы можна было зарабіць.

Тым часам зайшлі ў дом, падняліся па лесвіцы на другі паверх. Мікола адчыніў шырокія шкляныя дзверы, прапусціў Адама ў вялікі прасторны пакой, які быў застаўлены кнігамі.

— Сядайце,—паказаў ён на канапу, што стаяла ля сцяны.—У Амерыцы не прынята частаваць гасцей гэтак, як у нас. Тут падаюць віскі з содавай, каву і салёныя арэшкі. Але я хачу пачаставаць вас па-нашаму, па-беларуску. Таму аддам распараджэнне нашай служанцы Мэры, каб яна сёе-тое прыгатавала...

Адам, не сядаючы на канапу, падышоў да паліц і з цікавасцю пачаў разглядаць кнігі. Былі яны на розных мовах—па-нямецку, па-англійску, па-руску, па-беларуску і ў асноўным—мастацкая літаратура.

За гэтым заняткам—разглядам кніг — Адама і застаў Мікола, калі вярнуўся хвілін праз колькі назад у пакой.

— О, вы таксама, бачу, аматар кніг,—усклікнуў усміхнуўшыся Мікола.—Некалі, як жыў я на радзіме, хадзіў за некалькі кіламетраў у суседнія вёскі, каб дастаць што-небудзь пачытаць. І цяпер як толькі вольная хвіліна—чытаю. Іншы раз аж плачу. Асабліва, калі чытаю беларускіх пісьменнікаў. Яны ж пішуць пра тое, што я страціў, чаго тут няма...

— Усё ж цягне да сябе радзіма!

— Ведаеце, бываюць хвіліны, калі забываеш на яе, заняты іншым клопатам. А бывае, аж выеш,—прызнаўся Мікола.—Так агорне сумота—ночы не спіш... Усё чысценька ў памяці перабярэш, чым жыў, кожную дробязь. Вось колькі год мінула, а ў вачах у мяне і хата наша, агарод, сцежачка, што бегла да Дняпра і па якой я на рыбалку і з рыбалкі хадзіў, стромы тыя, дзе гняздзіліся стрыжы... Ды што—цану на ўсё, што прадавалася ў нашым магазіне помню... А вас убачыў, дык цэлая бура ў душы паднялася... Ані спаць не магу. Думаю, пагавару з вамі, раптам на радзіму мне можна будзе прыехаць? Хоць на дзень... Каб, здаецца, адным вокам глянуць на ўсё, што некалі бачыў...

— Што вас стрымлівае, чаму б вам і сапраўды не наведаць родныя мясціны?—запытаў Адам.

— Ды быццам нічога не стрымлівае,—развёў рукамі Мікола.—І разам з тым...

У пакой зайшла з падносам на галаве маладая, не ў меру распаўнелая негрыцянка. Павітаўшыся, яна паставіла на стол бутэльку віскі, содавую, дзве высокія, з каляровай гравіроўкай шклянкі; у асобных пасудзінах з крышталю — лёд, арэшкі.

— Давайце вып'ем па глытку,—прапанаваў Мікола, як толькі пакінула іх, выйшла з пакоя Мэры.

— У мяне белавежская і баравікі марынаваныя, — сказаў Адам. — Вось,—і дастаў з пакета, падаў бутэльку і слоік з баравікамі Міколу.

— Баравікі?—аж не паверыў Мікола.—Даўно я іх не еў.

Доўга разглядаў слоік з баравікамі, паварочваў яго і так і гэтак Мікола, любаваўся.

— Божа, колькі іх, такіх вось чорнагаловых, я калісьці браў!—урэшце ўсклікнуў ён.—Кашалямі насіў. А лісічкі, сыраежкі, абабкі, падасінавікі!.. Мы ж усё лета з лесу не выходзілі, бацьку вартавалі... Сядайце, раскажу...

І, паставіўшы перад сабою слоік з баравікамі, Мікола пачаў расказваць, як арыштавалі ў трыццаць сёмым годзе бацьку, а той, калі яго вялі, уцёк...

— І хаваўся аж чатыры гады, пакуль немцы да нас не прыйшлі... Што пераржыў ён сам, перажыла маці, перажылі мы, іхнія дзеці! Здаралася, да нас на дні па два-тры разы міліцыя прыязджала. Прыязджала разоў колькі і ўночы... На гарышча злазяць, у пограб... Ды і ў хаце, у хляве ўсё чысценька ператрасуць. І паедуць... А потым праз гадзіну-другую зноў вернуцца, зноў лазяць, трасуць, шукаюць... І мы, дзеці, нас было чацвёра, нават калі ягад, грыбоў не было—усе адно хадзілі па лесе... Каб своечасова папярэдзіць маці, бацьку, што ў вёску нехта едзе ці ідзе чужы. Балазе, хата наша стаяла наводшыбе, ля самага лесу...

Выпілі па глытку, прамачылі горла віскі з содавай. Укінулі ў рот па арэшку.

— А як немцы прыйшлі, куды ваш бацька ды і вы падаліся?—спытаў Адам.

— Я камсамолец быў. І, вядома ж, у лес падаўся. Спярша проста хаваўся, потым прыбіўся да дыверсійнай групы капітана Пальцава. Палілі масты, свірны са збожжам... І на немцаў разоў колькі нападалі... Калі тыя па дарогах кіраваліся ці на пастой дзе-небудзь спыняліся ў вёсках...

— А бацька?

— Бацька дома быў, нікуды не ішоў. Надта ж напакутаваўся ён, дзе толькі ні хаваючыся ад усіх. Аж зналюдзеў быў. На гаспадарцы працаваў. Нам, партызанам, калі іншы раз наведваліся, торбы харчамі ладаваў. Запрашалі яго ісці ў паліцыю, маўляў, табе поўны давер, ты ж пакрыўджаны Савецкай уладай. Але не, у паліцыю ён не пайшоў...

Зноў паднялася з першага паверха ў пакой Мэры, гэты раз прынесла на падносе закуску—тонка парэзаную вяндліну, нейкія залітыя маянэзам і рознымі соўсамі салаты, вінегрэты... Моўчкі ўсё гэта паставіла на стале, і, пажадаўшы прыемнага апетыту, пайшла.

— Выпіце,—падахвочваў Адама Мікола.—Не ведаю як вы, а я іншы раз выпіваю. Як наваліцца сумота—месца сабе нідзе не знаходжу. Вось бутэлечка віскі і ратуе. У партызанах я выпіваць навучыўся. Галодныя ж былі, ды і рызыкавалі кожны раз сабой, сваім жыццём... Ідзеш у вёску ці на хутар і не ведаеш, хто там, што цябе чакае...

— І доўга вы партызанілі?

— Аж пакуль не злавілі... Мы ўтрох тады былі. А яны, немцы, нас і прывартавалі. Ды так, што мы і абараніцца не маглі. Проста ў хаце, куды мы паесці зайшлі, і ўзялі. Не буду называць прозвішчы тых, з кім я быў, можа, тыя людзі яшчэ і сёння дзе жывуць. Ды і не ведаю я, як хто з іх сябе паводзіў, трапіўшы ў рукі ворага. Ведаю толькі—хтосьці з іх не вытрымаў катаванняў. І выдаў, хто з намі ў партызанах быў, іх сем'і... А паколькі я нікога не выдаваў, хоць мяне і білі,

прытомнасць разоў колькі трациў, вадой да памяці прыводзілі, то здраду вырашылі прыпісаць мне... Каб, мабыць, зняславіць маё імя, маўляў, вось ты героем хацеў быць, а мы цябе здраднікам зробім... І зрабілі, узяўшы мяне з сабою ды па вёсках павазіўшы тых, дзе сем'і партызанаў жылі, паказвалі ўсім, вось, маўляў, ён, той, хто вас выдаў... І людзі, вядома ж, паверылі немцам, асабліва калі пра бацьку майго даведаліся, што ён з-пад арышту ўцёк і хаваўся ад Савецкай улады аж да прыходу ў нашыя краі немцаў...

Мікола, не падымаючы на Адама вачэй, зноў выпіў, ужо не глыток, а поўную шклянку віскі, і загаварыў гарачэй, галасней:

— Вось так я стаў здраднікам... «Ну,— смяяўся, кпіў з мяне следчы, калі потым мяне зноў у турму прывезлі.— Чаго ты дамогся? Хто цяпер табе паверыць? А быў бы з намі заадно, праўду сказаў бы — можа б, нават выпусцілі мы цябе на ўсе чатыры... А так...» Словам, забрудзілі мяне і добра забрудзілі. Патрымаўшы з месяц яшчэ ў турме, павезлі потым у Нямеччыну. Там я на аэрадроме працаваў, пажарнікам. Як самалёты падбітыя садзіліся, дык тушылі... Ці калі аэрадром бамбілі, то ратавалі, што можна было ўратаваць...

— А вайна скончылася, дык вы — у Амерыку? — падняў вочы, паглядзеў на Міколу Адам.

— Не адразу. І тут таксама цэлая гісторыя... Бацька ж мой, ды і маці пасля ўсяго, што са мною здарылася, заставацца ў вёсцы баяліся... І калі немцы адступаць пачалі, то і яны разам з імі адступілі... У Нямеччыне яны знайшлі мяне і як вайна скончылася, ехаць дадому, у сваю вёску не захацелі. Асабліва ўпарцілася маці — куды заўгодна, толькі каб больш не перажываць таго, што перажыла... Два гады ў Нямеччыне мы жылі, а потым усё ж за акіян падаліся. Сям'я ў нас працавітая, праўда, з мовай цяжкасці былі... Але паступова і яе адолелі... Не, бацька і маці так і не навучыліся гаварыць па-англійску...

— Дзе яны цяпер?

— Бацька і маці памерлі, пахаваны тут, у Нью-Йорку... А сёстры замуж павыходзілі. Адна жыве ў Бельгіі, другая — у Іспаніі. Ну, а мы з братам тут, у Амерыцы. Ён шавецкую майстэрню трымае. Жывём не скажаць, каб вельмі багата, але і не бедна... Усё б, здавалася, нічога, каб не туга па Радзіме, ці настальгія, як некаторыя яе называюць. Мучыць, ох як мучыць яна мяне! Раскажыце, калі ласка, што там цяпер, у нас. Вы ж пэўна, не адарваліся ад дамоўкі, бываеце там.

— Не так часта, як хацелася б,— сказаў, уздыхнуўшы, са шкадаваннем, Адам Важнік.— Ведаеце, увесь час праца, розныя хатнія клопаты. Як жыла яшчэ там маці, то і па некалькі разоў на год наведваўся. А памерла яна, то... Так, праездам... Быццам нічога там і не змянілася... Хіба што памялеў Днепр, паменела лесу... Вядома, палепшалі дарогі... Тэлевізары, халадзільнікі, газ...

— А калгасы, як людзі жывуць? Бо тут, у Амерыцы, усякае пішуць.

— Што расказваць,— засмяяўся Адам.— Як кажуць, лепш раз убачыць, чым сто разоў пачуць. Прыязджайце, самі на свае вочы ўсё ўбачыце...

Мікола доўга маўчаў, нічога не адказваў. Урэшце, не сказаў, а хутчэй выдыхнуў:

— Каб жа я мог!

— А што вас стрымлівае? Праца? Сямейныя абставіны?

— Не,— рашуча хітнуў галавою Мікола.— Я ехаць туды... баюся...

— Чаму?

— Ну-у, я расказваў, як мяне па вёсках вазілі... Бачылі мяне там тады людзі і, вядома ж, не даруюць, хоць я ні ў чым і не вінаваты... І разам з тым... Даказаць, што невінаваты... Чым я магу даказаць?

— А калі я вам памагу? — паглядзеў на Міколу Адам Важнік.

— Як, якім чынам? — аж вырачыў вочы Мікола.

— Бачыце, я гісторык, маю доступ да дакументаў. У тым ліку і да тых, ваенных, партызанскіх. Хочаце, я займуся вашай справай. Вярнуся ў Мінск і... Калі праўда тое, што вы мне расказалі... Напішу вам, паведамлю... І... прыязджайце... Хочаце на месяц, хочаце на год, а то і назаўсёды...

— Я быў бы вам удзячны... За ўсё, за ўсё ўдзячны... Хай бы ведалі людзі і тут, і там, дома, што Мікола Залескі не здраднік, нікога не выдаваў...

Зноў — гэты раз чокнуўшыся, выпілі і ўзяліся закусваць. Вядома, ежа была не свая, але даволі смачная. Хоць з непрывычкі сёе-тое Адаму здалося, то занадта наперчаным, то занадта салодкім. Праўда, засмажаны Мэры «стэйк» яму спадабаўся, ён быў смачнейшы за тыя адбіўныя, што падаюць у нашых кафэ і рэстаранах. Ды і віскі з содавай і лёдам пілося добра. Спахапіўся Адам толькі тады, калі ўбачыў, што незаўважна для сябе апаражнілі бутэльку і адкаркавалі новую.

— Мне ж яшчэ ў прадстаўніцтва трэба неяк заехаць,— сказаў Адам.

— Не бойцеся, я завязу вас,— супакоіў яго Мікола.

— Але ж вы таксама выпіўшы...

— У нас паліцыя на гэта глядзіць скрозь пальцы, абы правіл дарожнага руху не парушаў. А я вопытны шафёр, адзін час нават таксістам працаваў. А не — Мэры нас падвязе. Яна добра водзіць машыну. Ды ў Амерыцы інакш і нельга. Свая машына — гэта ногі. Трэба куды — сеў ды паехаў. Там, на радзіме, яшчэ такога няма?

— У нас таксама шмат прыватнага транспарту. Але, вядома ж, не столькі.

— І тут тады, як мы сюды прыехалі, такога не было. А цяпер... Машынізацыя, камп'ютэрызацыя... Ох як сачыць за ўсім трэба, каб не адстаць. Іншы раз дзень, гадзіна адна вырашае... Не паспеў, правароніў — усё, разарыўся...

Той час, на які Адама адпускалі, канчаўся, і Адам усё часцей і часцей паглядаў на гадзіннік.

— Што, ехаць вам трэба, вяртацца ў прадстаўніцтва? — спытаў Мікола.

— Так,— не стаў маніць Адам.

— Што ж,— пацiснуў плячыма Мікола.— Хоць мне і не хочацца вас адпускаць, але...

І, падняўшыся з-за стала, правёў Адама Важніка да машыны, сеў за руль і праз якое паўгадзіны высадзіў ля прадстаўніцтва. Вылезшы з машыны, пацiснуў Адаму руку і сказаў:

— Значыцца, да наступнай суботы. Я завязу вас на рыбалку ў заліў. Можаце ўзяць і сваіх сяброў. Пра абед не клапаціцеся, я захаплю ўсё, што трэба, з сабой...

Рыбалка ў заліве была куды багацейшая, чым на возеры. Налавілі аж тры вядры рыбы, у асноўным,— камбалы. І бралася яна на кручок, нават калі закідвалі яго без нажыўкі, чарвяка. Асабліва, калі па каменнях пірса забраліся далёка ў мора.

Мікола рады быў, што напаткала ўдача.

— Я сам люблю лепш тую рыбу, што мне на кручок патрапляе,— гаварыў ён.— Купленая ў магазіне здаецца не такая смачная. Ды і ўспомніць жа потым ёсць што... То як хваляй цябе, пырскамі абдало, то як рыба, вынятая з вады, на каменнях трапятала, пакуль ты яе рукой не схапіў... Ды і сама ж паездка, дзень на прыродзе...

Расшчодрыўся ён і на абед — чаго толькі ні накупляў, ні набраў з дома! Нават шашлыкі замачыў — поўнае вядро мяса. Так што калі развітваліся з Міколам, ад'язджалі з заліва, то ўсе Адамавы сябры надта ж дзякавалі яму і за рыбалку, і за пачастунак...

Яшчэ разоў колькі сустракаўся Адам Важнік з Міколам. І калі ад'язджаў, пакідаў Амерыку, Мікола праводзіў яго аж у аэрапорт... Развітваліся як сябры, блізкія адзін аднаму людзі...

Вярнуўшыся на Радзіму, Адам Важнік ужо на другі дзень пайшоў шукаць хоць якіх звестак пра Міколу Залескага. Архіў таго атрада, у якім партызаніў Мікола, захаваўся. Захаваліся і архівы паліцэйскай управы, СД... Мікола не лгаў — выдалі партызан і іх сем'і тыя двое, з кім ён ішоў на заданне, а іх злавілі...

Пра гэта Адам Важнік напісаў Міколу ў Нью-Йорк. І атрымаў вельмі хутка адказ, у якім Мікола ўсхвалявана дзякаваў Адаму за ўсё, што зрабіў дзеля яго і абяцаў, што ўлетку абавязкова наведае Радзіму. «Няхай толькі зелена стане, пацяплее. Вельмі хачу хоць адзін досвітак спаткаць на Дняпры, палавіць рыбу, як у маленстве лавіў... Ды і па грыбы ў лес схадзіць...»

. . . .

І вось — замест яго самога — тэлеграма...

Адам Важнік не ведаў, што здарылася з Міколам, і таму яшчэ больш перажываў.

«А што каб узяць, ды ў Міколаву вёску паехаць, у той Гай, што ля самага Дняпра стаіць,— нечакана прыйшла раптам яму ў галаву думка.— Сустрэцца з тымі, хто яго ведаў, расказаць пра Міколу людзям. Праўду расказаць... Хай ведаюць людзі... Яна ж, праўда, і ў вадзе не тоне і ў агні не гарыць — заўсёды наверх выплывае...»

Запхнуў у партфель, захапіў копіі тых дакументаў, што наздымаў у архіве, і, апрануўшыся, пайшоў у гараж, каб сесці ў машыну і паехаць у родныя яму і Міколу мясціны — туды, на Жлобіншчыну, Рагачоўшчыну — на Дняпро...

1989 г.

Толькі ў «ЛіМе»!

«Нацыянальная самасвядомасць беларусаў: дэградацыя і адраджэнне» — працяг даследавання гісторыка Л. ЛЫЧА;

«На мяжы, парослай чарнабылам» — дыялог публіцыста В. ЖУКА і пісьменніка В. КАЗЬКО;

«Пад самым сэрцам» — франтавыя ўспаміны І. ДУБРОЎСКАГА;

«Ці не кідаем мы камяні ўгару» — нататкі А. СЯМЁНАВАЙ;

«Дзеці-дзеці, дзе вас падзеці» — з пісьменніцкага блакнота У. ЛІПСКАГА;

«Абэцэдаршчына» — развагі філосафа С. ПАДОКШЫНА пра манапалізм у навуцы;

«Выходзіў на ніву Сявец» — нарыс пра аднаго з «нашаніўскіх» паэтаў, вядомага беларускага вучонага М. ГАНЧАРЫКА;

«Песняры» ўчора, сёння і...» — роздум пра аблічча ансамбля.

У бліжэйшых нумарах штотыднёвік таксама друкуе:

— гутарку з віцэ-прэзідэнтам БЭСа, кандыдатам у народныя дэпутаты БССР Л. Тарасенкам; новыя творы А. Васілевіч, В. Трыхманенкі, А. Звонака, А. Лойкі, Л. Галубовіча, М. Мятліцкага, А. Разанава; дыялог перакладчыка І. Чароты і сербскага паэта Т. Шыкаўца; вершы з паэтычнай спадчыны Л. Геніюш і А. Мілюця; агляды кінематаграфічных, музычных і тэатральных фестываляў, успаміны народнай артысткі БССР А. Нікалаевай і іншыя матэрыялы.

СЦЕЖКАМІ ДУДАРА

Як сведчыць народнае паданне, вёска Люцінка атрымала назву ад імя дзяўчыны, дачкі мясцовага пана-прыгонніка, які лічыўся ў акрузе вялікім аматарам верхавой язды. Трымаў ён шмат коней, часта выпраўляўся ў вандроўкі і кожны раз браў з сабой дачку. З цягам часу дзяўчыну можна было бачыць на прагулках адну. І вось аднойчы яна загадала конюху асядлаць маладога жарэбчыка. Здавалася б, нічога не прадракала бяду: даўно вядомы маршрут, добра аб'езджаны конь... Як раптам з-пад пярэдніх конскіх ног вылецела птушка. Скакун уздыбіўся і панёс наезніцу да рэчкі. Дзяўчыне пашанцавала: сын аканома, які выпадкова аказаўся побач, спыніў каня. Шчаслівы пан назваў маёнтак, вёску і рэчку імем дачкі і выдаў яе замуж за хлопца-выратавальніка.

У 1840 годзе Люцінку купіў у межавога суддзі Сялявы Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч, а па другіх звестках — атрымаў у спадчыну ў якасці пасагу за жонкай. Праўда, пасля дзевяцігадовай няміласці, бо пабраўся з Юзэфай Бараноўскай без дазволу яе бацькоў. Па-першае, дзяўчыне толькі што споўнілася 16 гадоў, а па-другое, іх не задавальняла паходжанне зяця, які паходзіў са збяднелай шляхты.

З гэтага часу будучы беларускі Дудар стала пасяліўся ў Люцінцы, пакінуў казённую службу архіварыуса ў Віленскай кансісторыі і заняўся літаратурнай дзейнасцю.

На свой страх і рызыку В. І. Дунін-Марцінкевіч адкрыў у Люцінцы для дзяцей навакольных хутароў школу на беларускай мове. «Памятаю доўгія восенныя вечары.., — прыгадвае яго вучань Антон Лявіцкі, будучы пісьменнік-гумарыст Ядвігін Ш., — памятаю цікавыя апавяданні аб роднай бацькаўшчыне і далёкіх халодных краях, куды злая доля заганяе шмат людзей... Збіўшыся ў кучу, слухаем мы гэтыя дзівы, а нябожчыца, жонка песняра, ціхачом выцірае слязіну; шчымелі нашы сэрцы, у грудзях нешта бунтавалася...» (Ядвігін Ш. Выбраныя творы. Мн., 1976, с. 219). Тут, вядома, размова ішла аб удзельніках паўстання 1863 года, сасланых у Сібір. Не пазбегла горкай долі выгнанніцы і старэйшая дачка пісьменніка Каміла. Каля года знаходзіўся пад следствам у Мінску і Беларускі Дудар, але, не дамогшыся неабходнага прызнання, што ён мае дачыненне да выдання газеты Кастуся Каліноўскага «Мужыцкая праўда», яго адпусцілі і выслалі ў Люцінку пад строгі паліцэйскі нагляд. Ад вандроўкі ў Сібір паэта і драматурга, рэвалюцыянера і педагога выратаваў, бадай, яго ўзрост.

Памёр В. І. Дунін-Марцінкевіч 17 снежня 1884 года. Праўда, у сувязі з гэтай датай мне хацелася б выказаць наступнае меркаванне. У свой час, калі выкладчык беларускай літаратуры і мовы Пяршайскай сярэдняй школы Мікалай Іванавіч Ламака і аўтар гэтых радкоў, тады вучань восьмага класа, знайшлі магілу В. І. Дуніна-Марцінкевіча ў вёсцы Тупальшчына, то на крыжы было напісана (тэкст на польскай мове): «Жыў 78 гадоў. Памёр 1 студзеня 1885 года». Побач з ім былі пахаваны дзве яго дачкі. Адсюль можна меркаваць, што афіцыйныя крыніцы даюць дату смерці па старому стылю, дарэчы, яна зафіксавана і на помніку, які быў пастаўлены па ініцыятыве Саюза пісьменнікаў БССР. У 1950 годзе новую дату смерці пацвердзіў Аляксей Вікенцьевіч Скрундзь, ураджэнец суседняй з маёнткам вёскі Мішаны, калі мы размаўлялі з ім, як з доўгажыхаром. Вось што ён расказваў: «Я служыў у пана конюхам, было мне тады 18 гадоў. Добра памятаю, як Вінцэнт Іванавіч разам з паненкамі, сваімі дочкамі, і панічамі, сынамі навакольнай шляхты, рэпеціраваў камедыю «Суд Габрыяліхі». Пастаноўку меркавалі паказаць (у дамашнім тэатры) на Каляды. Але ён не дажыў да свята. Здаецца, за тыдзень, калі не больш, раніцой ён сеў піць гарбату і падавіўся сырам...» Далей можна зрабіць яшчэ адну выснову наконт года нараджэння пісьменніка. Афіцыйныя крыніцы сведчаць: В. І. Дунін-Марцінкевіч нарадзіўся 23 студзеня 1808 года (па іншых звестках 1807 года). Калі дату смерці прыняць за 1 студзеня 1885 года, то, адмінусаваўшы гады жыцця — 78 гадоў, атрымаецца 1807 год. Значыць, Беларускі Дудар нарадзіўся ў 1807 годзе.

Як жа мы, духоўныя нашчадкі пісьменніка, аднесліся да ўвекавечання памяці Беларускага Дудара? Захавалі дом? Арганізавалі там літаратурны музей? Не, дом разабралі, перавезлі ў райцэнтр, дзе планавалі размясціць райнарыхтконтору, але рукі, як кажуць, не дайшлі і ў выніку — бярвенне было расцягнута на дровы.

Знішчылі і любімую рэчку песняра. Гэта ўжо на рахунку меліяратараў. Каля вёскі Люцінка яны праводзілі асушальныя работы. Дык, можа, хоць мясцовая школа носіць імя пісьменніка-земляка? Не, не носіць. А ўжо той факт, што першая беларуская школа, якая ўзнікла ў сярэдзіне мінулага стагоддзя ў Люцінцы, хоць і не стала такой славутай, як школа Л. М. Талстога ў Яснай Паляне, бо, праіснаваўшы ўсяго каля года, была закрыта царскімі ўладамі, гаворыць аб вялікай грамадзянскай мужнасці В. І. Дуніна-Марцінкевіча. Але не будзем трацiць надзею: думаецца, што і імя першага беларускага педагога-асветніка, хоць з вялікім спазненнем, а будзе ўвекавечана!

Дзеля аб'ектыўнасці, праўда, трэба сказаць, што лёд ужо крануўся. Сіламі мясцовага калгаса імя Карла Маркса на падмурку дома В. І. Дуніна-Марцінкевіча ўстаноўлена мемарыяльная дошка, тут сталі праводзіцца раённыя святы паэзіі, адсыпана да вёскі Люцінка гравійная дарога. Шкада, што яна тут і абрываецца, яе можна было б прадоўжыць далей, да вёскі Тупальшчына, адкуль рукой падаць і да Дома творчасці пісьменнікаў БССР, што пад Ракавам. Дарэчы, і ён мог бы насіць імя пачынальніка беларускай літаратуры, бо ўсё гэта — ад Люцінкі да Тупальшчыны, ад Ракава да Мінска — сцежкі Беларускага Дудара.

Вадзім ГРЫНКЕВІЧ.

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Калі чацвёртаму сказалі, што яго ліквідавалі, ён адказаў: «Тады я буду трэцім з нечым ці пятым напятым, бо як яны — першыя, другія і іншыя—абыдуцца без мяне».

□

Для таго, хто ледзь свеціць, важна, каб цемра была гусцейшаю. Тады ён ззяе.

□

Калі высокі набірае моцы, кажуць: «Расце на рабоце», калі нізкі — «Раз'еўся на чужых харчах».

□

Не абхаміў, не абважыў, не аблічыў, не зняважыў... Ну як не наш. А чаго? Мабыць, ёсць дэфіцыт. Хоча, каб даў звыш. Во злодзей, во мафія! А калі ён будзе, той дэфіцыт? Можна і накінуць...

□

— Няма выбару, — наракалі прыдуркі, — каб ні аб чым не думаць, таксама трэба мець галаву на плячах.

□

Калі ўрач пытае, як справы, адказвайце: як надвор'е. Цяпер гэта таксама пра здароўе.

□

— Не разумею, як гэта ходзяць дагары нагамі, — *сказала кошка пад сталом.*

— Уяві свой стол на столі, і ўсё стане ясна, — заўважыла са сцяны муха.

□

Павучанне: ускараскаўшыся, скажы: «Не зваліўся», пляснуўшыся, скажы: «Навучыўся».

Д. ГАНЕЛІН

МОСТ

Здалі ў эксплуатацыю мост. Мост трэба ахоўваць — узялі вартаўніка. Вартаўніку патрэбна налічваць зарплату — узялі бухгалтара. Бухгалтару неабходна *кіраўніцтва і кантроль* — узялі галоўнага бухгалтара.

Бухгалтэрыю трэба матэрыяльна забяспечваць, вартаўніку патрэбны валёнкі — адкрылі аддзел забеспячэння. Перад бухгалтэрыяй і забеспячэнцамі неабходна своечасова ставіць адпаведныя задачы, таму неўзабаве з'явіўся начальнік, два намеснікі, сакратар-машыністка, а следам загадчык гаспадаркі, планавы аддзел, эканаміст, галоўны інжынер, старшыня прафкома.

Прыйшоў загад аб скарачэнні штатаў. Скарацілі вартаўніка.

Пераклаў з казахскай
М. СЛІВА.

Уладзімір ЦІШУРОЎ

Паэт Вялікі і яго чаравікі

Паэт Вялікі насіў і вялікія
чаравікі.
Убачыў паэт Невялікі
У Вялікага чаравікі.
Падумаў:
«Куплю ў яго чаравікі,
І стану таксама — Вялікі.
Паэт Вялікі
Прадаў свае чаравікі.
Паэт Невялікі,
Шукаючы слаўнае долі
У купленых чаравіках,
Націёр на нагах мазолі...
...Думаю: «Каб стаць
Вялікім,
Мала — купіць чаравікі».

Міхась ФЕДАРУК

ПАДАННЕ ПРА СПЕЦЫЮ

Верш з паэтычнага дзённіка, які вёўся мною пасля 2000 года.

Зараз ужо і не помняць, калі
Спецчалавек жыў на нашай
Зямлі.
Жыў і, як кажуць, зусім не
тужыў,
бо на Спецплошчы ў
Спецдоме ён жыў.

А вокал дома, нібы на асцё,
было панатыкана там
Спецусё:
Спецлаўкі, Спецклінікі,
Спецгаражы.

Былі й патаемныя
Спецбарышы,
тады ў Спецбітоны, як цяжкі
праклён,
хавалі купюры і золата звон.

Былі Спецаклады,
Спецсклад Спецкарыт,
дзе «Лепшы» мог браць
Спецкулёк Спецікры.

Былі Спецтушонкі
Спецптахаў, Спецрыб...

Спецскуры нагульвалі дзесь
Спецзвяры,
каб з іх Спецкажух тут
пашыў Спецкравец,
ды так, каб не мёрз у ім
Спецчалавек,

калі ў Спецмашыне вязе да
Спецдач
Спецрэйсам Спецслужкаў
сваіх і Спецдам.

Здаралася — часам той Спец
буксаваў.
Дык Спецчалавек ўміг
Спецмеры прымаў:
прымаў Спецзаконы, склікаў
Спецбюро,
і зноўку усё так ішло, як
было.

Ды зараз ужо і не помняць,
калі
той Спецчалавек жыў на
нашай Зямлі...

Петру КЭРАРЭ

РАМАНС

Табе я «дзякуй» не сказаў,
Ты сябра ўжо не мой:
Бакал мне поўны наліваў,
Але з пустой душой.

МАРАЛІСТ

Дзядок студэнта усчуваць
Пачаў, як немаўля:
— Навошта так дзяўчат
мяняць?
Свядомым будзь, як я!

САБЕ, ДА 50-ГОДДЗЯ

О, колькі у гадах маіх
У класіках было паэтаў!
І колькі бессмяротных іх
У пяцьдзесят вядомы свету.

Мне іх узрост, нібы дакор:
Не класік я і не памёр.

АДНАМУ З «БЫЛЫХ»

Ад акладу, чванства, пыхі,
Ад аўто і ўсіх выгод
У яго застаўся ціха
Пакуль што адзін жывот.

«ТВОРЦУ»

«Паўтараешся!» — сцвярджае
Твой чытач. Цані яго.
Ды бяда твая такая:
Паўтараць няма чаго.

ХІТРАЯ ФІЛАСОФІЯ

«Ты сем разоў адрэз
адрэж», —
Яго дэвіз. І ён не хмуры:
Ён не філосаф, не мудрэц,
А прадавец мануфактуры.

З малдаўскай пераклаў
Юрась СВІРКА.

МІНІЯЦЮРЫ

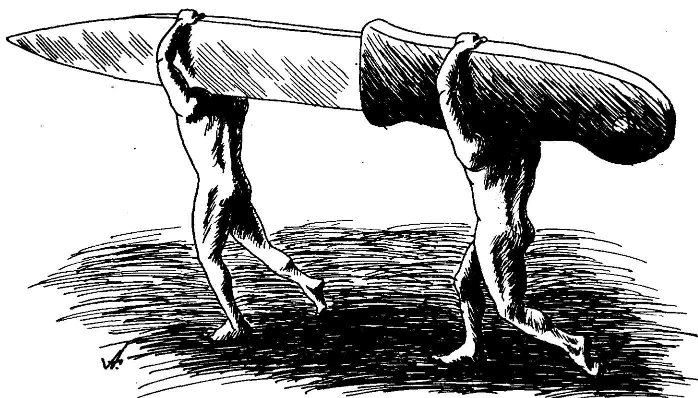
«ПРАЎДЗІВЫ»

Гэта чуў ад дзядзькі,
Тое чуў ад цёткі.
Пнецца быць праўдзівым —
А наводзіць... плёткі.

БАЯЗЛІВЕЦ

— А што будзе, як тое не
гэтак,
Або раптам гэта
не так?..
І сядзіць, бедалага, гадае,
Цярпліва-цярпліва чакае:
Пад гарой калі свісне той
рак.

А. КРЫВІЦКІ.

Мал. А. ГУРСКАГА.

Міні-высновы

КАРА АНТЫСАВЕТЧЫКУ

Быў асуджаны на 5 гадоў за адну-адзіную фразу: «На Юпітары няма марксізму-ленінізму!».

ПРЫВАБЛІВАЕ ПРОЗВІШЧА

Трэці раз на гэтым тыдні рабавалі кватэру Кааператарава, прымаючы яго за кааператара.

РАБЫ—НЕ МЫ?..

— Мы — не рабы! — радасна стагналі тыя, што стаялі на каленях.

ЯНЫ ТАМ БЫЛІ

— Камунізм не за гарамі! — сцвярджаюць тыя, хто толькі што вярнуўся з-за гор.

В. КУЗЕМКА.

З 16 ПА 22 КРАСАВІКА

17 красавіка. 21.45

«ЛІРА»

Мастацка-публіцыстычная праграма.

Тэма перадачы «Творчасць і ўлада». У ёй прымае ўдзел мастак А. Кішчанка.

18 красавіка. 20.10

НАСУСТРАЧ X З'ЕЗДУ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Слова і час.

Гутарка з крытыкам А. Сідарэвічам.

18 красавіка. 21.45.

У ТЭАТРАХ КРАІНЫ

В. Мярэжка. «Жаночы стол у Паляўнічай зале».

Спектакль Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Я. Коласа.

Рэжысёр-пастаноўшчык І. Баярынцаў.

У галоўных ролях заслужаныя артысты БССР Т. Мархель, В. Петрачкова, Л. Пісарава.

19 красавіка. 19.25

«СУЗОР'Е-90»

Пра вынікі II Усесаюзнага фестывалю акцёраў савецкага кіно і праблемы сучаснага мастацтва гавораць вядомыя крытыкі, рэжысёры, акцёры.

19 красавіка, 21.00

ДА 45-ГОДДЗЯ ВЯЛІКАЙ ПЕРАМОГІ

«Слова пра радыё, пра людзей, пра гісторыю Беларусі».

Перадача 5-я. «Вайна».

Успамінаюць былыя супрацоўнікі радыёстанцыі «Савецкая Беларусь».

У перадачы будзе выкарыстана шмат кінахронікі.

20 красавіка. 19.25.

«РАДЗІМІЧЫ»

Літаратурна-мастацкі часопіс з Гомеля.

Прагучаць вершы ветэрана вайны В. Габеева, адбудзецца знаёмства з народнай майстрыхай з вёскі Прудок В. Шаўчэнкай і прэм'ерай Рагачоўскага народнага тэатра.

20 красавіка. 19.55

«ДВОЕ НА ВУЛІЦЫ»

Тэлевізійны спектакль паводле апавядання Я. Сіпакова.

Рэжысёр-пастаноўшчык С. Гавенка.

21 красавіка. 23.10

СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ

Інфармацыйна-музычная праграма.

22 красавіка. 11.00

«РОЗДУМ»

Жывапіс заслужаных дзеячаў мастацтваў Беларусі Р. Кудрэвіч і А. Гугеля.

22 красавіка. 19.20

«ЗАПРАШАЕМ НА ВЯЧОРКІ»

Фальклорныя ансамблі вёсак Усвея і Маторына Ушацкага раёна Віцебскай вобласці прадстаўляюць абрад «Жаніцьба Цярэшкі».

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 15083 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: *прыёмнай рэдакцыі* — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе.